

ΑΠΟ Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΜΕΓΑΡΟ

Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ Μ ΕΙΣ

Μ Μ Μ Μ ΝΙΚΑΙΑΝ Μ Μ Μ Μ

ΥΠΟ

Θ. ΚΑΒΑΛΙΕΡΟΥ ΜΑΡΚΟΥΙΖΟΥ

1909

Θ. ΚΑΒΑΛΙΕΡΟΥ ΜΑΡΚΟΥΖΙΟΥ

ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ◆ ◆

◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ΕΙΣ ΝΙΚΑΙΑΝ

Ταξιδιωτικαὶ ἐντυπώσεις ἐκ Βιδυνίας

ΜΗΤ' ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1909

Ὁ παρὼν Τόμος ἐξετυπώθη ἐν τῷ «Ἐμπορικῷ» Τυπο-λιθογραφείῳ
Ἀριστοβούλου, Ἀναστασιάδου καὶ Σαῶ
αἱ δὲ εἰκόνες αὐτοῦ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ Ε. Καζάνη, ἐν Ἀθήναις.

ΑΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΙΣ
ΝΙΚΑΙΑΝ

SISMANOGLIO
MEGARO

Handwritten notes in Greek script, possibly a list or inventory, written diagonally across the top left of the page.

A large, stylized handwritten signature or initial in the center of the page.

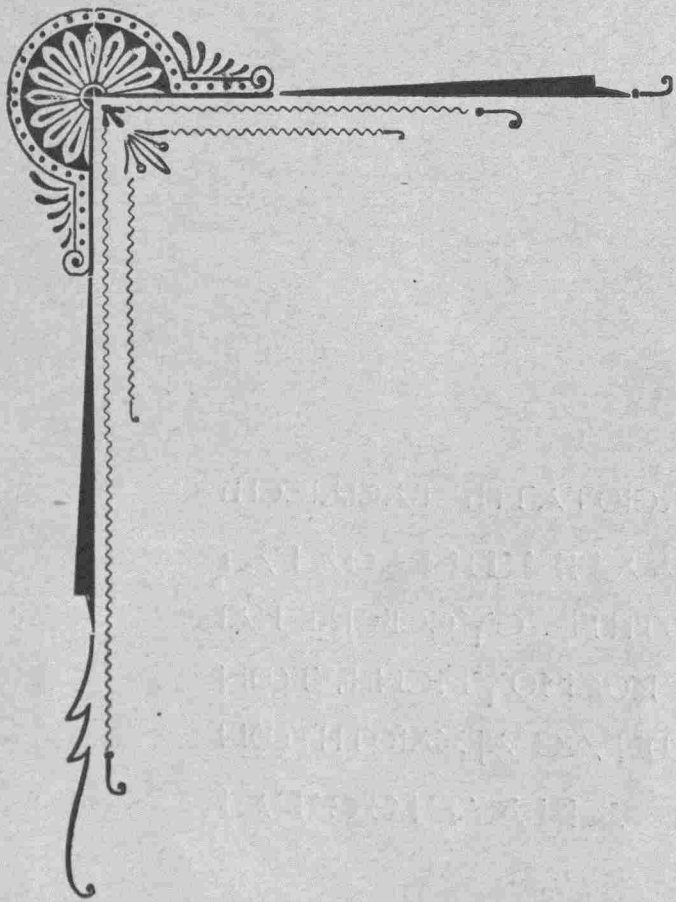

ΤΗ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΑΤΗ ΒΑΣΙΛΙCCHΙ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΟΛΓΑΙ
ΤΗ CΕΜΝΟΤΗΤΙ, ΕΥCΕΒΕΙΑΙ ΚΑΙ
ΑΓΑΘΟΤΗΤΙ ΚΟCΜΟΥΜΕΝΗ, ΤΩΝ
ΧΡΙCΤΙΑΝΙΚΩΝ ΔΕ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΠΡΟCΤΑΤΙΔΙ ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

SISMANOGLIO

Η ύπογραφή του συγγραφέως :

Handwritten signature in Greek script, reading 'Βαλαμάνης' (Balamanis), written in a cursive style.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

SISMANOGGIO
MEGARO

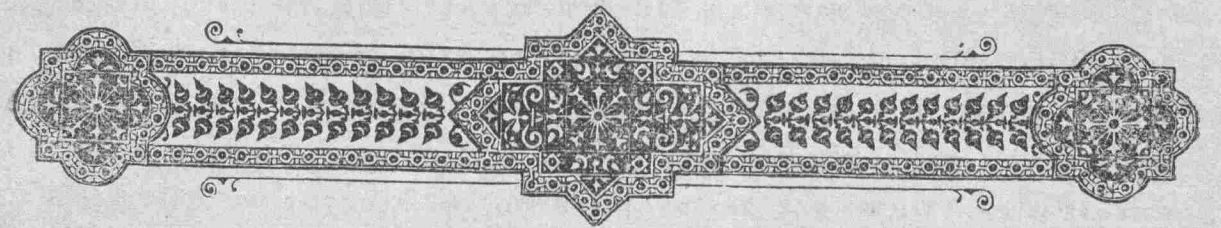
ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο βιβλίον, τὸ ἄνευ ἀξιώσεων ἐκδιδόμενον, συνέλεξα ὅσα ἠδυνήθην περὶ Βιθυνίας καὶ Νικαίας ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑνὸς ταξιδίου μου. Καίτοι τὸ ἔργον τοῦτο οὐδὲν προτίθεται νὰ πληρώσῃ κενὸν—οὐχὶ βεβαίως διότι δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον — ἐν τούτοις ὅμως θὰ θεωρήσω ἑμαυτὸν πολὺ εὐτυχῆ ἂν ἴδω ὅτι συντελεῖ εἰς μείζονα ἀφ' ἑνὸς μελέτην τῶν γεγονότων, ἅτινα πραγματεύεται καὶ εἰς ἐπαύξεισιν τοῦ ζήλου, πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ὠραίων ὄσων καὶ ἱερῶν τόπων, πρὸς ὁποίους περιγράφει.

Θ. Κ. Μ.

ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΟΝ ΒΥΖΑΝΤ. [ΤΕΧΝΗΣ]

Α'

ΜΕΧΡΙ ΝΙΚΑΙΑΣ

C'est un pays qu'on peut et qu'on doit
s'efforcer de connaitre scientifiquement.

Ch. Diehl.

“Ολα τὰ πράγματα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχουσι καὶ μίαν ἀρχήν· τοῦτο εἶναι φυσικὸς κανὼν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάγονται καὶ οἱ ἀκατάληπτοι ὄγκοι καὶ τὰ μικροσκοπικώτερα ἀντικείμενα. Τὸ παρὸν δὲ βιβλίον, ὅσονδήποτε μικρὸν καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι εἶναι, δὲν δύναται μόνον τοῦ νὰ ἀποτελέσῃ μίαν ἐξαιρετικὴν. Ἔχει λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὴν ἀρχὴν του. Καὶ διὰ νὰ εἶμαι συνεπὴς εἰς τὴν ἐκτύλιξιν τῶν γεγονότων, δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ τὴν ἀναφέρω.

Καὶ εὐθὺς ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἂν τὸ ἔργον τοῦτο συνεπάγῃ καὶ ἀπετελέσθῃ, ἡ ἰδέα ἢ γεννήσασα αὐτὸ ἀνήκει εἰς μίαν ὠραίαν καὶ πάλλευκον θαλαμῆγόν. Τὴν εἶδόν ποτε νὰ κάμπῃ τὸ ἔσχατον ἀκρωτήριο τῆς Προποντίδος καὶ νὰ πλῆ ἑλαφρὰ-ἑλαφρὰ μὲ χιλίους ἐλιγμοὺς πρὸς τὸν λιμένα μας, εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον καὶ προσωρμίσθη. Εἶχε φέρει εἰς τὴν Πόλιν περὶ τοὺς διακοσίους περιηγητάς, τοὺς ὁποίους εἶδον μετὰ δύο λεπτὰ νὰ ἐκπηδῶσι τῶν κόλπων τῆς καί, διχοχίζοντας τὰς ομάδας τῶν ἀργοσχόλων τῆς

προκυμαίας να σκορπίζονται εις όλα τὰ σημεία, έτοιμούς να θυμασώσι και να διδαχθώσι. Μή δυνηθείς να παρακολουθήσω τους επισκέπτας τούτους, είμη διά του όφθαλμού, όταν πλέον έχασα και τον έσχατον έξ αύτων, έστρεψα τò βλέμμα πρòς την λευκήν θλαμηγόν, ήτις, κενή πλέον και δεδεμένη πκρά την αποβάθραν, ανέπεμπε την τελευταίαν πνοήν των λεβήτων της, και έσκέφθην: Οί άνθρωποι αυτοί, τους όποιους τò ώραϊον τούτο σκάφος μετέφερεν από τας άκτας του ώκενου εις τὰ γαλανά νερά του Βοσπόρου, έφθασαν ένταύθα διαπνεόμενοι από ένα πόθον διακαή, να ίδωσιν έκ του πλησίον την ιστορικήν ταύτην χώραν, να κολυμβήσωσιν εις τας θαυμασίας αύτης καλλονάς, να άπολαύσωσι των θεληήτρων της και να μεταρσιωθώσι πρò των αρχαίων περικαλλών αύτης μνημείων. Πάντες ούτοι δύνανται να είναι διαφόρων κοινωνικών τάξεων και επαγγελμάτων, έν τούτοις όμως συνενούνται διά του κοινού πόθου και διά της ταυτότητος της ιδέας να επισκεφθώσι την χώραν, δι' ήν τρέφουσι τόσον θαυμασμόν. Και ό θαυμασμός των αύτòς είναι τοσούτφ μάλλον μέγας και ζωηρός, οφ άποδίδει αυτοίς καρπούς και ώρελείας ού τας τυχούσας. Όταν μετ' όλίγας ήμέρας οί άνδρες ούτοι επανέλθωσιν εις τας πατρίδας των, έκτός της χαράς ότι έξεπλήρωσαν ένα ευγενή αύτων πόθον, θα δύνανται και να καυχώνται ότι ό χρόνος της ένταύθα διατριβής των δέν παρήλθεν άγόνως. Ο ποιητής έδω συνέλαβε τον πυρήνα ώραιου ποιήματος, οπερ θα τον αναδείξη, ό καλλιτέλης εύρεν υπό την θαυμασίαν διαφάνειαν του όρίζοντος κατά τινα δύσιν του ήλιου την ευκαιρίαν να έκτελέση μίαν ώραϊαν εικόνα, ό αρχαιολόγος, μελετήσας τὰ καλλιτεχνικά μνημεία, εύρε τò θέμα σοφής τινος αρχαιολογικής πραγματείας και αύτòς ό πρακτικός έμπορος, ό διερχόμενος τον βίον του έν μέσφ μηχανών και συναλλαγμάτων, ένταύθα επέτυχε εύφυή τινα συνδυασμόν των κατασκευασμάτων του έργουστασίου του πρòς τὰ θυμασία της Ανατολής προΐόντα. Τοιουτοτρόπως λοιπόν ή ολιγοήμερος αύτων διατριβή, ένφ είναι αναψυχή και ανάπαυσις έκ των καθημερινών αύτων φροντίδων, είναι συγχρόνως και γόνιμος εις εργασία. Δέν έπρεπε τάχα και ήμεις να τους μιμηθώμεν, ήμεις, οίτινες και μεγαλειότερον καθήκον έν τη επιστημονική της χώρας ταύτης έρεύνη έχομεν και δυνάμεθα να εργασθώμεν υπό καλλιτέρας εκείνων συνθήκας; Δέν έπρεπε τας πολλές ώρας της σχολής μας να αφιερόνωμεν εις θαυμασμόν και μελέτην, ήτις, ένφ άφ' ένòς καταδεικνύει ευγένειαν πνεύματος, παρέχει

ήμιν άφ' ετέρου και την ευκαιρίαν ευχρέστου και έθνωφελούς εργασίας; Ταύτα έσκεπτόμην επί τη θέα του ώραιου σκάφους, τò όποϊον ήλθεν από τας κυματοπλήκτους άκτας του ώκεανου διά να προσφέρη έν φίλημα εις τον Βόσπορον και την Προποντίδα, και έπειδή μετ' όλίγας ήμέρας έσκόπουν να κάμω έν ταξείδιον μέχρι Νικαίας, άπεφάσισα μαζί με τον ταξειδιωτικόν σάκκον μου να λάβω έν λευκόν σειμειωματάριον και έν kodak. Εις αύτò όφείλονται αι περισσότεραι των παρατιθεμένων εικόνας, εις δε τὰ τυχαίχ σημειώματα, άτινα ήδυνήθην εκεί να κρατήσω, ή ύλη του παρόντος βιβλίου.

I ΧΑΙΡΕ!

Ήτο πρωίε μιās λαμπράς φθινοπωρινής ήμέρας, έξ εκείνων, τας όποιας ή προτελευταία έποχή του έτους δανείζεται έκ του έαρος, οτε κατηρχόμην με γοργόν βάδισμα την μεγάλην όδόν του Πέραν. Ήτο πολυ πρωι άκόμη, ώστε ή κεντρική αύτη αρτηρία της Πόλεως, ήτις πλημμυρεϊ πάντοτε διαβατών, ήτο σχεδόν κενή· μόνον αρχιά-αρχιά μερικοί ύπηρέται των καταστημάτων με έξωδημένους έτι τους όφθαλμούς ήνοιγον τας θύρας και τας προθήκας, επιδιδόμενοι νωχελώς εις τον πρωινόν καθαρισμόν· έτερον ούδέν καθ' όλην την γραμμήν· αλλά και άν τι συνέβαιεν, άν ύπήρχε ποιά τις κίνησις ή συγκέντρωσις πρωινών τινων ή ήγρυπνημένων όμίλων, δέν είχον ούτε τον καιρόν ούτε την περιέργειαν να την ίδω· έπρεπε να σπεύδω, διότι μετ' όλίγα λεπτά τò πρώτον άτμόπλοϊον της γραμμής Χαϊδάρ-πασά ανεχώρει. Διήλθον λοιπόν δσον ήδυνήθην ταχέως την λιθόστρωτον όδόν και με τον ταξειδιωτικόν σάκκον και τò kodak ανά χειρας, κατήλθον άπνευστι τò Γιουσκέκ-καλδιρίμ, μετ' όλίγον δε εύρέθην έν τη γεφύρα. Εκεί ύπήρχεν άληθώς κίνησις. Παρά την αποβάθραν των πρωινών άτμοπλοίων, παρά τας θυρίδας των είσιτηρίων, συνωθούντο οί άνυπόμονοι ταξειδιώται, των όποιων άλλοι μεν έσκόπουν να έκδράμωσι μέχρι των νήσων, άλλοι δε με έν δίκαννοι εις τò πλευρόν να ριφθώσιν εις τò κυνήγιον και άλλοι τέλος, ως επί τò πλείστον Ανατολίται αυτοί, έπρόκειτο να έκδράμωσι μέχρις Ικονίου και Αγκύρας. Εγώ έλαβον έν είσιτήριον και έτρευτα να ριφθώ επί ένòς ανα-

κλίντρον ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ. Εἶχον εἰς τὴν καρδίαν μου τὸ ὠραῖον συναίσθημα τῆς εὐαρεσκείας ὅτι ἡ ἐκδρομὴ ἤρχιζεν εὐοιῶνως, μεμιγμένον ὅμως μὲ κάποιαν συγκίνησιν καὶ ἀνησυχίαν. Ἐκλινά τὴν κεφαλὴν, ἀναμετρῶν ἔτι ἄπαξ τὰς διανυθησομένας ἀποστάσεις καὶ κανονίζων τὸ δρομολόγιόν μου, ὅτε ἐν ὄξυ σύριγμα μὲ ἀπέσπασεν ἐκ τῶν ὑπολογισμῶν τούτων· τὸ ἀτμόπλοιο ἀπεμακρύνετο ἐκ τῆς γεφύρας καὶ μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἐλιγμούς ἔβαινεν εὐθὺ πρὸς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν. Τίς δύναται πλέον νὰ κρατήσῃ τοὺς ὀφθαλμούς χαμαί; Τίς δύναται πλέον νὰ σκέπτηται ἕτερον ἐκείνου, τὸ ὅποιον βλέπει; Πρὸ ἡμῶν ἐξετυλίσσετο τὸ ἀφάτου ὠραιότητος θέαμα, τὸ ὅποιον ἡ Κων/πολις μόνη γνωρίζει νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς θεωμένους αὐτὴν ἐξ ἀπόπτου. Ἡπλοῦτο πρὸ ἡμῶν τὸ πανόραμα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον δὲν ἀφῆκεν ἀσυγκίνητον καμμίαν καρδίαν, ἡ φαντασμαγορία, ἣτις ἐδημιούργησεν εἰς ὅλας τὰς φιλολογίας ἀριστοτεχνήματα. Τίς θὰ τὴν περιγράψῃ; Μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἡ ἰδέα νὰ ἀναλάβωμεν τοῦτο· ἡ ἀσθενὴς αὕτη γραφίς θὰ συντριβῆ ἐξάπαντος ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς, αἱ δὲ σελίδες αὗται εἶναι πολὺ μικραὶ διὰ τὴν ἐξύμνησιν τῶν χαρίτων τῆς. Ὅταν τὸ κάλλος φθάσῃ εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του, ὅταν τοῦτο ἐξαρθῆ εἰς τὸ μεσουράνημα θείας αἰγλῆς, τότε οὐ μόνον αὐτὸ δὲν δύναται τις νὰ ἀποδώσῃ, ἀλλ' οὕτε καὶ τὰ αἰσθήματα, ἅτινα παράγει. Ἡ καρδία μόνον αἴρεται εἰς ἓνα μυστικὸν θαυμασμόν, εἰς μίαν ἀπόκρυφον λατρείαν. Τοιαύτη εἶναι ἡ Κων/πολις, ἀκένωτος εἰς θέλγητρα, ἀνεξάντλητος εἰς μαγείαν. Ἄλλ' ἂν εἰς ὅλας τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς εἶναι τοιαύτη, τὴν πρῶταν ὅμως ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ νύξ συγχέεται μετὰ τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ πραγματικότης μετὰ τοῦ αἰθερίου, τότε ὡς νύμφη περιβεβλημένη ἀχειροποίητον πέπλον προβάλλει μεγαλοπρεπῆς ἅμα καὶ ἐπίχαρις, τότε τὰ θέλγητρα κορυφοῦνται καὶ οὕτως ἀποτελεῖ ἐν ὠραῖον ποίημα, μίαν ἀμύθητον καλλιτεχνικὴν εἰκόνα, ἓνα ὕμνον πρὸς τὸν ποιητὴν τοῦ Σύμπαντος

Καὶ ἰδοὺ πρῶτον ὁ Βόσπορος, ὁ εὐρὺς εὐτος θαλάσσιος ποταμὸς ὁ ἐνόων δύο θαλάσσης καὶ ἀσπαζόμενος τρυφερῶς δύο ἡπείρους· θαυμάσατέ τον μὲ τοὺς ἡδονικοὺς ἐλιγμούς του· εἶναι καταπράσινος ἐκ τῶν θαυμασίων κήπων του — ἡλυσίων ὄντως πεδίων — εἰκῶν οὐρανίου παραδείσου ἐπὶ τῆς γῆς, ἐνῶ περὶ τὰς ἀκτὰς του τὰ πάλλευκx μέγαρα καὶ ἀνάκτορα, τὰ ὅποιx λείχει ἡδυ-

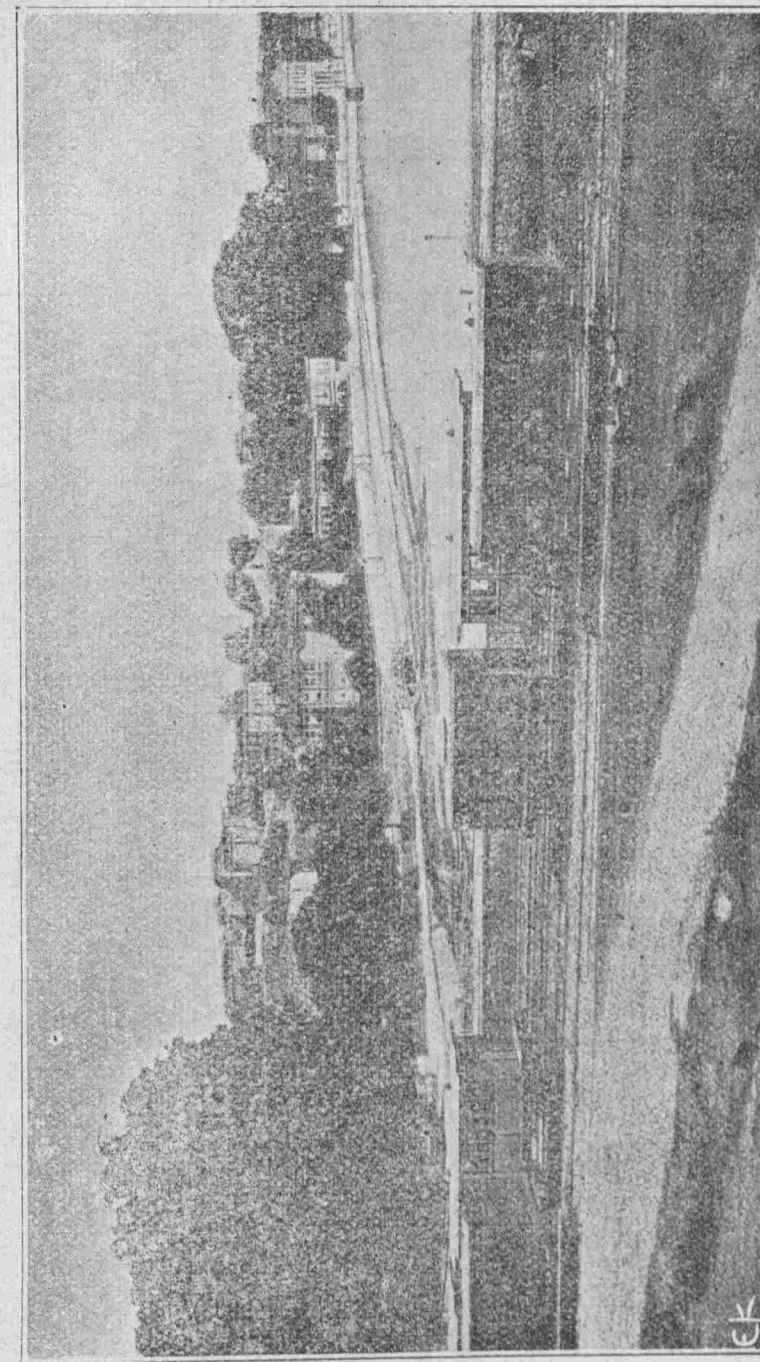
παθῶς τὸ κῦμα, σχηματίζουσι τὸ μεταίχιμον τοῦ πρασίνου καὶ τοῦ κυανοῦ εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἀρμονίας τῶν χρωμάτων. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ προσκολληθῶμεν ἐκεῖ· μᾶς περιμένει ἐκ δεξιῶν ὁ Κεράτιος, ἡ ἑτέρα θαλασσία πτέρυξ τῆς Πόλεως, ὁ ἀντίζηλος τοῦ Βοσπόρου, ἀμιλλώμενος πρὸς αὐτὸν περὶ τοῦ τίς νὰ προσφέρῃ περισσοτέραν χάριν εἰς τὴν πόλιν, τὴν ὅποιαν στολιζέι. Ἄν ὁ Βόσπορος λείχῃ δύο ἡπείρους, ὁ Κεράτιος περιπτύσσεται δύο ἱστορικές παραλίαι καὶ εἰς τὰ γαλανὰ νερά του ἀντικατοπτρίζονται αἱ ὑψηκόρυφοι κυπάρισσοι μετὰ τῶν βιτῶν τρούλλων. Μετ' ὀλίγον ἐμφνίζονται αἱ Πριγκηπόνησοι, αἱ νῆσοι αὗται τῶν μακάρων, τὰς ὁποίας περιβάλλει μὲ χιλιάς θωπέαις ἡ Προποντίς· κάθε μία ἔχει καὶ τὴν χάριν τῆς, ἐκάστη ἔχει καὶ τὰ θέλγητρά της καὶ τοὺς λάτρας της· ἡ Πρώτη, μικρά, ἀπέριττος, ὡς ἀφελῆς βοσκοπούλα· ἡ Ἀντιγόνη ὡς κόρη, τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον ροδίζουσιν αἱ παρειαὶ εἰς τὸ ἄκουσμα τρυφερῶν λέξεων, μετέχει ἀκόμη τῆς ἀφελείας τῆς νεάνιδος, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου εἰσέρχεται, καίτοι δειλά, εἰς τὴν τύρβην τῶν αἰθουσῶν. Ἡ Χάλκη κατόπιν, πλήρης ἀπὸ ποίητιν καὶ ρωμαντισμόν, καλεῖ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔχουσι πόθον ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς σκέψεις καὶ εἰς ἰδέας καὶ τέλος ἡ Πρίγκηπος, ἡ προκλητικὴ καὶ ἐρωτοτρόπος νύμφη τοῦ αἰῶνός μας, γνωρίζει τὰ πάντα· αὐτάρεσκος ἐν τῇ καλλονῇ της, ἐγώιστρια ὅσον καὶ ἄλλοπρόσαλλος, βλέπει τοὺς θαυμαστάς της συνωθουμένους περὶ ἐαυτὴν, ἐνῶ μειδιᾷ μὲ ἓν πλάνον μειδίαμα. . . . Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν νήσων, ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὴν ὄχθην τοῦ γηραιοῦ Βυζαντίου, ἐν ἕτερον εἰς τὰς γραφικὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς καὶ τέλος ἓν ἕτερον εἰς τὸ σύνολον τούτων· ἂς ἐντυπώσωμεν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν καλλιτεχνικὴν ταύτην εἰκόνα τῶν γραμμῶν καὶ τῶν χρωμάτων, ρίψωμεν ἓν φευγαλέον βλέμμα πανταχοῦ, διότι ἡ μηχανὴ τοῦ φέροντος ἡμᾶς ἀτμοπλοίου δὲν γνωρίζει συγκινήσεις. . . . Ἐφθάσαμεν. Πρὸ τοῦ κατέλθω ὅμως εἰς τὸν σταθμὸν στρέφω τὸ βλέμμα πρὸς ὃ, τι δύναμαι ἐκ τῆς θέσεως ταύτης νὰ ἴδω καὶ μὲ ἐν μειδίαμα ἀπευθύνω εἰς τὴν ὠραίαν Κωνσταντινούπολιν τὸ χαῖρε!

II ΔΙΑ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ

Μὲ τὸ πρῶτον βῆμα, τὸ ὅποιον κάμνει τις ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Χαϊδάρ-πασᾶ, εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Βιθυνίας ἐδά-

φους, τὸ ὁποῖον νῦν πρόκειται νὰ διανύσωμεν. Ὀλίγα λεπτὰ βρειότερον τῆς Χαλκηδόνος καὶ πρὸς νότον τοῦ νεκροταφείου Χρυστοπόλεως ἐκτείνεται ἡ πεδιάς τοῦ Χαϊδάρ-πασᾶ ἢ καταλήγουσα εἰς τὸν ὁμώνυμον λιμένα· καίτοι δὲ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἔτων ἦτο ἀκτοίκτητος, ὡς ἐνθυμοῦνται οἱ Κωι/πολίται, ἐν τούτοις, χάρις εἰς τὴν ἐκεῖ ἐγκαθίδρυσιν τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Ἀνατολῆς, ὅστις κατέστησε τὸ Χαϊδάρ-πασᾶ ἀφετηρίαν τῶν γραμμῶν του καὶ ἔδραν τῆς διευθύνσεως, συνωκίσθη εἰς μίαν ὠραίαν κώμην, ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ οἰκοδομαὶ τῆς Ἐταιρείας ταύτης ἐπιβάλλονται διὰ τοῦ ὄγκου των, ὅσῳ καὶ τῆς καλαισθησίας των. Ἐκτὸς τοῦ ὠραίου κυματοθραύστου, ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται πρὸ τῆς ἀποβάθρας καὶ προστατεύει τὸν λιμένα ἀπὸ τῶν δυτικῶν ἀνέμων, ἐκτὸς τῶν διαφόρων ἐκφορτωτικῶν μηχανῶν τοῦ τελευταίου συστήματος, αἵτινες τὰ μάλιστα εὐκολύνουσι τὴν ἐξαγωγήν τῶν προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ἐκφόρτωσιν αὐτῶν ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ ἀτμόπλοια, ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας ὑψοῦται τὸ μέγαρον τῶν γραφείων τῆς Ἐταιρείας, ὑψηλόν, μεγαλοπρεπές, δεσπίζον τῆς παραλίας, ἐν τῷ ὁποίῳ συγκεντροῦται ὅλη ἡ πολυδαίδαλος κίνησις τῆς διευθύνσεως. Εἶναι περιττὸν βεβηλῶς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διὰ τοῦ σταθμοῦ τούτου διόδου ἡμῶν νὰ εἴπωμεν πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶναι τεῖς πᾶσι γνωστά, εἶναι περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ὁμοίως τὴν λαμπρὰν δρᾶσιν τῆς Ἐταιρείας ὑπὸ κοινωνικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἔποψιν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς, τὰς ὁποίας ἡ ἀτμομηχανὴ τῆς ἐπισκίπτεται, ἕνα κομίσθη εἰς ταύτας μὲν τὸν πολιτισμόν, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην τὰ θαυμάσια αὐτῶν προϊόντα. Ἄν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν καὶ τὴν ἀνεσιν, ἣν προσφέρει εἰς τοὺς ταξειδιώτας καὶ τὴν ὁποίαν ἰδίοις ὄμμασι διεπιστώσαμεν ὅταν μετὰ τὰς σιτομόλους διατυπώσεις τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν διαβατηρίων καὶ τῶν ἀποσκευῶν εὐρέθημεν ἐξηπλωμένοι ἐπὶ εὐρυχώρων καὶ ἀναπαυτικῶν ἀνακλιντρῶν τῶν ἀμαξῶν τῆς, δὲν θὰ εἴπωμεν βεβαίως ὑπερβολὴν ἂν γράψωμεν ὅτι δικαίως καὶ ἐπαξίως ἀπολαύει τῶν συμπαθειῶν καὶ τῆς ἐκτιμῆσεως τῆς κοινωνίας.

Δὲν παρῆλθον δύο λεπτὰ ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς μας εἰς τὰς σιδηροδρομικὰς ἀμάξας καὶ ἡ συνθηματικὴ λέξις ταμὰμ ἀντήχησεν· ἦτο τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως, ἡ δὲ ἀτμομηχανὴ μὲ τὰς ὑπὲρ εἴκοσιν ἀμάξας αὐτῆς ἤρχισε νὰ κινῆται ἑλαφρὰ-ἑλαφρὰ κατ' ἀρχάς, ἕνα οὕτως εἰπεῖν μᾶς συνειθίσθη εἰς τὴν κίνησιν, ὕστερον δὲ μὲ ταχύτητα 35. περίπου χιλιομέτρων καθ' ὥραν. Τὸ τα-

ΒΙΟΥΤΙΑ

Η ΠΑΡΑΛΙΑ ΧΑΪΔΑΡ-ΠΑΣΑ

ξείδιον λοιπόν ἄρχεται τερπνὸν καὶ εὐχάριστον. Διερχόμεθα ἤδη λαμπρὰς τοποθεσίας· ἀριστερὰ ἡμῶν ἐκτείνεται ἡ ὠραία πεδιάς τῆς Χρυσοπόλεως μετὰ τὰς ὑψηλὰς κυπρίσους τῆς καὶ τὰς κομψὰς ἐπαύλεις τῆς, δεξιὰ δὲ ἐκτυλίσσεται τὸ πκινόραμ τῆς Προποντίδος, τῆς ὁποίας τὰ γαλανὰ ὕδατα, ριπιζόμενα ὑπὸ τῆς πρωινῆς αὔρας, ἀνταυγάζουσι ὑπὸ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ὑγροῦ τούτου δίσκου, ὡς τέσσαρες ὠραῖαι τοῦρται, ἀναδίδονται αἱ Πριγκηπόνητοι. Τὸ θέαμα ἐντεῦθεν εἶναι λαμπρὸν, ποικίλει δὲ καὶ ἀλλάσσει σκηνοθεσίην ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ἡ ἀτμομηχανή· διότι ὅτε μὲν ἡ γραμμὴ πλησιάζουσα πρὸς τὴν θάλασσαν παρέχει ἡμῖν τὴν εὐκαιρίαν νὰ βλέπωμεν τὸ κατὰ μῆκος διάγραμμα τῶν νησίδων τῆς Προποντίδος, ἄλλοτε δὲ πάλιν στρεφόμενη πρὸς Ἀνατολὰς, ἀποκρύπτει τὰς λοιπὰς τεύτων, ἵνα μᾶς παρουσιάσῃ μόνην τὴν φιλάρεσκον Πρίγκηπον. Ἐν τούτοις προχωροῦμεν τὰ ὠραῖα τοπεῖα διαδέχονται ἄλληλα τόσον πυκνὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ὥστε ἀγνοεῖ τις τί νὰ πρωτοθαυμάσῃ· ὅπου καὶ ἂν στρέψῃτε τὸ βλέμμα σας εἴτε δεξιὰ εἴτε ἀριστερὰ θὰ ἴδῃτε καὶ μίαν καλλιτεχνικὴν σύνθεσιν, μίαν εἰκόνα ἀπεριγράπτου ὠραιότητος καὶ ἀφελοῦς μεγαλοπρεπείας, ἡ ὁποία δὲν οἶς ἀφίνει νὰ στρέψῃτε ἀλλαχοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Εἶχον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐφοδιασθῆ με ἐφημερίδας, περιοδικὰ καὶ βιβλία διὰ νὰ μοι χρησιμεύσουν πρὸς τέρψιν κατὰ τὸ σιδηροδρομικὸν τοῦτο ταξείδιον, ἐν τούτοις τώρα ἐννοῶ ὅτι ματαίως ἐφρόντισα νὰ τὰ παραλάβω μαζί μου, ἀφοῦ οὐδ' ἐσκέφθην κἂν νὰ ρίψω ἐν βλέμμα εἰς αὐτά· διότι, πῶς δύναται τις νὰ κρατηθῆ καὶ νὰ μὴν ἴδῃ καὶ θαυμάσῃ τὴν ζῶσαν καλλονὴν, ἣτις ὡς ἐν καλειδοσκοπίῳ διέρχεται ἐμπρὸς του; Πῶς δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς μελαίνας καὶ σειομένης γραμμάς τῶν βιβλίων, ὅταν ἡ γραμμὴ, τὴν ὁποίαν σιδηροδρομικῶς διέρχεται, τῷ στρέφῃ τὰς σελίδας τοῦ ὠραιότερου βιβλίου, τὸ ὁποῖον δύναται ποτε νὰ ὑπάρξῃ, τοῦ βιβλίου τῆς φύσεως, τοῦ ὁποίου τὸ ἀντίτυπον εἶναι ἐν συγγραφῆς δὲ καὶ δημιουργὸς αὐτὸς ὁ Θεός;

Δὲν διερχόμεθα ὁμῶς μόνον ὠραῖα τοπεῖα καὶ τερπνὰ προάστεια, ἀμιλλώμενα πρὸς ἄλληλα ὡς πρὸς τὴν καλλονὴν καὶ τὰς χάριτας· διὰ τὸν θέλοντα νὰ ἀναδιφήσῃ τὰς κονιορτώδεις σελίδας τῆς ἱστορίας θὰ ἴδῃ εἰς αὐτὰς πολλὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις. Ἀφήκαμεν πρὸ πολλοῦ ἀριστερὰ μὲν τὴν πεδιάδα Χρυσοπόλεως, ἐνθα ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε τὸν Λκίνιον, δεξιὰ δὲ τὸ Ἡραῖον τὸ

ὄνοματὸν διὰ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν οἷς τὸ 769 ἡ Ἀθηναία Εἰρήνη διέτριψεν ἐπὶ μικρὸν πρὸ τοῦ εἰσελθῆ πανηγυρικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Μετὰ ἡμίωρον δρόμον φθάνομεν εἰς Μάλτεπε, ὅστις κατέχει κατὰ πᾶσιν πιθανότητα τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Πελεκάνου, ἐκ τοῦ ὁποίου Ἀλέξιος ὁ Α' ἐπεσκόπει τὸ ἔργον τῆς πρώτης σταυροφορίας· ὀλίγα λεπτὰ περαιτέρω εἶναι ἡ Χαρταλιμή, ὁ λιμὴν τοῦ ναυάρχου Χάρτου, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου κατὰ τὸν Μιθριδικτὸν πόλεμον. Ἐνταῦθα ἐπὶ βυζαντινῶν ὑπῆρχεν ὁ προτελευταῖος πρὸς δυσμὰς σταθμὸς τοῦ κεντρικοῦ πυρσοτηλεγράφου, δι' οὗ ἡ Κωνσταντινούπολις συνεννοεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μετὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς. Μεθ' ὃ ἔρχονται τὰ Τοῦζλα, ἣτοι αἱ ἀλυκαὶ ἐπὶ ὠραίας τοποθεσίας παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀκρήταν, εἰς ὃ ἦταν αἱ φυλακαὶ τῶν βυζαντινῶν, γνωστὰ ἐκ τοῦ ὅτι ἐφυλκίσθησαν εἰς αὐτὰς ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων βυζαντινῶν πολλοὶ τῶν εἰκότων πρόμαχοι, ἐν οἷς καὶ ὁ τῶν Σάρδεων ἐπίσκοπος Εὐθύμιος. Μετὰ τὰ Τοῦζλα ἔρχεται ἡ Δακὺβιζα, ἣτοι ἡ νῦν Γκέβζε, κειμένη εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων λεπτῶν ἐκ τοῦ Ρουβίου, ὅπερ εἶναι τὸ Τράλιον τῶν ἀρχαίων. Τίς δὲν ἤκουσε περὶ τῆς ὀνομαστῆς σχολῆς του, ἣτις κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἔσχε τοὺς διασημοτέρους ἐπὶ παιδείᾳ διδασκάλους καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐφοίτησαν ὡς μαθηταὶ πολλοὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς γράμμασι διαπρεψάντων ἀνδρῶν; Παρέκει ὀλίγον εἶναι ἡ πολίχνη Λίβυσσα—ἡκατοῖκητος νῦν—ἣτις ἐπέπρωτο νὰ καταλάβῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν ἀξιόλογον, διότι ἐν αὐτῇ ἀπέθνε καὶ ἐτάφη ὁ Ἀννίβας, γέρον καὶ κεκμηκὸς ὑπὸ τῶν ἐτῶν καὶ τῶν θλίψεων, ὅστις ποτὲ εἰς τοσαύτην ἐνέβαλε συγκίνησιν τὴν Ρώμην καὶ τοὺς στρατηγούς της.

Ἐκαστον βῆμα, ἐκάστη πολίχνη ἔχει καὶ τὰς ἀνκμνήσεις της, ὠραίας ὄντως καὶ τερπνὰς δι' ὅσους ἔχουσι τὴν περιέργειαν νὰ ρίπτωσι καὶ ἐν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡμεῖς ἐπεθυμοῦμεν πολὺ νὰ πράξωμεν τοῦτο, ἀλλὰ τὰ χιλιόμετρα μετὰ τὰ σημερινὰ μέσα διανύονται τάχιστα, τὰ δὲ τοιαῦτα χωρὶα διαδέχονται σχεδὸν ἀστραπηδὸν ἄλληλα. Ἀρκούμεθα λοιπὸν νῦν εἰς ψυχία τινά, ἐπιφυλασσόμενοι ἀλλαχοῦ νὰ εἴπωμεν πλείοτερα.

Ἦδη διερχόμεθα τὸ Δίλ-Ἴτκελεσί· 10 λεπτῶν σιδηροδρομικὸς δρόμος ὑπολείπεται ἡμῖν εἰσέτι μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς Ταυσαντζιλ, τὸν πρῶτον σταθμὸν τῆς ἐκδρομῆς μας. Φθάνομεν μετ' ὀλίγον καὶ εἰς τοῦτον ἀκριβῶς τὴν 3ην ὥραν καὶ 41' τουρκ., δηλαδὴ μετὰ τρίωρον περίπου σιδηροδρομικὸν ταξείδιον.

III Ο ΔΙΑΠΛΟΥΣ ΤΟΥ ΑΣΤΑΚΗΝΟΥ

Κατερχόμεθα εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Ταυταντζιλ ἐνῶ ἡ σιδηροδρομικὴ ὁλκὴ ἐξακολουθεῖ τὸν δρόμον τῆς διὰ τὴν φθάσῃ μέχρις Ἐσκῆ Σιχίρ περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Τὴν ἀποχαιρετῶμεν ἐν συγκινήσει, διότι γνωρίζομεν ὅτι μετ' αὐτῆς ἀποχαιρετῶμεν καὶ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὰ ὁποῖα ὁ νεώτερος πολιτισμὸς μᾶς ἐχορήγησε.

Διήλθομεν ἤδη σιδηροδρομικῶς 60 χιλιόμετρα μέχρι τοῦ σταθμοῦ τούτου, ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται νέκ περίοδος τῆς ἐκδρομῆς μας. Πρόκειται νὰ διαπλεύσωμεν τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῆς βορείας αὐτοῦ ἀκτῆς πρὸς τὴν νοτίαν. Πρόκειται δηλαδὴ νὰ διανύσωμεν τὰ πέντε περίπου μίλια, ἅτινα χωρίζουσι τὸ Ταυσαντζιλ ἀπὸ τοῦ ἀντικρῦ κειμένου Καραμουρσάλ, πρὸς τοῦτο δὲ μᾶς περιμένει κάτω εἰς τὴν παραλίαν τὸ ἀκάτιον. Ὅταν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενος ἐκανόνιζον τὰ τοῦ μέχρι Νικαίας ταξειδίου μου, ἐκ τῶν τριῶν ὁδῶν, αἵτινες μοὶ προῦβάλλοντο, προετίμησα ταύτην, ἐπιθυμῶν ὅπως ἡ παροῦσα ἐκδρομὴ παρουσιάσῃ περισσοτέραν ποικιλίαν καὶ γραφικότητα· καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἠτατήθην εἰς τὰς ἐλπίδας μου. Διότι ὅταν κατῆλθον εἰς τὴν παραλίαν καὶ εἶδον ἐκ τοῦ πλησίον τὸν ὠραῖον Ἀστακηνὸν γαλήνιον καὶ ἀτάραχον, παρὰ τὴν ἐξέδραν δὲ ἐν ἀκάτιον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἐφερῆν, ἠιθάνθην ἐπιθυμίαν καὶ χαρὰν ὅτι ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι θὰ εὕρισκον τὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμω ἔστω καὶ ἐν μικρὸν ταξειδίον μετὰ τὰ γραφικὰ πλὴν ἀπρηχαιωμένα ἰστία. Τότε δηλαδὴ ἐνόησα ἐντός μου τὸν ἀταβισμόν, τὴν κλίσιν δηλαδὴ πρὸς ὅ,τι εἶχομέν ποτε συνειθίσει, ὅπερ ὁμως κατέστησεν ἄχρηστον καὶ περιττὸν ἢ πρόδος τῶν ἐτῶν καὶ ἡ φορὰ τῶν αἰῶνων. Εἶναι βλέπετε καὶ αὐτὸ μία ψύχωσις ἀνθρωπίνη νὰ ἀγαπᾷ τις ἐκεῖνο, μεθ' οὗ ποτε συνέζητε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τοῦτο δὲν τῷ προσφέρει πλέον οὔτε τὴν ἀνεσιν οὔτε τὴν ταχύτητα. Ἀλλὰ πρὸς τί; δύναται τις προθύμως ν' ἀνταλλάξῃ ταύτας ἐπὶ μίαν ὥραν πρὸς τὴν εὐαρέσκειαν, τὴν ὁποῖαν τῷ παρέχει διάπλους κόλπου γαληνιαίου καὶ πλήρους ἱστορικῶν ἀναμνήσεων. Μὲ τοιαύτας λοιπὸν σκέψεις ἐμβῆκα εἰς τὸ πλοίαριον, τὸ ὁποῖον χωρὶς διατυπώσεις καὶ καθυστερήσεις ἤρχισε νὰ ἀπομα-

κρύηται ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῶν κωπῶν φερόμενον, ἔχον δὲ ἐστραμμένην τὴν πρῶραν πρὸς νότον. Εἶναι ἁπλῶς γὰρ ἀνάγκη νὰ σᾶς τὸ περιγράψω; εἰ τοιοῦτον σκάφος; εἰς τοὺς χρόνους μας οὔτε ἀρχαιολογικὸν ἀντικείμενον εἶναι οὔτε ἄγνωστον. Ἀλλ' ἂν πρέπη ἐδῶ νὰ σημειώσω τὴν ἐντύπωσιν τοῦ δι' αὐτοῦ ταξειδίου μου, προκαταβολικῶς σᾶς πληροφορῶ ὅτι ἦτο ἀρίστη. Εἶχομεν ἀπομακρυνθῆ τοῦ ὄρου, ἐξ οὗ ἀνεχωρήσαμεν καὶ ἐλαφρὰ αὔρα ἀπὸ τῆς Προποντίδος ἐρχομένη ἐρρίκνιζεν ἐλαφρῶς τὴν ὑγρὰν ἐπιφάνειαν. Αἱ κῶπαι πλέον καθίσταντο περιτταὶ καὶ τὸ ἰστίον ἀνεπετάσθη· ἐβρίνομεν λοιπὸν μὲ ἐν ἐλαφρὸν λίκνισμα, τὸ ὁποῖον συνώδευεν ὁ φλοῖσθος τοῦ ὕδατος ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου

Καὶ τότε ἔπειτα ἀνάγοντο

*τοῖσι δ' ἔκμενον οὖρον ἔει ἐκάεργος Ἀπόλλων
οἱ δ' ἰστίον στήσαντ' ἀνὰ θ' ἰστία λευκὰ πέτασσαν
ἐν δ' ἄνεμος προῆσεν μέσον ἰστίον, ἀμφὶ δὲ κῦμα
στεῖρη πορφύρεον μεγάλα ἴαχε νηὸς Ἰούσης,*

φλοῖσθος μαγικός, ὁμοίαζε πρὸς τοὺς θρύλλους καὶ τὰς παραδόσεις, αἵτινες περιπέτονται ἐπὶ τῶν ὑδάτων τούτων, ὁμοίαζε πρὸς ἀντίγαλον ἐνὸς ἀπομεμακρυσμένου ἄστρατος, ἐνὸς ὕμνου, τὸν ὁποῖον χιλιάδες στομάτων ἀπηύθυνόν ποτε μετὰ τὸ βλέμμα πρὸς τὸν κυκνοῦν ὡς καὶ σήμερον οὐρανόν. Ὅλη ἡ παραλία τοῦ κόλπου τούτου—ἄλλοτε πυκνῶς κατφωκηνμένη—εἶναι μάρτυς τῶν σκηνῶν, αἵτινες τὸν τρίτον καὶ τέταρτον αἰῶνα ἔλαβον χώραν ἐνταῦθα, τὰ δ' ὕδατα ταῦτα, τὰ ὁποῖα διασχίζει ἡ τρόπις τοῦ πλοίου, ὑπῆρξαν ὁ τάφος πολλῶν ἁγίων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποῖους ἡ σκληρότης ἐνὸς Διοκλητιανοῦ καὶ ἐνὸς Γαλερίου ἐθυσίασεν ἀπαθῶς. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου, ὁ ὁποῖος λίαν προσφόρως ἐκλήθη λίκνον τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ἡ Νικομήδεικ· ἀλλὰ ποῦ εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀστακός, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ κόλπου; Ποῦ εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀγκυρῶν, ἐν ἣ ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεγεννήθη διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ ἐν ἣ ἀπέθανεν; Οἱ σημερινοὶ γεωγράφοι καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἀγιοῦσιν. Ὅπισθεν ἡμῶν φαίνεται τὸ Τράλιον καὶ πέραν ἀντικρῦ ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ κόλπου ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου Δρεπάνου, ὅπερ μετέπειτα ὠνομάσθη Ἐλενούπολις· νῦν νέοι συνοικισμοί, νέκ χωρία κατέλαβον τὴν θέσιν των. Ἄν ρίψωμεν τὸ βλέμμα

ἐμπρός καὶ ἀριστερὰ θὰ ἴδωμεν τὸν Δερμένδερεν κεκρυμμένον ἐν μέσῳ πυκνῶν δένδρων, ὀλίγον πλησιαιτέρον τὸν Κοντζέν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ὅστις νῦν κατέστη μικρὸν κέντρον ἀναψυχῆς τῶν κατοίκων τῶν μεσογείων, μεθ' ὃ τὸ Ἐρέγλι καὶ πλησίον αὐτοῦ τὴν Δάφνην, τὸ ἐπήνειον τοῦ Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπερκειμένου λόφου δεσπόζον ὡς φάρος τοῦ κόλπου. Ἀκριβῶς δ' ἐμπρός μας τὸ Καράμουρσαλ, εἰς ὃ φθάνομεν.

*Οἱ δ' ὅτε δὴ λιμένος πολὺβενθέος ἐντὸς ἴκοντο,
ἰστία μὲν στείλαντο, θέσαν δ' ἐν νηὶ μελαίνῃ,
ἰστὸν δ' ἰστοδόκῃ πέλασαν προτόνοιον ὑφέντες
καρπαλίμως, τὴν δ' εἰς ὄρμον προέρεσαν ἔρετμοῖς
ἐκ δ' εὐνάς ἔβαλον κατὰ δὲ πρυμνήσι' ἔδησαν
ἐκ δὲ καὶ αὐτοὶ βαῖνον ἐπὶ ῥηγμῖνι θαλάσσης,*

ἵνα δανεισθῶ τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχει ὁ Ὅμηρος.

IV ΜΕΧΡΙ ΦΟΥΛΑΝΤΖΙΚΙΟΥ

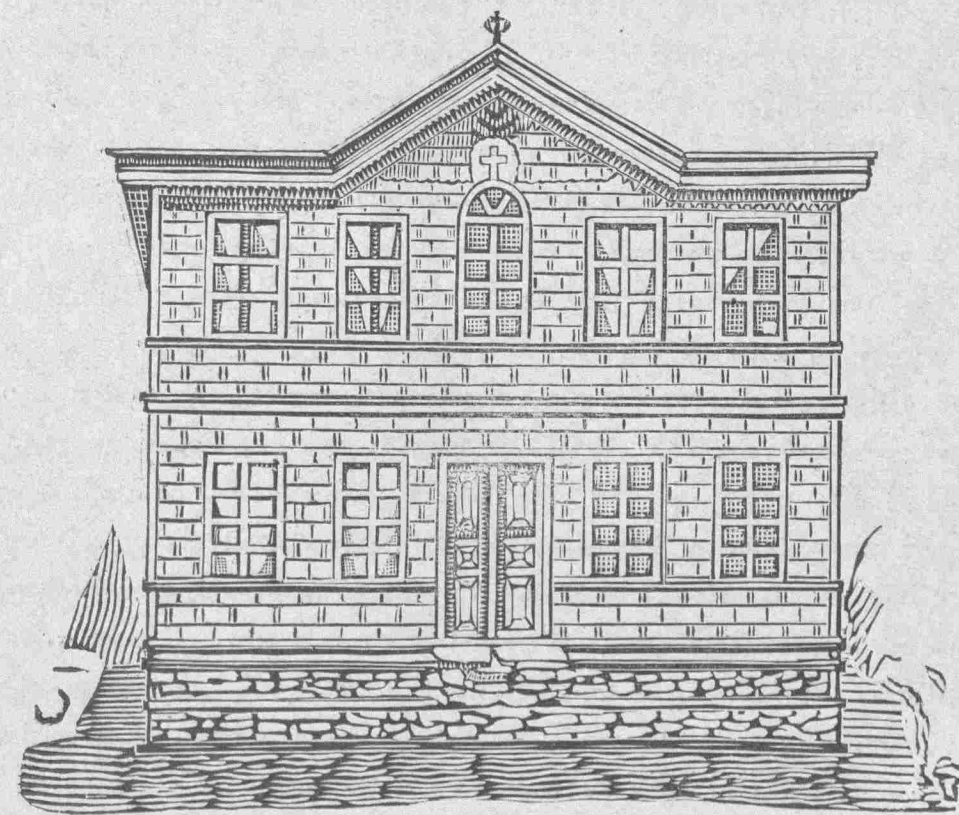
Ἀπεβιβάσθημεν εἰς Καράμουρσαλ, κωμόπολιν κειμένην εἰς τὴν νοτιάν ἀκτὴν τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου· εἶναι ὁ δεύτερος σταθμὸς τοῦ ταξειδίου μας, ἔνθα δυνάμεθα νὰ κάμωμεν μικρὸν περίπατον ἕως οὗ ἐτοιμασθῶσιν οἱ ἵπποι, οἱ ὁποῖοι θὰ μᾶς φέρωσιν εἰς τὰ μεσόγεια μέχρι Φουλαντζικίου. Εἶναι ἐνωρὶς ἀκόμη—πέμπτη τουρκιστί—καὶ δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ καθυστερήσωμεν· εἰς περίπατος ἄλλως τε ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ δὲν δύναται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ περισσότερον τῆς ἡμισείας ὥρας. Βεβαίως δὲν περιμένομεν νὰ ἴδωμεν πολλά· τὸ Καράμουρσαλ εἶναι κωμόπολις νεωτέρα καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ὀλίγα δύναται νὰ παράσχῃ ἡμῖν ἀξιοθέατα. Ἐν πρώτοις εἶναι καθαρῶς ἀνατολικὴ κωμόπολις, ἔχουσα πληθυσμὸν περὶ τοὺς 5,000 κατοίκους, ἔδρα ὑποδιοικητοῦ ὑπαγομένη εἰς τὴν διοίκησιν Νικομηδείας. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἅπαντες Μωαμεθανοί, ἐκτὸς ὀλίγων ὁμογενῶν ἐμπόρων, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κλλιέργειαν τῆς

μετάξης καὶ παραγωγὴν ἐλαίων καὶ ὀπωρῶν. Ἐχει ἐργαστάσιον παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν αὐτῆς, παράγον ἐριοῦχα καὶ βκμβκκερὰ ὑράσματα, ἔχει νεόδμητον διοικητήριον καὶ ὠραῖον μωαμεθνικὸν νεκροταφεῖον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς βίβχιον οὐδέν. Ὁ Texier, ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κόλπου Νικομηδείας, ἐκφέρει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ Ἀστακὸς ἔκειτο ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς θέσεως, ἣν σήμερον κατέχει τὸ Καραμουρσαλ, ἐν τούτοις φθάνεται ἡμῖν τοῦτο ἀπλῆ εἰκασία, διότι τῆς ἐκλιπούσης ταύτης πόλεως τὰ ἔχνη ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν βεβαιότερον ἔτι. Ἴσως ἡ θέσις αὐτῆς νὰ ταυτίζεται πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας περσικῆς πόλεως; Προνέκτου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι πιθανόν, ἥτις ἐνόσφ δὲν ἐνισχύεται ὑπὸ ἱστορικῶν πηγῶν καὶ ἀνακκρῶν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀνεπιφυλάκτως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σημερινόν τῆς ὀνομα, κάτοικος, ὅστις ἠδύνατο νὰ εἶναι καλῶς πληροφορημένος, ἀπήντησεν ἐπὶ τῇ ἐρωγῇ μὲς ὅτι τὸ ὀνομα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τινὰ ἅγιον Κρα-Μωτᾶ ὀνομαζόμενον, ὅστις κατῴκησε πρῶτος ἐνταῦθα. Ἐν τούτοις πρὸς τῷ Hammag εὐρίσκομεν τὸ ὄνομα Κρα-Μωρσαλ ἀποδιδόμενον εἰς τινὰ στρατηγὸν τοῦ Ὀρχάν, ὅστις τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα καταλαβὼν τὰ περὶ τὴν Νικομήδειαν μέρη ἀνέθηκε τὴν φύλαξιν τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου εἰς αὐτόν· οὗτος δὲ ἐπὶ τῇ εὐκκίρῃ ταύτῃ συνῴκησε τὴν κώμην, ἥτις ἐκ τοῦ ὀνόματός του ὕστερον ἐκλήθη Καραμουρσαλ. Βεβαίως δὲν ἀτόκειται ἡμῖν, παροδίταις καὶ ταξειδιώταις, νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν παραγωγὴν τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ νὰ ἀνακαλύψωμεν τὸν πρῶτον τῆς κωμοπόλεως ταύτης οἰκιστὴν· ἀπλούστατα, ἐπωφεληθέντες ὀλιγολέπτου ἐν αὐτῇ διατριβῆς, ἐκάμομεν ἕνα μικρὸν περίπατον ἀνὰ τὰς συνοικίας καὶ τὴν ἀγορὰν, μεθ' ὃ ἐπιβάντες ἵππων, ἀνελάβομεν τὴν πορείαν μας. Διανύομεν ἤδη τὴν τρίτην περίοδον τῆς ἐκδρομῆς μας. Ἀφ' οὗ διετρέξαμεν 60 χιλιόμετρα σιδηροδρομικῶς καὶ πέντε περίπου μίλια δι' ἱστιοφόρου, πρόκειται ἔριπποι νὰ διέλθωμεν δέκα πέντε περίπου νέα χιλιόμετρα διὰ μέσου λόφων καὶ πεδιάδων. Κατ' ἀρχὰς ἡ πορεία γίνεται ἐπὶ ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἥτις, σκοποῦσα νὰ ἐνώσῃ τὸ Καράμουρσαλ πρὸς τὴν Νίκαιαν, κατασκευάζεται ἔτι, ὕστερον ἐπὶ δρόμου ποικίλουτος ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους· καίτοι δὲ πολλάκις εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναρριχηθῶμεν ὑπὲρ βράχους καὶ νὰ παρκαμάψωμεν βράχους, ἐν τούτοις, ἂν ἔχη τις καλοὺς ἵππους, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὀλίγη καλὴ διάθεσις, ὥστε νὰ μὴ μεμψιμοιρῇ εἰς κάθε βῆμα, τὸ ταξειδίον φθάνεται καὶ τερπνόν.

καὶ ἀκούραστον. Εἰς τοῦτο δὲ συντελοῦσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ πυκνοὶ συνοικισμοί, ἀφ' ἑτέρου αἱ ὠραῖαι τοποθεσίαι, τὰς ὁποίας ἐν τῇ ὁδῷ θὰ ἀπαντήσῃ. Καὶ πρέπει νὰ εἶναι τὶς ἀκόρετος εἰς τοποθεσίας γραφικὰς καὶ ὠραίας, διότι ἀφ' ἑκάστης κορυφῆς λόφου, ἀφ' ἑκάστης κοιλάδος πρὸς τὰς ὄχθας ρυακίου ἢ ἐν μέσῳ δύο κορμῶν γεγηρκότων δένδρων, εὐρίσκει κάτι τι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ ἐντυφῆται ἔστω καὶ μίαν στιγμὴν. Μὲ αὐτὰς λοιπὸν τὰς ἐντυπώσεις καὶ μὲ αὐτὰ τὰ θεάματα διήλθομεν τὰ δέκα πέντε χιλιόμετρα εἰς τρεῖς ὥρας καὶ ἐφθάσαμεν εἰς Φουλαντζίκιον, τὸν τρίτον σταθμὸν τῆς ἐκδρομῆς μας. Εἶναι ἡ ἑνάτη ὥρα μ. μ. τουρκιστὶ καὶ διὰ τὴν παροῦσαν ἡμέραν οὐδὲν διάστημα μένει νὰ διατρέξωμεν ἔχομεν λοιπὸν ὅλον τὸν κχιρὸν καὶ τὴν διάθεσιν νὰ περιέλθωμεν τὴν κωμόπολιν, πρὸς τοῦτο εὐρίσκομεν προθύμους καὶ φιλόφρονες ξεναγούς. Τὸ Φουλαντζίκιον, παρὰ τὴν σχετικῶς περιορισμένην αὐτοῦ ἔκτασιν, ἀριθμεῖ περίπου 1600 κατοίκους, πάντας ὁμογενεῖς, ἀσχολουμένους εἰς τὴν γεωργίαν, μεταξοσκωληκοτροφίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ πρώτη ἀρετὴ τῶν κατοίκων τοῦ εἶναι βεβχίως ἡ φιλοπονία· τὴν δὲ πληροφορίαν ταύτην δὲν μᾶς παρέσχον οὔτε οἱ ξεναγοὶ μας οὔτε οἱ περίοικοι, ἀλλ' αὐτὴ ἡ τοποθεσία τοῦ καὶ ἡ ποιότης τῶν κτημάτων τοῦ· ὅταν ἴδῃ τις τοὺς βράχους καὶ τοὺς λόφους, ἐφ' ὧν εἶναι ἐκτισμένη ἡ κωμόπολις αὕτη, θὰ ἐννοήσῃ ἀμέσως ὅτι μόνη ἡ θέλησις καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἐργασίας ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ ἐκεῖ κτήματα προσδοφόρα· καὶ τὰ κτήματα ταῦτα ἐπαρκοῦσι, διότι ἐκ μὲν τῶν ἀγρῶν δύνανται νὰ προσπορίζωνται ὅλον τὸν καταναλισκόμενον ἔτησίως σῖτον, ἐκ δὲ τῶν μορεοκῆπων τῶν, διὰ τῆς ἐκτροφῆς τοῦ μεταξοσκώληκος κερδαίνουνσι ποσὸν ὑπερβαῖνον τὰς δεκαπεντακισχιλίας λίρας· ἂν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν καὶ τὴν παραγωγὴν σταφυλῶν, ἀνθράκων, ποιμνίων ὡς καὶ τὴν ἐκ τῶν λοιπῶν ἐργασιῶν τῶν κατοίκων πρόσοδον, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ κωμόπολις χρηματικῶς εὐμοιρεῖ. Ἀλλὰ καὶ πνευματικῶς δὲν ὑπολείπεται· συντηρεῖ Ἀστικὴν σχολὴν καὶ Παρθενῶγειον, εἰς ἃ λίαν φιλοτίμως καλλιεργεῖται ἡ θρησκεία, ἡ πάτριος γλῶσσα καὶ τὰ γράμματα. Ἐπεσκέψθημεν ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἐννοήσαμεν τὴν ἀθορύβως γινομένην ἐκεῖ ἐργασίαν, εἰς δὲ τὰς εὐπτόχους ὄσον καὶ ἀφελεῖς ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν ἀρένων καὶ θηλέων καὶ εἰς τὴν μετ' αὐτῶν συνομιλίαν μας εἶδομεν τοὺς καρπούς τῆς ἐργασίας αὐτῆς, τὴν ὁποίαν διὰ τὸ καλὸν τῆς φιλοτίμου ταύτης κοινότητος εὐχόμεθα διαρκῆ καὶ ὁσημέραι αὐ-

ξάνουσαν. Ἵνα δὲ τονίσωμεν τὴν φιλοτιμίαν τῶν κατοίκων, σημειοῦμεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι τὰ διδασκαλικά δικαιώματα πληρόνεται ἀπ' εὐθείας εὐχαρίστως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐνῶ εἰς πάσας τὰς πέριξ κοινότητας ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ κάτοικοι φαίνονται διαχυτικοὶ καὶ φιλόξενοι, θεωροῦντες καθῆκον νὰ περιποιηθῶσι τὸν ξένον, ὅστις τοὺς ἐπισκέπτεται. Ὅταν ἐξήλθομεν τῆς σχολῆς, εἰς τῶν ξεναγῶν μοὶ λέγει:—Ἐρχεσθε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, πηγαίνετε εἰς Νίκαιαν· θέλετε ν' ἀναβῶμεν ἕνα λόφον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου νὰ ἴδῃτε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν λίμνην τῆς Νικαίας;

ΒΙΘΥΝΙΑ.

ΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΟΥΛΑΝΤΖΙΚΙΟΥ

Ἐννοεῖτε ὅτι ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν πρόσκλησιν καὶ ἀνήλθομεν ἕνα λόφον, κείμενον πρὸς νότον τοῦ χωρίου. Ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ, ὅταν ἐστρεψῆ ἐκεῖθεν τὸ βλέμμα γύρω, εἰδικαίωσα τὸν φιλόξενον χωρικόν, ὅστις μοὶ παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν τοιοῦτου θεάματος. Ἦτο λαμπρὰ φθινοπωρινὴ

δύσιν, ὁ ἥλιος βραδέως καὶ μεγαλοπρεπῶς κατήρχετο τὸν οὐράνιον θόλον, σκορπιζων εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν τὴν μαγεῖαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν φωτοσκιάσεων. Ὁ οὐρανὸς ἦτο αἴθριος, ὁ δ' ὀρίζων εὐρύς, τόσο εὐρύς, ὥστε τὸ βλέμμα ἡμῶν ἐν τῇ πορᾷ του οὐδὲν ἀπήντα ἐμπόδιον. Πέραν, μακρὰν πρὸς τὴν δύσιν, ἡ Προποντὶς ἀντηγάζεν ὑπὸ τὰς χρυσᾶς ἀκτῖνας τοῦ δύνοντος ἡλίου, ἐνῶ, χάρις εἰς τὴν διαφάνειαν τοῦ αἰθέρος, διεκρίνοντο μίᾳ πρὸς μίαν αἰσκιαγραφίαι τῶν Πριγκηπονήσων. Πρὸς νότον ἐφαίνετο ἡ Ἀσκανία λίμνη, ἐπιμήκης, σοβαρὰ καὶ μυστηριώδης ὑπὸ τὴν σιάν, τὴν ὁποίαν τῇ ἔρριπτον τὰ περὶ αὐτὴν ὄρη, εἰς δὲ τὸ βάθος ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ της, ἐν σημείον, ὡς μίᾳ ἐλαφρᾷ λευκῇ στιγμῇ, ἐν μέσῳ τοῦ πρασίνου τῆς χλόης καὶ τοῦ φαιόχρου τῶν ὑδάτων, διεκρίνετο ἡ Νίκαια, ἡ πόλις τῶν Συνόδων, ἡ πόλις τῶν ἀναμνήσεων. Ἐστρεψα τὸ βλέμμα ταύτοχρόνως καὶ πρὸς τὰ δύο σημεία, ἠθέλησα δι' ἐνὸς ὀπτικοῦ τόξου νὰ περιπτυχθῶ καὶ τὰς δύο πόλεις, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Νίκαιαν, ἐκείνην, τὴν ὁποίαν σήμερον τὴν πρωίαν ἀπεχαιρέτων καὶ ἐκείνην, πρὸς τὴν ὁποίαν κατηυθινόμην. Ἡμῖν ἐνθους· τὸ περιβάλλον τοῦλάχιστον μὲ καθίστα τοιοῦτον· πρὸς στιγμὴν σχεδὸν ἐπελαθόμην ἐμαυτοῦ, ἀφῆκα ἐκεῖ που τὴν ἀτομικότητά μου καὶ συνενωθεὶς μετὰ τῆς φύσεως, ἔπλεον ἀκορέστως ἐν τῇ ἀρμονίᾳ αὐτῆς. Δὲν τολμῶ βεβκίως νὰ τὴν περιγράψω, ἀν καὶ τοῦτο μοὶ ἐπιβάλλεται διὰ νὰ αἰτιολογήσω τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ μου γένεσιν τοιούτων αἰσθημάτων, ἀλλ' ὁμως τί δύναται τις ἵνα ἐπιχειρήσῃ τοῖς ἀδυνάτοις; Πῶς νὰ περιγράψῃ τις τὸ ὠραῖον σύνολον, τὸ ὁποῖον ἀπεργάζονται ἀφ' ἐνὸς ὁ δύνων ἥλιος, χρυσοπόρφυρος δίσκος ἐν κυανῷ βάθει, καὶ ἀφ' ἐτέρου οἱ πρὸ ἡμῶν ἡμιφώτιστοι λόφοι, οἵτινες φαίνονται ὡς κύματα θαλάσσια πρὸς στιγμὴν ἀποκρυσταλλωθέντα; Τί νὰ εἶπῃ τις διὰ τὴν κλίμακα τῶν χρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπλοῦνται ἐν τῷ αἰθέρι καὶ ἐν τῷ ἐδάφει, ποικιλίαν, τῆς ὁποίας τὴν ἐντύπωσιν δὲν δύναται νὰ ἀποτυπώσῃ οὔτε ἡ πλουσιωτέρα πυξὶς ἐπὶ τῆς ὀθόνης οὔτε τὸ ὀγκωδέστερον λεξικὸν ἐπὶ τοῦ χάρτου; Τί νὰ προσθέσῃ τις διὰ τὰ ἄσματα τῶν πτερυγίζόντων πτηνῶν, θεῖον ἑσπερινὸν ὕμνον, λατρείαν ἡδύμολπον πρὸς τὸ «φῶς τὸ ἰλαρόν, τὸ φῶς τῆς ἀγίας δόξης»; Τὸ πᾶν φαίνεται ὡς ποίησις ἐν μέσῳ τῆς ὕλης, τὸ πᾶν παρουσιάζεται ὡς θεῖα εἰρήνη ἐν μέσῳ τῶν συγκρούσεων τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Τί χαρὰ ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ πρακτικότητι ὑπάρχουσιν ἔτι τοιαῦται θεῖα οὐκνηαί, ὑποδηλοῦσαι τὸν κόσμον ἐξ

οὔ ἐξήλθομεν, τὸν παράδεισον, ὃν ἀπώλεσαμεν! Τί εὐτυχία ὅτι ἐναπέμεινον ἔτι καὶ μαγικαὶ τοποθεταὶ καὶ ὠραῖαι προβολαί, τὰς ὁποίας μᾶς εἶναι ἐπιτετραμμένον ἀκόπως νὰ ἀπολαύσωμεν, ἀρκεῖ ν' ἀπορρίψωμεν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τὰς ὑάλους τῆς μελαγχολίας καὶ τῆς σκυθρωπότητος, τὰς ὁποίας συνειθίζομεν νὰ φέρωμεν ἐν τῇ κοινωσίᾳ!

Ὁ ἥλιος εἶχε δύσει πλέον ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ αἱ τελευταῖαι ἀνταύγειαί του ἐσβέννυντο βραθυμῶς ἐκ τοῦ ὀρίζοντος· ἦτο καιρὸς νὰ κατέλθωμεν, διότι λεπτὴ φθινοπωρινὴ δρόσος ἤρχισε νὰ διαχέται εἰς τὸ περιβάλλον, τὸ δὲ μαμμόθρεπτον σῶμά μας δὲν ἀνέχεται τοιαύτας θωπείας. Κατήλθομεν λοιπὸν φαιδροὶ καὶ εὐκίνητοι ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἐκεῖ, παρὰ τὴν ἐπίαν φιλοξένου οἰκίας, συνεπληρώσαμεν τὰ ἔργα τῆς ἡμέρας ταύτης διὰ γεύματος λιτοῦ μὲν ἔτως καὶ ἀπερίττου, τοῦ ὁποίου ὁμως τὸ καλλίτερον ἄρτυμα ἦτο ἡ ὄρεξις, ἡ ὄρεξις, ἣτις γεννᾶται ἐκ τοῦ κόπου ἐνὸς ταξιδίου καὶ ἐκ τῆς φαιδρᾶς ποικιλίας τῶν ἐντυπώσεων αὐτοῦ.

V ΝΙΚΑΙΑ

*Ἡἥλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλέα λίμνην
οὐρανὸν ἐς πολύχαλκον ἰν' ἀθανάτοισι φαιήνη
καὶ θνητοῖσι βροτοῖσιν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.*

Μὲ τοὺς στίχους τούτους τοῦ θεοῦ Ὁμήρου ἐχαιρέτησα τὴν ἀνατολὴν τῆς δευτέρας ἡμέρας τῆς ἐκδρομῆς μου. Ἀναπαυθεὶς ἐκ τῶν κόπων τῆς προηγουμένης καὶ μὲ τὸν πόθον νὰ γνωρίσω τὴν Νίκαιαν τὸ ταχύτερον, ἦμην ἔτοιμος μετὰ χαρᾶς νὰ συνεχίσω τὸ ταξιδίόν μου, τὸ ὁποῖον τὴν ἡμέραν αὐτὴν θὰ ἔβλεπε τὸν κυρίως σταθμὸν του. Κάτω οἱ ἵπποι ἀπὸ πολλοῦ μᾶς περιμένουσιν, ἀνυπόμονοι καὶ αὐτοὶ νὰ διατρέξωσι τὸ διάστημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ὑπολείπεται· ὀξέως δὲ χρεμετίζοντες καὶ σφοδρῶς πλήττοντες διὰ τῶν ὀπλῶν τῶν τὸ ἔδαφος, φαίνονται ὅτι μᾶς προσκχλοῦσιν. Ἐτέβημεν μετ' ὀλίγον αὐτῶν καί, ἀποχαιρετήσαντες καὶ χωρίον καὶ κατοίκους, στρεφόμεθα πρὸς νότον μὲ κατεύθυνσιν τὴν Ἀσκανίαν. Ἡ ἀπὸ Φουλαντζικίου μέχρι Νικαίας ἀπόστασις εἶναι 23 περίπου χιλιομέτρων. Ἐχομεν λοιπὸν νὰ διανύσωμεν τετράωρον διάστημα· ἀλλὰ

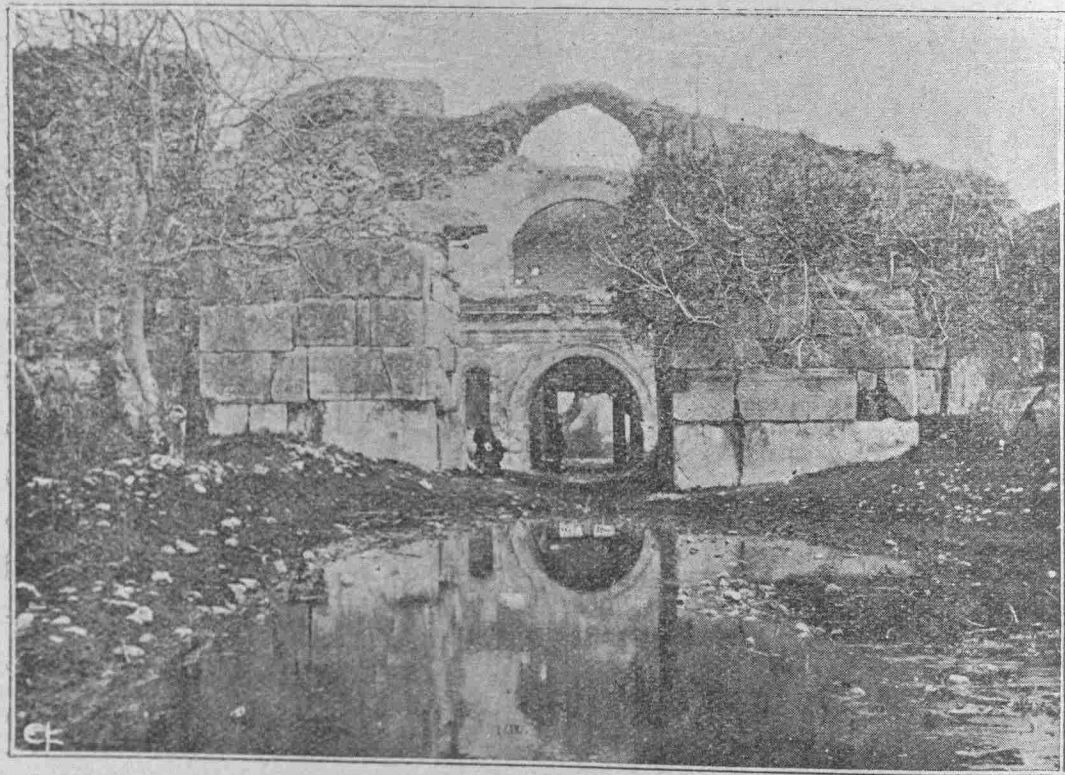
καὶ τοῦτο, ὅπως καὶ τὰ προδιανυθέντα, διέρχονται φαιδρῶς. Αἱ σκηναὶ καὶ αἱ τοποθεσίαι, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν, δὲν μᾶς ἀφίνουσι νὰ αἰσθανθῶμεν κἄν τοὺς κόπους τῆς ἐκδρομῆς ταύτης. Ὁ καιρὸς ἐν πρώτοις μᾶς βοηθεῖ. Εἶναι θαυμασία ἡμέρα φθινοπώρου μὲ οὐρανὸν ἐλαφρῶς νεφελοσκεπῆ καὶ μὲ βορειοδυτικὴν δρόσον· δὲν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νὰ μείνωμεν τελείως εὐχαριστημένοι. Μίαν περίπου ὥραν διερχόμεθα κατερχόμενοι λόφους καὶ βραχώδεις στενωπούς, πολλάκις ἀλλάσσοντες διεύθυνσιν, ἵνα παρακάμψωμεν ὅ,τι δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερβῶμεν. Εὐρίσκομεν καθ' ὁδὸν νεοσύστατά τινα χωρία, τὰ ὁποῖα δειλὰ-δειλὰ μὲ τὰς εὐαρίθμους καὶ ἀρχαίας οἰκίας των, αἵτινες δὲν ἔχουσι τὴν τόλμην νὰ ὑψωθῶσι, διακλύουσι τὴν πρώτην ἔτι τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν περίοδον· παρέκει συναντῶμεν ἕνα βοσκόν, νέον ἡλιοκαῆ καὶ ὑψηλόν, βραδέως βαδίζοντα μὲ τεταμέναις τὰς χεῖρας πρὸς τὴν ποιμενικὴν ράβδον του, τὴν ὁποῖαν ἐστήριζεν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἐμπροσθέν του προεπορεύετο τὸ ποίμνιον, σκιρτῶν ὄμιλος αἰγῶν καὶ προβάτων, ἐνῶ αὐτὸς μὲ ἀμέριμνον ἦθος ὑπετονθόριζε μίαν στροφὴν, τὸ αἰώνιον ἄγμα τῶν βοσκῶν, γέννημα τῆς μοναξίας, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς στόνον, πρὸς λυγμὸν ἢ πρὸς παράπονον. Διὰ τῆς διελεύσεώς μας τῶ ἑταράξαμεν βεβαίως τὰ ὄνειρά του καὶ τὰς σκέψεις του—σκέψεις ἡρέμους, ὄνειρα ἀφελῆ— ἐν τούτοις ἐκεῖνος οὐδὲν σημεῖον ταραχῆς ἐφάνέρωσεν, ἔφερε διὰ τῆς ράβδου του δύο ἢ τρία παραπλανηθέντα ζῶα εἰς τὴν νομὴν καὶ ἐπανελάβε τὴν πρώτην ρεμβώδη στάσιν του. Ὀλίγα βήματα περαιτέρω βλέπομεν ἕνα γεωργόν, ὅστις μὲ τὸ ἐκ βοῶν ζευγὸς του ἠύλακνε τὴν ζείδωρον ἄρουραν καὶ διὰ τοῦ σιδήρου ὑπεβοήθει τὴν γονιμότητα τῆς γῆς· τὸν ἐχαιρετήσαμεν, εὐχόμενοι αὐτῶ εὐκολίαν εἰς τὸ ποιητικὸν ἔργον του, ἐκεῖνος μᾶς ἀντιχαιρετᾶ συνεσταλμένως εὐχαριστῶν καὶ ἀπερχόμεθα. Δὲν γνωρίζει ὁ ἀφελῆς χωρικὸς καὶ ἴσως δὲν θὰ μάθῃ ποτὲ ὅτι ἡμεῖς, οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, τοὺς ὁποίους μετὰ συστολῆς ἀτενίζει, ἂν εἴμεθα εἰλικρινεῖς, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ἡμᾶς αὐτοῦς κατωτέρους του καὶ αὐτὸν διδάσκαλόν μας εἰς τὴν μεμετρημένην καὶ ἡρεμον ἐργασίαν, ἣτις ἔχει τόσην ποιήσιν καὶ τόσην πρακτικότητα, ὅπως καὶ τὸν βοσκόν, ὃν ἀφήκαμεν ὑψηλότερα, πρότυπον ἀφελῶν καὶ ἀκυμάντων ὄνειρων καὶ πόθων, ἡμεῖς, τῶν ὁποίων αἱ φροντίδες εἶναι ἐξωφρενητικαί, δαιδάλη δὲ οἱ πόθοι μας.

Κατερχόμεθα πλέον καὶ τὸν τελευταῖον λόφον καὶ ἰδοὺ πρὸ ἡμῶν ὀλόκληρος ἡ Ἀσκανία λίμνη. Ἐκεῖνη, τὴν ὁποῖαν χθὲς ἐθαυμάσαμεν ἐξ ἀποστά-

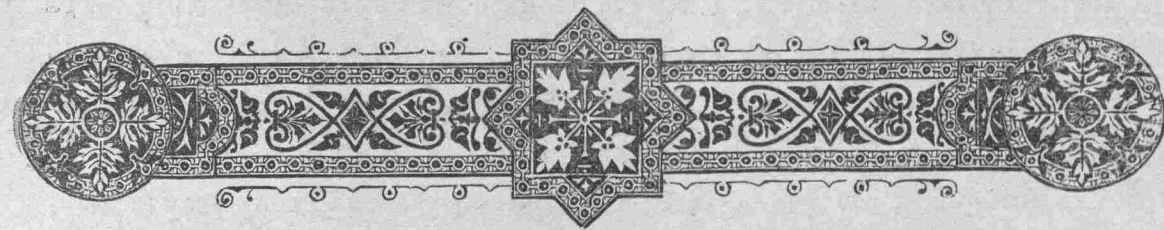
σεως, ἐκεῖνη, ἣτις ὑπὸ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ τὴν σκιὰν ἐφαίνετο ἡμῖν μακρόθεν ὡς βαρεῖα καὶ σκυθρωπή, παρουσιάζεται νῦν ἐμπρὸς μας φαιδρά, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐπίχαρις. Τί μεγάλη, τί ὠραία λίμνη! Εὐρεῖα, ἀλλ' ἐπιμήκης, διήκουσα ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δυσμάς, περιβλλομένη ἀπὸ μίαν θαυμασίαν εἰς γονιμότητα καὶ καλλονὴν πεδιάδα, ἣτις πλαισιοῦται πάλιν ἀπὸ εὐρὺ ἐξ ὀρειῶν πλαίσιον. Εἰς τὸν ἁρμονικὸν τοῦτον πίνακα, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦσιν αἱ γραφικαὶ ἀντιθέσεις τῶν καμπύλων γραμμῶν τῶν ὀρέων καὶ τοῦ εὐρέως ἐκτεταμένου ἐπιπέδου τῆς λίμνης καὶ τῆς πεδιάδος, εἰς τὴν ὠραίαν ἀντανάκλασιν τῆς αἰθερίας χροιάς ἐπὶ τῶν ἡρέμων ὑδάτων, εἰς τὴν γαλήνην καὶ τὴν νάρκην, ἡ ὁποία ἀπλοῦται ὑπερθεὶν τοῦ συνόλου, τὸ μὲν βλέμμα εὐρίσκει τι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐχαρίστως ν' ἀναπαυθῆ, ἡ δὲ ψυχὴ τερπνῶς νὰ ἐνδιατριψῆ. Πρέπει τις νὰ εὐρεθῆ ἐν τῇ θέσει, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρισκόμεθα, πρέπει νὰ ἔχῃ διανύσει τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς διετρέξαμεν, διὰ νὰ αἰσθάνθῃ ὅ,τι νῦν αἰσθανόμεθα ἐπὶ τῇ θέσῃ τῆς λίμνης ταύτης, ἣτις εἶναι ἡ ὠραιότερα καὶ ἐν ταύτῃ ἡ ἱστορικωτέρα λίμνη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ὄνομά της εἰσέδυσεν εἰς τὸ ἡρωικὸν ἐξάμετρον τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου καὶ ἔκτοτε οἱ συγγραφεῖς ὄλων τῶν ἔθνων, τὰ ὁποῖα ἐντεῦθεν διήλθον—καὶ δὲν ἦταν ταῦτα ὀλίγα—δὲν καθυστεροῦσι νὰ γράψωσι περὶ αὐτῆς. Τὸ ὄνομά της συνεδέθη πρὸς τὴν Νικαίαν τὴν ὑπὸ δύο οἰκουμηνικῶν Συνόδων ἁγιασθεῖταν καὶ τὴν ὁποῖαν νῦν εὐχερῶς διακρίνομεν πέραν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς λίμνης, περιθεομένην ἐκ πρασίνης φυτείας, ἀπεργαζμένης αὐτῇ ὠραιότατον πλαίσιον. Ἀλλ' ἡ Ἀσκανία λίμνη δὲν παρέχει εἰς τοὺς ὀρθλαμούς μόνον ὠρεῖον θέαμα καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μας εὐχαρίστους σκέψεις, μᾶς παρέχει καὶ—ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου ἄλλως τε νῦν ἔχομεν ἀνάγκην—ὠραίαν ὁδὸν μέχρι τῆς Νικαίας, ἐν τῷ πεδίῳ, τὸ ὁποῖον τὴν περιβάλλει. Δὲν κρατούμεθα πλέον ὑπὸ στενωπῶν καὶ ἐπικλινῶν δρόμων· ἐμπρὸς μας ἐκτείνεται πεδίον εὐθύ, στάδιον ἵπποδρομίας θεσπέσιον. Χαλαρόνομεν λοιπὸν τοὺς χαλινούς τῶν ἵππων, οἵτινες ἀελλόποδες πλέον μᾶς φέρουσι πρὸς τὴν πόλιν. Διερχόμεθα ἀγρούς ἀπεράντους, ἀμπελῶνας εὐβότρουας καὶ κήπους ὀπωροφόρους· θαυμάζομεν ἐκ τοῦ πλησίον τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον διαρρέεται ὑπὸ συχῶν ποταμῶν καὶ ρυάκων, θκυμάζομεν τὰ ἀνεπτυγμένα δένδρα τῶν κήπων καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν εὐχύμων ὀπωρῶν των. Ρίπτομεν ἐν ἀστραπιαῖον βλέμμα πανταχοῦ, ἐμπρὸς, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, θέλοντες τὸ πᾶν νὰ περιλάβωμεν, τὸ

πάν να ἀντιληφθῶμεν. Λεπτὴ αὔρα μᾶς φέρει μέχρις ἡμῶν τὸ ἦχον τοῦ ἔτματος τῶν ὑπολειφθέντων πτηνῶν, ἐνῶ τὸ ξηρὸν χόρτον, τριβόμενοι ὑπὸ τὰς ὀπλὰς τῶν ἵππων μας, ἀνχθίδει μίαν γλυκεῖαν ὀσμὴν. Πέραν, μακρὰν πρὸς νότον, ὑπερθεὶν πάντων τῶν ὀρέων, προβάλλει ἡ κορυφὴ τοῦ γηραιοῦ Ὀλύμπου τοῦ ἀνωίως χιονοσκεποῦς, ἐμπρὸς δ' ἡμῶν διακρίνονται πλέον τὰ ἀρχαῖα τείχη τῆς Νικαίας, τὰ ὁποῖα τὴν περιβάλλουσιν. Ἐπιταχύνομεν ἤδη τὸ βῆμα τῶν ἵππων μας, οἵτινες φέρονται ἀκράτητοι πρὸς τὴν διεύθυνσιν, τὴν ὁποῖαν τεῖς δίδομεν καὶ ὀλίγα λεπτὰ μετὰ ταῦτα εὐρισκόμεθα πρὸ τῶν τειχῶν, ἀκριβῶς ἀντικρὺ τῆς βορείας αὐτῶν πύλης. Ἐκεῖ ἀνακόττομεν πλέον τὴν φορὰν τῶν ἵππων μας, συσφιγγοῦντες τοὺς χαλινούς αὐτῶν καὶ τοὺς σταματῶμεν, ἵνα ἀναπνεύσωμεν. Ἐχομεν φθάσει.

ΝΙΚΑΙΑ

ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

B'

ΟΛΙΓΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

Ὁμοίως ἐστὶ χαλεπὸν ἐπαινεῖν τοὺς ὑπερβεβληκότας τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς ὥσπερ καὶ τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν πεποιηκότας· τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ὕπαισι πράξεις, πρὸς δὲ τοὺς οὐκ εἰσὶν ἀρμότιοντες λόγοι.

Ἰσοκράτης.

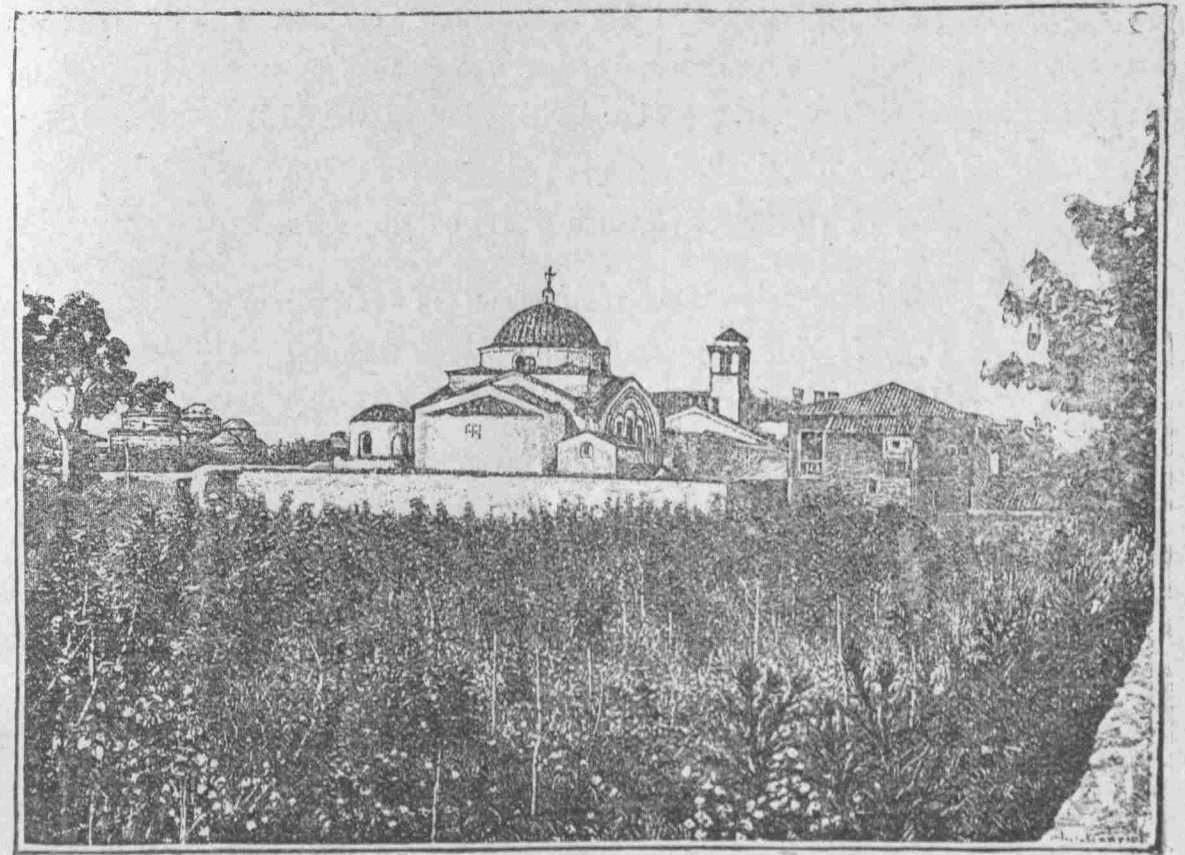
Πρὸ τοῦ διέλθωμεν τὴν πύλην, ἣτις εἶναι ἀνοικτὴ ἐμπρὸς μας, πρὸ τοῦ εἰσδύσωμεν εἰς τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας, στρέψωμεν τὸ βλέμμα καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐπισκοπήσωμεν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν ἱστορίαν τῆς Βιθυνίας, τῆς ὁποίας τὴν μητρόπολιν νῦν ἐπισκεπτόμεθα. Εἶναι εἰς ἄκρον ὥραία καὶ διαφέρουσα ἡ ἱστορία αὕτη, τοσοῦτ' ἄλλο ὅσ' ἡμεῖς κατὰ τὸν μακρὰν βίον αὐτῆς — βίον 28 περίπου αἰῶνων — διάφορα γεγονότα ἔλαβον ἐν αὐτῇ χώραν καὶ πολλὰ δραματικὰ σκηνὰ ἐξετυλίχθησαν. Ἡ Βιθυνία ἐγνώρισε τὴν εὐνοϊαν βασιλέων, ἐν αὐτῇ συνεκροτήθησαν διάσημοι μάχαι, τρεῖς οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ πολλὰ πόλεις αὐτῆς ἀνεδείχθησαν πρωτεύουσαι. Θὰ δυνηθῶμεν νὰ περιλάβωμεν εἰς τὰς σελίδας ταύτας, κατ' ἀνάγκην μικρὰς καὶ περιωρισμένας, ὅ,τι ἱστορικῶς εἶναι γνωστὸν περὶ αὐτῆς; Εἰξεύρομεν ὅτι τοῦτο

είναι ἔργον ἀδύνατον καὶ ὅτι ἐξ ἅπαντος θὰ παρουσιάσωμεν καὶ ἑλλείψεις πολ-
λὰς καὶ χάσματα μεγάλα, τὰ ὅποια θὰ γίνωσιν ἔτι μᾶλλον ἀντιληπτὰ ὡς ἐκ
τῆς ἐπικρατούσης κατὰ τινὰς περιόδους τῆς ἱστορίας ταύτης μεγάλης ἀσα-
φείας καὶ τελείας ἑλλείψεως πληροφοριῶν. Ἡ Βιθυνία, ἄλλως τε, δὲν ἐγνώρισεν
ἔτι τὸν ἱστορικὸν τῆς· δυστυχῶς ἐξ ὅλων τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων,
οἵτινες εἰδικῶς περὶ αὐτῆς ἔγραψαν, καὶ οὗτοι δὲν ἦσαν ὀλίγοι, οὐδὲν περισώ-
ζεται μέχρις ἡμῶν, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων οὐδεὶς ἐπεχείρησεν ἔργον παρόμοιον.
Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πανταχοῦ σχεδὸν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν εὕρισκομεν
πληροφορίας τινὰς σποραδικὰς περὶ Βιθυνίας καθόλου ἢ περὶ τινῶν πόλεων
αὐτῆς, ὅπως καὶ ὅτι ὑπάρχουσι νεώτερά τινες μονογραφαίαι περὶ ἱστορικῶν
τινῶν περιόδων τῆς Βιθυνίας, ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἀποτελοῦσι βεβαίως
πλήρες ἐπιστημονικὸν ἔργον, οὐδὲ διαφωτίζουσιν ἡμᾶς περὶ πάντων. Ὑπάρχει
ἔτι ἔργασία μεγάλη νὰ ἐπιτελεσθῇ καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐν τῷ θεματι τούτῳ.
Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς ἡμᾶς, νῦν ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει τῆς Νικαίας, ἣτις ὑπῆρξε μη-
τρόπολις τῆς Βιθυνίας, θέλομεν παραθέσει σύντομον περίληψιν τῆς ἱστορίας αὐ-
τῆς, γνωρίζοντες ὅτι δὲν προσφέρομεν πλήρως τι ἱστορικὸν ἔργον, ἀλλ' ἀπλού-
στατα δράγματα τινὰ ἀνθέων καὶ φύλλων, τὰ ὅποια ὀλίγον τυχαίως συνελέξα-
μεν ἐκ τοῦ εὐρέος καὶ εὐανθοῦς πεδίου τῆς ἱστορίας τῆς Βιθυνίας.

Ι ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 75 Π. Χ.

Τὰ ὄρια τῆς Βιθυνίας δὲν εἶναι εὐπροσδιόριστα, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν πο-
λιτικῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ χώρα. Ὁ Στράβων, περιγράφων ἐν
τῷ ΙΒ' αὐτοῦ βιβλίῳ τὴν Μ. Ἀσίαν, περὶ Βιθυνίας ποιούμενος τὸν λόγον
λέγει· «Τὴν Βιθυνίαν ἀπὸ μὲν τῆς ἀνατολῆς ὀρίζουσι Παφλαγόνες τε καὶ Μι-
ριανδύνοι καὶ τῶν Ἐπικτήτων τινές, ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων ἢ ποντικῆ θάλαττα
ἢ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαγγαρίου μέχρι τοῦ στόματος τοῦ κατὰ Βυζάντιον
καὶ Χαλκηδόνα, ἀπὸ δὲ δύσεως ἢ Προποντίς, πρὸς νότον δὲ ἢ τε Μυσία καὶ
ἢ Ἐπικτήτος καλουμένη Φρυγία ἢ δ' αὐτὴ καὶ Ἑλλησποντιακὴ Φρυγία κα-
λουμένη». Οὕτω κατὰ τὸν ὄρισμὸν τοῦτον ἡ Βιθυνία περιλαμβάνει τὴν χερσό-

ΝΙΚΑΙΑ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

νητον τὴν ἀπὸ Σαγγαρίου ἀρχομένην καὶ καταλήγουσαν μέχρι Χαλκηδόνος, περιβρεχομένην δὲ ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου, τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, πρὸς δὲ τὴν Κιανὴν χερσόνητον μετὰ τῶν νοτίων παραλίων τοῦ ὁμωνύμου κόλπου καὶ ἐκτείνεται πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, περικλείουσα οὕτως ἐν αὐτῇ δύο μεγάλας λίμνας, τὴν Ἀσκανίαν καὶ τὴν Βοάννην. Ἐν τούτοις τὰ διαγραφόμενα ταῦτα ὄρια δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς σταθερὰ ὄρια τῆς χώρας ταύτης, διότι, ὡς θέλομεν ἴδει, ταῦτα ὑφίσταντο ἐνίοτε μὲν περιστολήν, πολλάκις δὲ ἐπέκτασιν. Ἡ ἀρχαιότης ὁμως τῶν κατοίκων αὐτῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος, καίτοι παρουσιάζονται ἡμῖν ὑπὸ ἄλλο ὄνομα. Ἐν τῷ Ὀμήρῳ εἰς δύο στοιχεῖα τῆς Ἰλιάδος, τὸ Β καὶ Ν, ἀπαντῶμεν περὶ Βιθυνίας τὰ ἑξῆς:

*Φόρκυς δ' αὖ Φρύγας ἤγε καὶ Ἀσκάσιος θεοειδῆς
Τῆλ' ἐξ Ἀσκανίης μέμασαν δ' ὑσμῖνι μάχεσθαι.*

Καὶ

*Πάλμυν τ' Ἀσκανιόν τε Μόρυν θ' υἷ' Ἴπποτίωνος
Οἱ ρ' ἐξ Ἀσκανίης ἐριβόλακος ἦλθον ἀμοιβοὶ
Ἦοι τῆ προτέρῃ· τότε δὲ Ζεὺς ὤρσε μάχεσθαι.*

Τὰ τεμάχια ταῦτα τοῦ Ὀμήρου, ἀναγραφόμενα καὶ παρὰ Στράβωνος ἄγουσιν αὐτὸν εἰς κρίσεις, τὰς ὁποίας δὲν νομίζομεν ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν. «Ὅμως ἐφ' ὅσον εἰκάζειν οἷόν τε, τῆς μὲν Βιθυνίας μέσην ἂν τις θεῖη καὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Αἰσῆπευ τὴν Μυσίαν, ἀπτομένην τῆς θαλάττης καὶ διήκουσαν μέχρι τοῦ Ὀλύμπου παντός· κύκλῳ δὲ τὴν Ἐπίκτητον κειμένην ἐν τῇ μεσογαίᾳ, θαλάττης οὐδαμοῦ ἀπτομένην, διατείνουσαν δὲ μέχρι τῶν ἐώων μερῶν τῆς Ἀσκανίας λίμνης τε καὶ χώρας, ὁμωνύμως γὰρ τῇ λίμνῃ καὶ ἡ χώρα ἐλέγετο, καὶ ἦν αὐτῆς τὸ μὲν Φρύγιον τὸ δὲ Μύσιον ἀπωτέρω δὲ τῆς Τροίας τὸ Φρύγιον καὶ δὴ οὕτω δεκτέον τὸ παρὰ τῷ ποιητῇ ὅταν φῆ· «Φόρκυς δ' αὖ Φρύγας ἤγε καὶ Ἀσκάσιος θεοειδῆς, τῆλ' ἐξ Ἀσκανίης» τῆς Φρυγιακῆς οὕτης ἐγγυτέρω ἄλλης Ἀσκανίας τῆς Μυσιακῆς τῆς πρὸς τῇ νῦν Νικαίᾳ, ἣς μέμνηται ὅταν φῆ· «Πάλμυν τ' Ἀσκανιόν τε Μόρυν θ' υἷ' Ἴπποτίωνος, Μυσῶν ἀγγεμάχων ἡγήτορα, οἶρ' ἐξ Ἀσκανίης ἐριβόλακος ἦλθον ἀμοιβοὶ» οὐ θαυμαστὸν δ' εἰ Φρυγῶν εἰπὼν τινὰ ἡγεμόνα καὶ ἐξ Ἀσκανίας ἦκοντα καὶ Μυσῶν τινὰ λέγει ἡγεμόνα Ἀσκανιόν καὶ ἐξ Ἀσκανίας ἦκοντα· πολλὴ γὰρ ἡ ὁμωνυμία παρ' αὐτῷ καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ποταμῶν καὶ λιμνῶν καὶ χωρίων ἐπίκλησις».

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸ Ν ἡ φράσις «Μυσῶν ἀγγεμάχων ἡγήτορα», εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦλάχιστον, τὰς ὁποίας ἔχομεν ὑπ' ὄψει, δὲν εὐρίσκεται, ὁ δὲ κ. Μιστριώτης εἰς τὰς σημειώσεις του ἐν τῷ Β λέγει περὶ Ἀσκανίας· «πόλις τῆς Βιθυνίας παρὰ τῇ ὁμωνύμῳ λίμνῃ. Οὐχὶ πόρρω αὐτῆς ἐν τοῖς ἔπειτα ἐκτίσθη ἡ Νικαία» ἐν τούτοις, ὅπως πότε ἂν ἦ, εἴτε δηλαδὴ παραδεχθῶμεν τὸν χωρισμὸν τῆς Ἀσκανίης κατὰ τὸν Στράβωνα, λαμβάνοντες ὡς γνώρισμα τὸ ὁμηρικὸν «τῆλ'» εἴ τε μή, τὸ διαφέρον νῦν ἡμᾶς εἶναι ὅτι ἡ χώρα αὕτη παρ' Ὀμήρῳ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀσκανία καὶ ἐκ ταύτης προσῆλθον πολεμισταί, σύμμαχοι τῶν Τρώων, οἱ δύο Ἀσκανιοί, ὁ Μόρυσ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἴπποτίωνος, ἡγεμόνος φρονεθέντος ἐν τῷ Τρωικῷ πολέμῳ ὑπὸ τοῦ Κρητὸς Μηριόνου τοῦ μετὰ τοῦ Ἰδομενέως συνεκστρατεύσαντος.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ὁ Ὀμηρὸς εἰς τὸ Γ ἀναφέρει καὶ περὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Βιθυνίας Σαγγαρίου, ὅστις σήμερον διὰ μέσου τῶν αἰώνων διετήρησε τὸ ὁμηρικὸν αὐτοῦ ὄνομα·

*Ἐνθα ἴδον πλείστους Φρύγας ἀνέρας αἰολοπόλους
Λαοὺς Ὀιρύους καὶ Μύθονος ἀντιθέοιο
Οἶρα τότε ἔστρατόωντο παρ' ὄχθας Σαγγάροιο.*

Ταῦτας τὰς πληροφορίας ἀντλοῦντες παρ' Ὀμήρου, ἐξάγομεν ὅτι ἡ Βιθυνία κατὰ τὸν δεκαετῆ Τρωικὸν πόλεμον. Μετὰ τὰ τρωικὰ καὶ εἰς ἀπροσδιόριστους ἔτι χρόνους τὴν χώραν ταύτην ἐπέδραμον Βιθυνοὶ ἢ Θυνοὶ ἐκ τῆς Θράκης, ἐξ ὧν ἐκλήθη ἡ χώρα ἐκτοτε Βιθυνία. Τὴν μαρτυρίαν ταύτην παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Στράβων, ὅστις ἐν Β.βλῖφ Ζ' ἀναφέρει ὅτι πολλὰ θρακικὰ ἔθνη μετηνάστευταν ἐκ Θράκης εἰς Μ. Ἀσίαν. «Οἱ τοίνυν Ἕλληνες τοὺς Γέτας Θρακίας ὑπελάμβανον· ὧν δὲ ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἰστροῦ καὶ οὗτοι καὶ οἱ Μυσοὶ Θρακίαι ὄντες καὶ αὐτοὶ καὶ οὗ· νῦν Μοισοὺς καλοῦσιν, ἀφ' ὧν ὠρμήθησαν καὶ οἱ νῦν μεταξὺ Λυδῶν καὶ Φρυγῶν καὶ Τρώων οἰκοῦντες Μυσοί· καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Φρύγες Βρίγες εἰσὶ θρακικόν τι ἔθνος, καθάπερ καὶ Μυθόνες καὶ Βίβρυκες καὶ Μαιδοβίθυνοὶ καὶ Βιθυνοὶ καὶ Θυνοί, δοκῶ δὲ καὶ τοὺς Μαριανδυνούς». Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν ὅτι, ἐκτὸς τῆς μεταναστεύσεως ταύτης τῶν Θρακῶν καὶ ἑτέρα μετανάστευσις ἔλαβε χώραν πρὸς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐξ ἄλλων σημείων. Οὕτως ἔχομεν τὴν ἐν τῷ Πόντῳ Ἡράκλειαν, ἣς μυθολογεῖται κτίστης μὲν

αὐτὸς ὁ Ἡρακλῆς, κάτοικοι δὲ Μιλήσιοι, τὴν Κίον, ἧς τὸ ὄνομα συνδέεται πρὸς τὸν ἀργοναυτικὸν πλοῦν (1300 π. Χ.), θεμελιωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀργοναύτου Κίου, τὴν Χαλκηδόνα κτισθεῖσαν τὴν 24 ὀλυμπιάδα (682 π. Χ.), τὸ Τράλιον, ἀποικίαν τῶν Μεγαρέων, τὴν Ἀστακόν, ἣτις ἐθεμελιώθη τὸ 708 π. Χ. ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων, τὴν Ἀπάμειαν, ἀποικίαν Κολοφωνίων, τὸ Βιθύνιον, τὴν Χρυσόπολιν καὶ ἄλλας πολλὰς. Αἱ ἐξ Ἑλλάδος αὐταὶ μετανάστεύσεις, συμβᾶσαι πρὸ καὶ ὀλίγον ὕστερον τῆς ἐκ Θράκης, πολυτρόπως ἐπέδρασαν ἐπὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν πρώτων τῶν μερῶν αὐτῶν κατοίκων, διανοίξασαι αὐτοῖς νέους ὄριζοντας ἀνθρωπίνης δράσεως, τὸ ἐμπόριον τουτέστι καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἐκτὸς τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, ἃς οὗτοι μόνως ἐγνώριζον. Ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας αἱ πόλεις τῆς Βιθυνίας διωκοῦντο αὐτονόμως, ἐξαρτώμεναι ἐκ τῶν μητροπόλεων αὐτῶν, ἀλλὰ περὶ τὸν 6ον αἰῶνα ἐπιφαίνεται ἡ Λυδία, ἣτις ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Ἀλυάττου (610—563 π. Χ.), τοῦ διαδεχθέντος τὸν Κανδαύλην, περιέλαβε, κατακτήσασα τοὺς Κᾶρας, Μυσοὺς, Βιθυνοὺς καὶ Παφλαγόνας, ἐπὶ δε τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Κροίσου (563—548) πᾶσα ἡ Μ. Ἀσία μετὰ τῶν Ἰωνικῶν παραλλίων ἀποικιῶν αὐτῆς περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως τούτου. Ἄλλ' ἡ δεσποτεία αὕτη τοῦ Λυδικοῦ κράτους ἦτο ὀλιγοχρόνιος, ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ μετ' ὀλίγον ἔδυσσε καὶ ἐσβέσθη. Εἰς ἀτυχῆς πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος τὸ κατέλυσε καὶ ἀπὸ τοῦ 548 ἡ Λυδία μετὰ τῶν κτήσεων αὐτῆς ἀπετέλεσεν ἐπαρχίαν τοῦ Περσικοῦ κράτους· ἔκτοτε καὶ ἡ Βιθυνία, γενομένη Περσικὴ αὐτόνομος ἐπαρχία, διωκεῖτο ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὑπὸ Σατράπου ἐδρεύοντος εἰς Δασκύλιον, ὅστις ἐκυβέρνηα ἀπὸ τῆς ἔδρας ταύτης ὀλόκληρον τὸ ΒΔ τῆς Μ. Ἀσίας. Βλέπομεν λοιπὸν παρὰ Ξενοφῶντι ἐν τῇ Κύρου Ἀναβάσει καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ, ὃν παραθέτει τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Περσικοῦ κράτους, ἃς διῆλθον οἱ Ἕλληνες, ἄρχοντα Βιθυνίας τὸν Φαρνάβαζον (399 π. Χ.). Ἀλλὰ παρὰ Ξενοφῶντος καὶ ἄλλας πληροφορίας δυνάμεθα νὰ λάβωμεν, διότι ἐν τῇ Καταβάσει τῶν μυρίων, διῆλθεν οὗτος πολλὰς βιθυνικὰς πόλεις. Οὕτως ἐν τῷ II κεφαλαίῳ τοῦ VI βιβλίου ἀναφέρει τὸν ἐν τῇ Ποντικῇ θαλάσῃ πλοῦν τῶν παλινοστούντων στρατιωτῶν, εἴτινες, παραπλεύσαντες τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰασονίας, ἐνθα ἡ Ἀργὼ λέγεται ὅτι ἐφθασε καὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν Θερμῶδοντος, Ἴριος, Ἄλυος καὶ Παρθηνίου, ἀφίκοντο εἰς Ἡράκλειαν πόλιν Ἑλληνίδα Μεγαρέων ἀποικόν, οὗταν δ' ἐν τῇ Μαριανδυνῶν χώρᾳ· καὶ ὠρμίσαντο παρὰ τῇ

Ἀχερουσιάδι χερσονήσῳ, ἐνθα λέγεται ὁ Ἡρακλῆς ἐπὶ τὸν Κέρβερον κύνα καταβῆναι ἢ νῦν τὰ σημεῖα δεικνύσασαι τῆς καταβάσεως τὸ βάθος πλέον ἢ ἐπὶ δύο στάδια. Ἐἵτα ὕθχ τοῖς Ἕλλησιν οἱ Ἡρακλεῶται ξένια πέμπουσιν ἀλφίτων μεδίμνους τρισχιλίους καὶ οἴνου κεράμια δισχιλία καὶ βοῦς εἴκοσι καὶ οἶς ἑκατόν. Ἐνταῦθα διὰ τοῦ πεδίου ρεῖ ποταμὸς Λύκος ὄνομα εὖρος ὡς δύο πλέθρων· καὶ ὀλίγον περαιτέρω· καὶ οἱ μὲν Ἀρκάδες διαπραζάμενοι πλοῖα παρὰ τῶν Ἡρακλεωτῶν πρώτοι πλέουσιν, ὅπως ἐξαίφνης ἐπιπεσόντες τοῖς Βιθυνοῖς λάβοιεν ὅ,τι πλεῖστα· καὶ ἀποβαίνουσιν ἐς Κάλπης λιμένα κατὰ μέσον πῶς τῆς Θράκης». Τί δὲ ἦτο ὁ λιμὴν τῆς Κάλπης καὶ ποῦ; ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ IV κεφαλαίῳ τοῦ ἰδίου βιβλίου λέγει· «Τὸ δὲ χωρίον τοῦτο ὃ καλεῖται Κάλπης λιμὴν ἔστι μὲν ἐν τῇ Θράκῃ τῇ ἐν τῇ Ἀσίᾳ· ἀρξάμενη δ' ἡ Θράκη αὕτη ἔστιν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Πόντου μέχρι Ἡρακλείας ἐπὶ δεξιὰ εἰς τὸν πόντον εἰσπλέοντι· καὶ τριῆρι μὲν ἔστιν ἐς Ἡράκλειαν ἐκ Βυζαντίου κώπαις ἡμέρας μάλα μακρὰς πλοῦς· ἐν δὲ τῷ μέσῳ ἄλλη μὲν πόλις οὐδεμία οὔτε φίλια οὔτε Ἑλληνίς, ἀλλὰ Θράκες Βιθυνοί· καὶ οὐς ἂν λάβωσι τῶν Ἑλλήνων ἐκπίπτοντας ἢ ἄλλως πῶς δεινὰ ὑβρίζειν λέγονται τοῖς Ἕλληνας. Ὁ δὲ Κάλπης λιμὴν ἐν μέσῳ μὲν κεῖται ἑκατέρωθεν πλεόντων ἐξ Ἡρακλείας καὶ Βυζαντίου, ἔστι δὲ ἐν τῇ θαλάττῃ προκείμενον χωρίον, τὸ μὲν εἰς τὴν θάλατταν καθῆκον αὐτοῦ πέτρα ἀπορρώξ, ὕψος ὅπη ἐλάχιστον οὐ μείον εἴκοσιν ὀργυῶν, ἡ δὲ αὐχὴν ὃ εἰς τὴν γῆν ἀνήκων τοῦ χωρίου μάλιστα τεττάρων πλέθρων τὸ εὖρος· τὸ δὲ ἐντὸς τοῦ αὐχένος χωρίον ἱκανὸν μυρία ἀνθρώποις οἰκῆσαι. Λιμὴν δ' ὑπ' αὐτῇ τῇ πέτρᾳ τὸ πρὸς ἐσπέραν αἰγιαλὸν ἔχων, κρήνη δὲ ἡδέος ὕδατος καὶ ἄφθονος ρέουσα ἐπ' αὐτῇ τῇ θαλάττῃ ὑπὸ τῇ ἐπικρατείᾳ τοῦ χωρίου· ξύλα δὲ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πάνυ δὲ πολλὰ καὶ καλὰ ναυπηγήσιμα ἐπ' αὐτῇ τῇ θαλάττῃ. Τὸ δὲ ὄρος εἰς μεσόγαιαν μὲν ἀνήκει ὅσον ἐπὶ εἴκοσι σταδίους, καὶ τοῦτο γεῶδες καὶ ἄλιθον· τὸ δὲ παρὰ θάλατταν πλέον ἢ ἐπὶ εἴκοσι σταδίους δασὺ πολλοῖς καὶ παντοδαποῖς καὶ μεγάλοις ξύλοις· ἡ δὲ ἄλλη χώρα πολλὴ καὶ καλὴ, καὶ κῶμαι ἐν αὐτῇ εἰσι πολλαὶ καὶ εὖ οἰκούμεναι· φέρει γὰρ ἡ γῆ καὶ κριθὰς καὶ πυροὺς καὶ ὄσπρια πάντα καὶ μελίνας καὶ σήσαμα καὶ σῦκα ἀρκοῦντα καὶ ἀμπέλους πολλὰς καὶ ἡδυοῖνους καὶ τᾶλλα πάντα πλὴν ἑλαῶν». Ὁ τόσον λεπτομερῶς περιγραφόμενος οὗτος λιμὴν τῆς Κάλπης σώζεται καὶ νῦν ὑπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα, ἡ δὲ χώρα ἡ εὐφορος καὶ αἱ αὖ οἰκούμεναι κῶμαι» εἶναι τὰ παρὰ

τὸν λιμένα τοῦτον μετόγειν χωρὶα τῆς νῦν Β.θυνίας. Οὕτως εἶχοι τὰ πράγματα κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα καὶ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων τοῦ Ξενοφῶντος ἀφ' ἑνὸς μὲν πιστοῦται ἡ θρακικὴ καταγωγὴ τῶν Βιθυνῶν κατοίκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ἐξ Ἑλλάδος μεταναστεύσεις καὶ ἡ γενικὴ τῆς χώρας κατάστασις, ἣτις χωρὶς νὰ ἀποτελῆ ἴσως ἰδανικὸν πολιτισμοῦ, δὲν δύναται καὶ νὰ κληθῆ βάρβαρος, συντελούσης τὰ μάλιστα εἰς τὸν ἐκπολιτισμὸν αὐτῆς καὶ τῆς ἱμφορικῆς ἐπικωνίας, ἣτις καὶ ἐκ τῆς λαμπρᾶς τῆς χώρας εὐφορίας ὑπεβοηθεῖτο ἀρκούντως.

Δύο τρίτα αἰῶνος περίπου μέχρι τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου παρήλθον ἔκτοτε. Τί ἄρα γε συνέβη κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα; Δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ὀρίσωμεν ἐκ πηγῶν συγγραφέων. Καὶ θὰ ἐλέγομεν οὕτως ὅτι οὐδὲν σπουδαῖον γεγονός συνέβη ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ, ἂν μὴ τὴν Βιθυνίαν, τὴν ὁποίαν ἀφήκαμεν τὸ 399 ἐπαρχίαν περσικὴν μετ' ἄρχοντα Πέρσην καὶ ἔδραν τὸ Δασκύλιον, ἐβλέπομεν κατὰ τὸ 334 ὡς αὐτοτελὲς βασιλεῖον μετ' ἀρχηγὸν ἐπίσης ἀνεξάρτητον. Διότι μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχην, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Κάρνος, ὁ ἐπιτραπέσις τὴν διοίκησιν τῆς Φρυγίας, ἐπετίθη κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Βίαντος, ὅστις καὶ γενναίως ὑπερήτισε τὴν χώραν του. Ἡ βασιλεία τοῦ ἄρχοντος τούτου διήρκεσε μέχρι τοῦ 328, διαδεχθέντος αὐτὸν τοῦ Ζιποίτου· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἀκούοντες Βιθυνιακὸν βασιλεῖον ὅτι τοῦτο εἶχε τὰ προαναφερθέντα ὄρια· ἐστερεῖτο πολλῶν παραλλίων πόλεων τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Ἀστακηνοῦ, περιωρίζετο δὲ μόνον εἰς τὰς περὶ τὴν Ἀστακὸν πόλεις καὶ χωρὶα· διὸ βλέπομεν τὸν Ζιποίτην μετ' ἐν σκοπὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια τοῦ κράτους του, περιπλεκόμενον εἰς μακρὰς πρὸς τοὺς γείτονας πολέμους καὶ πολιορκεῖν τὴν Χαλκηδόνα, ἀναγκασθὲν ὁμοῦ ὑπερὸν νὰ λύτῃ τὴν πολιορκίαν ἕνεκα τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαίου. Ἀλλ' ἂν ἀπέτυχεν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ταύτης, ἠγωνίσθη κρατερῶς καὶ ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ ἐπιδραμόντος τὴν Βιθυνίαν Λυσιμάχου, ὅστις ὁμοῦ κατέσκηψε τὴν Ἀστακὸν. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀπέθνε τὸ 323, οἱ δὲ στρατηγοὶ διεμοίρασαν τὸ ἄχανές αὐτοῦ κράτος ὡς ἀπλοῖ μὲν κατ' ἀρχὰς διοικηταὶ καὶ ἐπίτροποι, 17 δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ὡς ἀνεξάρτητοι βασιλεῖς. Ἐκ τούτων ὁ Λυσιμάχος ἔλαβε τὴν Θράκην, ὁ δὲ Ἀντίγονος τὴν Ἀσίαν. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ἐν Ἀσίᾳ εὐρισκόμενος, κτίζει παρὰ τὰς ἀνατολικὰς ὄχθας

τῆς Ἀσκανίας λίμνης τὴν πόλιν Ἀντιγόνειαν, δηλαδὴ αὐτὴν ταύτην τὴν μετέπειτα Νίκαιαν. Ἡ κτίσις λοιπὸν αὐτῆς ἀνάγεται εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ 323—310 ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἀντίγονος ἔμεινεν ἐν Ἀσίᾳ ὥστε ἡ πόλις αὕτη, ἣτις, ὡς θέλομεν ἴδει, μεγάλως ἔδρασεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ὁ Στράβων λέγων· «Κτίσμα Ἀντιγόνου τοῦ Φιλίππου, ὃς καὶ Ἀντιγόνειαν αὐτὴν προσεῖπεν». Καὶ ἂν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ χέρσου καὶ ἀκατοικήτου γῆς ἐθεμελιώθη ἡ πόλις αὕτη καὶ οὐχὶ ἐπὶ περὶ τῆς πόλεως τινος, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἰδίου σημείου ἀναφαίνονται κατὰ προγενεστέρως ἐποχὰς ἡ Ἐλικόρη, ἡ Ὀτροία καὶ ἡ Ἀγκύρη, πάλιν ἀριθμεῖ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης βίον δύο χιλιάδων διακοσίων τριάκοντα ἐτῶν. Ἡ στιγμὴ βεβαίως τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς θὰ ἦτο λίαν εὐλόγως, ἀφοῦ τὸ πρῶτον τοῦτο κτίσμα τοῦ Ἀντιγόνου οὐ μόνον ἔζησε βίον μακράν, ἀλλὰ καὶ ἠτύχησε νὰ συνδεθῆ ἀρρήκτως πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν μερῶν τούτων, ἀξιώθην καὶ μητρόπολις τῆς Βιθυνίας νὰ ὀνομασθῆ καὶ κράτους ὁλοκλήρου ποτὲ πρωτεύουσα καὶ ἔδρα δύο μεγάλων οἰκουμηνικῶν Συνόδων.

Ἐπανέλθωμεν ὁμοῦ εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων. Ἡ Ἀντιγόνεια ἐπέπρωτο μετ' ὀλίγον ν' ἀλλάξῃ κτίτορα καὶ ὄνομα, τὸν δόλιχον αὐτῆς δὲ θὰ διήνε μετ' ὄνομα αὐτό. Μετὰ τὰ κατορθώματα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου Δημητρίου, ὁ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐκβληθεὶς Κάσσανδρος, μετὰ τοῦ Σελεύκου καὶ Λυσιμάχου προσβάλλουσι τὸν Ἀντίγονον ἐν Ἀσίᾳ παρὰ τὴν Ἰψὸν καὶ νικῶσιν αὐτόν, μετ' ὃ διανέμονται τὸ κράτος του· καὶ ὁ μὲν Σέλευκος λαμβάνει τὴν Συρίαν, ὁ δὲ Λυσιμάχος τὴν Θράκην καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οὗτος, θέλων, ὡς φησὶται, ν' ἀπαλείψῃ πᾶν ἔχνος τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Ἀντιγόνου, ἀνέκτισε τὴν Ἀντιγόνειαν καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Νίκαιαν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς δευτέρας γυναικὸς του Νικίας, κόρης μὲν τοῦ Ἀντιπάτρου, πρώην δὲ συζύγου τοῦ Περδίκου. Καὶ ἔκτοτε μετ' οὗτον ὄνομα ἡ πόλις αὕτη παρέμεινεν ἐν τῇ ροῇ τῶν αἰώνων· «ἦν δὲ εἶτα κτίσμα Λυσιμάχου, προσθέτει ὁ Στράβων, ὃς καὶ ἀπὸ τῆς γυναικὸς ὠνόμασε Νίκαιαν, ἣν δ' αὕτη θυγάτηρ Ἀντιπάτρου». Ταῦτα συνέβαινον περὶ τὸ 300 π. Χ. Ἀφῶμεν νῦν τὴν ἀρτιγέννητον πόλιν καὶ μεταβῶμεν εἰς τὸ βασιλεῖον τοῦ Ζιποίτου, διότι ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς διαδοχῆς του θὰ εὐρωμεν καὶ ἄλλους κτίστας ἐπίσης ὀνομαστῶν

της Βιθυνίας πόλεων. Τὸν Ζιποίτην, ἀποθανόντα μετὰ 47ετῆ βασιλείαν, διαδέχεται Νικομήδης ὁ Α' τὸ 281· οὗτος πάντας τοὺς ἀδελφεοὺς αὐτοῦ, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐκυτῶ τὴν βασιλείαν, ἐφόνευσε, τὸν δὲ νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Ζιποίτην, ὅστις, διαφυγὼν τὸν φόνον κατέφυγεν εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Βιθυνίας καὶ ἐκεῖθεν ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ, ἔχων σύμμαχον τὸν Ἀντίοχον, ἐνίκησε τῇ βοηθείᾳ τῶν Ἡρακλειωτῶν καὶ Γαλατῶν, οὓς μετεκαλέσατο ἐκ Θράκης· οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τελείως τὸν θρόνον του, ἤρχισε νὰ σκέπτηται ὅπως κτίσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἣν θὰ ἐπήγνυεν αὐτόν· ἠθέλησε λοιπὸν νὰ οἰκοδομήσῃ πρωτεύουσαν, εἰς ἣν νὰ δώσῃ τὸ ὄνομά του. Πρὸς τοῦτο εὗρεν εὐκαιρίαν κατάλληλον. Ἡ Ἀστακός, πόλις παράλιος τοῦ ὁμωνύμου κόλπου, εἶχε κατεδαφισθῆ ὑπὸ Λυσιμάχου, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἔμεινον ἀπόλιδες· συνώκισε λοιπὸν πάντας τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐν τῷ μυχῶ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου εἰς πόλιν, ἣν, ἀφιερῶσας τῇ θεᾷ Ἀρτέμιδι, ἐκάλεσεν αὐτὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος Νικομήδειαν περὶ τὸ 260 π. Χ. Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν χρονολογιῶν τῆς ἰδρύσεως τῶν δύο πόλεων Νικαίας καὶ Νικομηδείας, βλέπομεν ὅτι ἡ δευτέρα, τὴν ὁποῖαν πολλάκις ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων θέλομεν ἶδει καὶ ὡς ἔδραν αὐτοκρατόρων καὶ στάδιον μαρτυροῦ, εἶναι νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Νικαίας, νεωτέρα κατὰ ἡμισυ περίπου αἰῶνα. Οἷα ὁμοῦ ἀδελφὴ ὑπῆρξεν, ἐν τοῖς μετέπειτα θέλομεν εἶπει.

Νῦν Νικισμῆδης ὁ Α', ἀφοῦ ἐξέπληρωσε τὸν πόθον του καὶ συνέδεσε τὸ ὄνομά του πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, ἠδύνατο νὰ ἀποθάνῃ καὶ ἀπέθανεν εὐτυχῆς, ἐγκαταλείπων τὸ κράτος του εἰς τὸν ἐκ τῆς δευτέρας γυναικὸς του υἱὸν Προυσίαν, ἀποκληρῶν δὲ τὸν ἐκ τῆς πρώτης Ζήλαν. Ἐν τούτοις ὁ τελευταῖος οὗτος ἐκ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τῆς Βιθυνίας, εἰς ἃ εἶχεν ἀποσυρθῆ, φεύγων τὴν ὀργὴν τῆς μητρικῆς του, ὄρμαξ κατὰ τοῦ ἀνηλίκου ἔτι ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του Προυσία καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν Γαλατῶν πολιορκεῖ καὶ καταστρέφει τὴν Ἡράκλειαν. Ἡ χήρα βασίλισσα εἶχε συμμάχους τοὺς ἐπιτρόπους τῶν τέκνων τῆς Πτολεμαίων καὶ Ἀντίγονον, ὁμοίως δὲ τὴν δημοκρατίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ Τίου. Ὁ ἀγὼν ὁμοῦ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἀμφιρρεπῆς, καθότι οὐδέτερος τῶν διεκδικούντων τὸν θρόνον ὑπερίσχυσε, οἱ δὲ ἀντίπαλοι ἠρκέσθησαν ὅπως ὁ μὲν Ζήλας ἄρξῃ τῆς ἀνατολικῆς Βιθυνίας, ὁ δὲ Προυσίας τῆς δυτικῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήλα, ἐπισυμβάντα τὸ 232, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Προυσίας ὁ Α'. Οὗτος ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τοῦ πατρός του, διότι

κατορθώνει και προσαρτᾷ εἰς τὸ κράτος του τὰς τοῦ θ.ίου του κτήσεις, νικᾷ τὴν ἀναφυεῖσαν εἰς πόλεις τινὰς ἐπανάστασιν, νικᾷ τὸν βασιλέα τῶν ποντικῶν πόλεων, εἰς ᾧ; ἐκεῖνος συνώκισε τοὺς ἐν Θράκῃ Γαλάτας, πολιορκεῖ τὴν Ἀρίσθην και σφάζει τοὺς κατοίκους, ὁρμᾷ κατόπιν κατὰ τῶν Βυζαντιῶν και πολιορκεῖ τὴν πόλιν αὐτῶν, διότι οὗτοι ἐβοήθησαν τὸν Ἄγταλον· ἀλλὰ λύει τὴν πολιορκίαν τῆς ἐπεμβάσει τοῦ Κραυάρου, βασιλέως τῶν ἐν Θράκῃ Γαλατῶν. Ταύτας τὰς πληροφορίας παρέχει ἡμῖν ὁ Πολύβιος, ὅστις ἀναφέρει και τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης ὡς ἐξῆς· «Ἐπὶ Κῶθωνος τοῦ Καλλιγείτονος ἱερομνημονοῦντος ἐν τῷ Βυζαντίῳ· Βυζαντίους μὲν μηδένα πράττειν τὸ διαγῶγιον τῶν εἰς τὸν Πόντον πλεόντων, Ροδίους δὲ και τοὺς συμμάχους, τούτου γενομένου, εἰρήνην ἄξειν πρὸς Βυζαντίους· ἀποδοῦναι δὲ Προυσίαν Βυζαντίοις τὰς τε χώρας και τὰ φρούρια και τὰ πολεμικὰ σώματα χωρὶς λύτρων, πρὸς δὲ τούτοις τὰ πλοῖα τὰ κατ' ἀρχὰς ληφθέντα τοῦ πολέμου και τὰ βέλη τὰ καταληφθέντα ἐν τοῖς ἐρύμασιν, ὁμοίως δὲ και τὰ ξύλα και τὴν λιθίαν και τὴν κέραμον τὴν ἐκ τοῦ ἱεροῦ χωρίου· ἐπαναγκάται δὲ Προυσίαν και ὅσα τινὲς τῶν Βιθυνῶν εἶχον ἐκ τῆς Μυσίας χώρας τῆς ὑπὸ Βυζαντίοις ταττομένης ἀποδοῦναι τοῖς γεωργοῖς». Ἐκτὸς ὁμοῦ τούτων ὁ Προυσίας ἐγένετο γαμβρὸς και σύμμαχος τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε'. Ἡ φίλια και ἀγχιστεία αὕτη προσεπόριεν αὐτῷ δύο πόλεις· διότι, ἀφοῦ ὁ Φίλιππος ἐπετέθη κατὰ τῶν πόλεων Μυρλείας και Κίου και ἐνίκησεν αὐτάς, παρέδωκε τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Προυσίαν, ὅστις τὴν μὲν Κίον ὠνόμασε Προυσιάδα, τὴν δὲ Μύρλειαν εἰς τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀπάμειαν. Αἱ πόλεις αὗται, αἱ κείμεναι σχεδὸν κατέναντι ἀλλήλων παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Κιανοῦ κόλπου, δὲν διετήρησαν τὰ νέα αὐτῶν ὀνόματα, διότι ἡ μὲν Προυσίας ἀνέλαβε τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς ὄνομα, ἐκ τοῦ πρώτου κτίστου ἀργοναύτου Κίου, ἡ δὲ ἄλλη ἔχασε και τὸ πρῶτον και τὸ δεύτερον, ἀνταλλάξασα αὐτὰ πρὸς τὸ νεώτερον Μουδαχιά. Μετὰ τὸν πρὸς τοὺς Ρωμαίους πόλεμον τοῦ Ἀντιόχου, ὁ Προυσίας ὁρμᾷ κατὰ τοῦ Εὐμένους, βασιλέως τοῦ Περγάμου. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὅστις μεγάλως ἐστενοχώρησε τὸν Προυσίαν, διότι δὲν ἐλάμβανε παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα βοήθειαν οὐδαμῶθεν, ἦλθεν ἀπροσδόκητος σύμμαχος και ἄριστος ὁδηγός, ὁ ἐνδοξος τῶν Καρχηδονίων στρατηγός, ὁ τρομάξας τὴν Ρώμην Ἀννίβας. Οὗτος, φυγὼν τὸ 185 ἐκ Συρίας, φθάνει παρὰ τῷ Προυσίᾳ, ὧστις και παρέσχε τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν· διότι ἀφ' ἐνὸς ἔδωσε

θάρρος εἰς τὸν κατεπτοημένον Προυσίαν, ἀφ' ἐτέρου κατέστρωσε σχέδιον ναυμαχίας κατὰ τοῦ Εὐμένους, καθ' ἣν και ἀνέδειξε νικητὴς τοὺς Βιθυνούς, ἐξαναγκάσας τὸν Εὐμένην νὰ καταλίπη και στόλον και ἄδρακας και νὰ διαπεραιωθῆ διὰ πλοιαρίου εἰς τὴν ξηράν. Ἡ νίκη τοῦ Προυσίᾳ ὑπῆρξε περιφανῆς και ἡ πρὸς τὸν Ἀννίβαν εὐγνωμοσύνη του πλέον ἐνδειγμαμένη. Τυχῆς ὄντως εἶχε μεγάλην ἀνάγκην και ὁ Ἀννίβας, ὅστις, ἄπατρις, ὑπὸ τῶν Ρωμαίων διωκόμενος, ἐζήτηε προστασίαν και καταφύγιον· ἠδύνατο δὲ νὰ εὔρη ταῦτα παρὰ τῷ Προυσίᾳ, εἰς ὃν και προσεπόρισε και νέκν χάριν. Ὑπέδειξεν αὐτῷ ἐὶ ὀχυρὸν μέρος παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ὅπως οἰκοδομήσῃ ἐκεῖ πόλιν και φρούριον. Ὁ Προυσίας ἠτήσθη τὴν γνώμην τοῦ Ἀννίβου και πρέτχεν εἰς αὐτὸν πάντα τὰ ἀναγκαιοῦντα πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς πόλεως ταύτης. Βεβίχως ὁ Ἀννίβας, ὡς στρατηγός, ἐφρόντιζε μᾶλλον περὶ τῆς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως και διὰ τὴν περιφρούρησιν αὐτῆς διὰ φρουρίων και ἐπάλξεων, ἢ διὰ τὸν στολισμὸν αὐτῆς διὰ θεάτρων και ναῶν· διὸ μετ' ὀλίγον παρέδωκε τὴν νέαν πόλιν ἐρμυνην και καλῶς προστατευομένην τῷ Προυσίᾳ, ὅστις και ὠνόμασεν αὐτὴν Προῦσαν, ὡς μαρτυρεῖ και ὁ Πλίνιος λέγων· «*intus in Bithynia Prusa ab Annibale sub Olymbo condita*». Αὕτη εἶναι ἡ Προῦσα, ἡ ἐνδοξος πόλις τῆς Βιθυνίας, ἡ διακωνίσασα τὸ ὄνομα τοῦ οἰκιστοῦ τῆς και συνδέσασα αὐτὸ πρὸς τὸ ὄνομα τριῶν μεγάλων λαῶν και ἰσαριθμῶν αὐτοκρατοριῶν.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰσὶ γνωσταὶ τρεῖς πόλεις φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ Προῦλου· ἡ μίαν παρὰ τὸν Ὀλυμπον, ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου, δευτέρα ἐν τῷ Κιανῷ κόλπῳ, ἡ Κίος και τρίτη παρὰ τὸν Ὑπιον. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ὀνομασιῶν τούτων ὑπῆρχεν ἡ ἐξῆς διαφορά· ἐκτὸς τῶν προσδιορισμῶν *ad Olymbum, ad mare* και *ad Hyrium*, μόνον ἡ παρὰ τὸν Ὀλυμπον πόλις ἐκαλεῖτο Προῦσα, ἐνῶν εἰάστη τῶν δύο ἄλλων ἐκαλεῖτο Προυσίας· τὴν διαφορὰν ταύτην σημειοῖ και Στέφανος ὁ Βυζάντιος, λέγων· «*Προῦσα τῆς Προῦσειδος διαφέρει, ἡ μὲν γὰρ Προυσίας Βιθυνίας ἀπὸ Προῦλου τοῦ Ζήλου τοῦ Βιθυνῶν βασιλέως, ἡ Κίος πρότερον ὀνομασθεῖσα, ἢ; ὁ πολίτης Προῦσειός. Ἡ δὲ Προῦσα και αὐτὴ μὲν πόλις μικρὰ τῆς Βιθυνίας κτίσμα Προῦλου τοῦ Κύρον (;) πολεμήσαντος, ταύτης τὸ ἔθνικὸν Προῦσαιός ὡς και τῆς Νύσσης Νυσσαεύς*». Ἡ χρονολογία τῆς κτίσεως τῆς Προῦσης φθάνει μέχρι τοῦ 184 π. Χ., ὅτε δηλαδὴ ὁ Ἀννίβας ἔμενεν ἐν Βιθυνίᾳ· ὥστε δύο χιλιάδων και

ἑνενήκοντα τριῶν ἐτῶν βίον ἀριθμεῖ μέχρι σήμερον ἡ Προῦτα, βίον μακρὸν καὶ πολυκύμαντον. Ὁ κτίτωρ ὁμοῦ αὐτῆς Ἀννίβας δὲν ἠδύνατο περιπλέον νὰ βασιζῆται ἐπὶ τῆς φιλοξενίας τοῦ Προυσίου, τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ μὲν Προυσίας ἦτο ἀστάτου χαρκατῆρος καὶ ἠγάπα νὰ κολακεύῃ τοὺς Ρωμαίους μᾶλλον, παρά νὰ φιλοξενῆ ἓνα διωκόμενον στρατηγόν, καίτοι μέγαν εὐεργέτην του, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐπιμόνως τὸν ἐζήτουν· διό, μαθὼν τοῦτο, φεύγει ἐκ Προῦτης καί, διασχίσας τὴν Ἀσκανίαν χώραν, διαπερᾶ τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον καὶ φθάνει εἰς πολίχνην τινά, Λιβύσσαν καλουμένην καὶ ἐκεῖ ἀπελπὶς θνήσκει ἐκουσίως διὰ δηλητηρίου, λέγων τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο· «ἀναπαύσωμεν ἤδη ποτὲ τὴν πολλὴν φροντίδα Ρωμαίων εἰ δεινὸν ἠγήσαντο καὶ βαρὺ μισουμένου γέροντος ἀναμεῖναι θάνατον». Θνήσκει λοιπὸν καὶ θάπτεται ἐν Λιβύσση τὸ 183 π. Χ. ὁ Ἀννίβας καὶ οὕτω πληροῦται ὁ χρησμός· «Λιβύσσα κρύψει βῶλος Ἀννίβα δέμας»· ὁ δὲ τάφος του μέχρι σήμερον δείκνυται ἐπὶ ὑψηλοῦ τόπου παρά τὴν σημερινὴν Ἀρετσοῦ. Τρεῖς μεγάλοι ἄνδρες θνήσκουσι τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ οἱ τρεῖς ὡς ὁ Καρχηδόνιος στρατηγὸς μὲ μίαν θλίψιν εἰς τὴν καρδίαν· ὁ Φιλοπόμην ἐν Ἑλλάδι, ὁ Ἀννίβας ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ὁ Σκηπίων ἐν Καμπανίᾳ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀννίβα ὁ Προυσίας περιπλέκεται εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἡράκλειαν, ἣν πολιορκῶν πλήττεται κατὰ τὸν πόδα, διὸ μετανοήσας ἀπεσύρθη καὶ ἔκτοτε ἔζησεν εἰρηνικὸν βίον μέχρι τοῦ 179 π. Χ., ὅτε ἀπέθανεν, ἀφήσας διάδοχον τὸν υἱὸν του Προυσίαν Β' (*). Οὗτος ὑπερέβαλε κατὰ τὴν ἀπιστίαν τὸν πατέρα του. Γαμβρός ὡς τοῦ Περσέως, τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅτε οὗτος συνεπλάκη πρὸς τοὺς Ρωμαίους, οὐδεμίαν παρέσχεν αὐτῷ βοήθειαν, προὔτιμησε δὲ νὰ συνταχθῆ μετὰ τῶν νικῶντων. Καὶ ναὶ μὲν διὰ πρεσβείας, σταλείσης εἰς Ρώμην τὸ 169 π. Χ., ἠθέλησε νὰ μεσολαβήσῃ ὑπὲρ τοῦ Περσέως, ἐν τούτοις οὐδὲν κατώρθωσε, τῆς προτάσεως αὐτοῦ ἀπορριφθείσης. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Ρωμαῖοι καθίστανται ἰσχυροί, λαβόντος τὴν στρατηγίαν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, ὅστις νικᾷ τοὺς Μακεδόνας καὶ

(*) Μεγάλῃ ἀσυμφωνίᾳ ἐπικρατεῖ μετὰ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οἵτινες περιγράφουσι τὰς πληροφορίες ταύτας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς δύο ὁμωνύμους βασιλεῖς. Ἡμεῖς ἐν τῇ συντόμῳ ἐξιστορήσει ταύτῃ ἠκολουθήσαμεν τὴν πιθανωτέραν ἐκδοχὴν, συμβιβάζοντες κατὰ τὸ δυνατόν τὰ διεσπῶτα.

τὸν Περσέα παρά τὴν Πύδνην καί, συλλαβὼν αὐτὸν αἰχμάλωτον, ἐξαναγκάζει ν' ἀκολουθήσῃ τὸν θρίαμβόν του. Ἐκτὸς τούτων, ὁ αὐτὸς στρατηγὸς ταπεινοὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Ἡπειρώτας, τιμωρεῖ τὸν Εὐμένη καὶ τοὺς Ροδίους, θελήσαντας νὰ βοηθήσωσι τὸν Περσέα, ὅστις ἐπὶ πλέον, ἐγκλεισθεὶς εἰς Ἄλβην Λόγγαν, ἀπέθανε μετὰ τετραετῆ αἰχμαλωσίαν. Τὰ κατορθώματα ταῦτα τῶν Ρωμαίων, ἀντὶ νὰ ἐμβάλωσιν εἰς σωτηρίους σκέψεις τὸν Προυσίαν, ὅστις ἠδύνατο, συμμαχῶν πρὸς τὸν Εὐμένη καὶ τὸν Μιθριδάτην ν' ἀποτελέσῃ δύναμιν οὐχὶ ἀκίνδυνον τοῖς Ρωμαίοις, ἐπέτειναν τὸναντίον τὴν ἀνανδρίαν καὶ αἰσχροτήτά του. Οὗτος, ἀφοῦ ἐδέχθη πρῶτον τοὺς πρέσβεις τῆς Ρώμης, φέρων ταπεινὰ ἐνδύματα ἀπελευθέρου, ἀφοῦ ὠμίλησε πρὸς αὐτοὺς μονονουχὶ δουλικῶς, ἔκρινε καλὸν νὰ παρουσιασθῆ ὁ ἴδιος εἰς τὴν σύγκλητον τῆς Ρώμης, ἵνα ἐπικαλεσθῆ τὴν εὐνοίαν τοῦ παντοδυνάμου ἐκείνου συμβουλίου. Φθὰς λοιπὸν ἐκεῖ, ἀπέβαλε τελείως πᾶσαν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνθρωπισμὸν, ἐρπόμενος δέ, κλαίων καὶ προτλιταρῶν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν περίβολον τῆς Γερουσίας. Ἀφῶμεν ὁμοῦ τὸν Πολύβιον νὰ μᾶς διηγηθῆ τὴν ἐκεῖσε ἐμφάνισιν τοῦ κόλακος τούτου βασιλέως· «Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἦλθε καὶ ὁ Προυσίας ὁ βασιλεὺς εἰς Ρώμην, συγχαρησόμενος τῇ συγκλήτῳ καὶ τοῖς στρατηγοῖς ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν. Ὁ δὲ Προυσίας οὗτος οὐδ' ἅμῳς γέγονεν ἀξίος τοῦ τῆς βασιλείας προσχήματος· τεκμήριαιτο δ' ἂν τις ἐκ τούτων. Ὅς γὰρ πρῶτον μὲν, πρεσβευτῶν παραγεγονότων Ρωμαϊκῶν πρὸς αὐτόν, ἐξυρημένος τὴν κεφαλὴν, καὶ πῖλον ἔχων, καὶ τήβεννον καὶ καλκίους, ἀπήντα τούτοις, καὶ καθόλου τοιαύτῃ διασκευῇ κεχημένους, εἶκν ἔχουσιν εἰ προσφάτως ἠλευθερωμένοι παρά Ρωμαίοις, εὖς καλοῦσι «λιβέρτους». Καὶ δεξιωσάμενος τοὺς πρεσβευτάς· «ὄρατε, ἔφη, τὸν ὑμέτερον λιβερτον ἐμέ, πάντα βυυλόμενον χαρίζεσθαι καὶ μιμεῖσθαι τὰ παρ' ὑμῖν». Ἦς ἀγενεστέρην φωνὴν οὐ ρᾶδιον εἶπεν. Τότε δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον γειόμενος τὴν εἰς τὴν σύγκλητον, στάς κατὰ τὸ θύρετρον ἀντίος τοῦ συνεδρίου, καὶ καθίς τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας, προσεκύνητε τὸν οὐδὸν καὶ τοὺς καθημένους, ἐπιφθεγξάμενος, «χαίρετε, θεοὶ σωτῆρες»· ὑπερβολὴν οὐ καταλιπὼν ἀνανδρίας ἄμκ δὲ καὶ γυναικισμού καὶ κολακείας οὐδενὶ τῶν ἐπιγενομένων. Ἀκόλουθα δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὴν κοινολογίαν, εἰσελθὼν ἀπετελέσατο περὶ ὧν καὶ τὸ γράφειν ἀπρεπὲς ἦν. Φωνεὶς δὲ τελείως εὐκαταφρόνητος, ἀποκρισὶν ἔλαβε δι' αὐτὸ τοῦτο φιλόανθρωπον».

Καὶ ὁμοίως ἡ εὐνοία, ἣτις ἐδόθη εἰς τὸν Προυσίαν τοῦτον, ἦτο εὐνοία, ἣ παρεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς ζῶν ἢ δεῦλον, δὲν ἦτο φιλία αὐτῆ. Οὐδεὶς θέλει νὰ γίνῃ φίλος ἀνθρώπων, οἵτινες οὐδαμῶς ἀνδρικὸν χαρακτῆρα ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι. Περὶ αὐτοῦ βεβχίως ἐπέστη καὶ ὁ κόλαξ οὗτος βασιλεὺς, ὅταν μετ' ὀλίγον ἐγνώρισε τὰ ἀληθῆ αἰσθήματα καὶ τὰς πραγματικὰς συμπαθείας τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἐξελιπάρησε τὴν εὐνοίαν. Τὸ 156 π. Χ. νικᾷ τὸν Προυσίαν, ὅστις καὶ ἐξαναγκάζομενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, συνθηκολογεῖ μὲ ὄρους λίαν ἐπαχθεῖς. Ἡ ἥττα αὕτη ἐδημιούργησεν αὐτῷ πολλὰς δυσαρσκειάς. Ὁ υἱὸς τοῦ Νικομήδης Β' κηρύσσεται κατὰ τοῦ πατρὸς του, καὶ, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐκδιώκει αὐτὸν ἐκ Νικομηδείας εἰς Νίκαιαν. Μάτην ὁ Προυσίας πέμπει πρὸς Ῥωμαίους πρεσβείαν, διαμαρτυρούμενος ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ· οἱ Ῥωμαῖοι κωφεύουσιν, ὁ δὲ Προυσίας, ἀπομείνας εἰς τὰς δυνάμεις του, ἔρχεται ἐκ Νικαίας εἰς Νικομηδεῖαν, ἵνα ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τὸν υἱόν· ἀλλ' οἱ Νικομηδεῖς, φίλοι τῷ υἱῷ μᾶλλον ἢ τῷ πατρί, κλείουσιν αὐτῷ τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ὁ Προυσίας τότε, τελείως ἀπελπίσας, καταφεύγει εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Διὸς, ἐνθα καὶ φονεύεται, βασιλεύσας μέχρι τοῦ 149 π. Χ. Νικομήδης ὁ Β', διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του, ἠθέλησε δι' ἀπάτης καὶ δολοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν Καππαδοκίαν, ἀλλ' εὗρεν εἰς τοῦτο ἀντίπαλον τὸν Μιθριδάτην Ε', βασιλέα τοῦ Πόντου, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δίδουσι τὸν θρόνον τῆς Καππαδοκίας εἰς τινα Ἀριοβαρζάνην, φίλα αὐτοῖς φρονοῦντα, ἀφαιροῦσι δὲ ἀπὸ τοῦ Νικομήδους τὴν Παφλαγονίαν· τέλος Νικομήδης ὁ Β' ἀποθνήσκει τὸ 90 π. Χ. καὶ διαδέχεται αὐτὸν Νικομήδης ὁ Γ', ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας. Ὁ βίος τοῦ βασιλέως τούτου ἦτο ἄδοξος καὶ ἄσημος, διότι οὗτος ἄνευ θελήσεως ὧν καὶ αὐτενεργείας, ἦτο ὄργανον μᾶλλον τῶν Ῥωμαίων ἢ ἑαυτοῦ. Ἐκδιώκεται ὑπὸ Μιθριδάτου τοῦ Σ', τοῦ μεγαλεπηβούλου βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ μετὰ τοῦ ἐπίσης ἐκδιωχθέντος βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνου περιφέρεται, διωκόμενος καὶ περιφρονούμενος· βεβχίως δὲ δὲν θὰ ἐλάμβανε τὸν θρόνον του, ἂν μὴ οἱ Ῥωμαῖοι, φοβούμενοι διὰ τὴν πρόοδον τοῦ Μιθριδάτου καὶ βλέποντες ἐν ἐκείνῳ ἐπίφοβον ἐχθρὸν αὐτῶν, ἐβοήθουν τὸν Νικομήδην εἰς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του. Πέμπουσι λοιπὸν εἰς Ἀσίαν τοὺς στρατηγούς Λεύκιον, Κάσσιον καὶ Ἀκύλλιον· ὁ Μιθριδάτης ὁμοίως, νικήσας τούτους, διαπεραιοῦται εἰς Ἑλλάδα. Νέον τότε κατ' αὐτοῦ στρατὸν στέλλουσιν οἱ Ῥωμαῖοι

ὑπὸ τὸν Σύλλαν, ὅστις, νικήσας τὸν Μιθριδάτην πρῶτον μὲν ἐν Ἑλλάδι, εἶτα δ' ἐν Ἀσίᾳ, παρὰ τὸ Δάρδανον, τὸ 84 π. Χ., ἐξασφαλίζει τοῦ λοιποῦ τὸν θρόνον τῆς Βιθυνίας τῷ Νικομήδει, περιορίσας τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Μιθριδάτου. Ἐκτοτε ὁ Νικομήδης ἔζησε βίον εἰρηνικὸν μέχρι τοῦ 75 π. Χ., ὅτε, ἀποθανὼν, ἀφῆκε τὸ βασιλείον του κληρονομίαν τῷ Ῥωμαϊκῷ λαῷ, μιμηθεὶς κατὰ τοῦτο τὸν Ἄτταλον, βασιλέα τοῦ Περγάμου, ὅστις τὸ 133 π. Χ. ἀποθανὼν, ἐκληροδότησε τὸ κράτος του τοῖς Ῥωμαίοις. Ἡ Βιθυνία λοιπὸν μετὰ τῆς Παφλαγονίας διὰ τῆς διαθήκης ταύτης ἀπὸ τοῦ 75 π. Χ. παύουσι νὰ εἶναι ἀνεξάρτητοι καὶ ἀπὸ βασιλείου καθίστανται Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Πότε ὁμοίως κυρίως προσαρτῶνται τῷ Ῥωμαϊκῷ ἔμμετι καὶ κατὰ πόσον εὐχερῶς ἢ οὐ, τοῦτο θὰ εἴπωμεν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

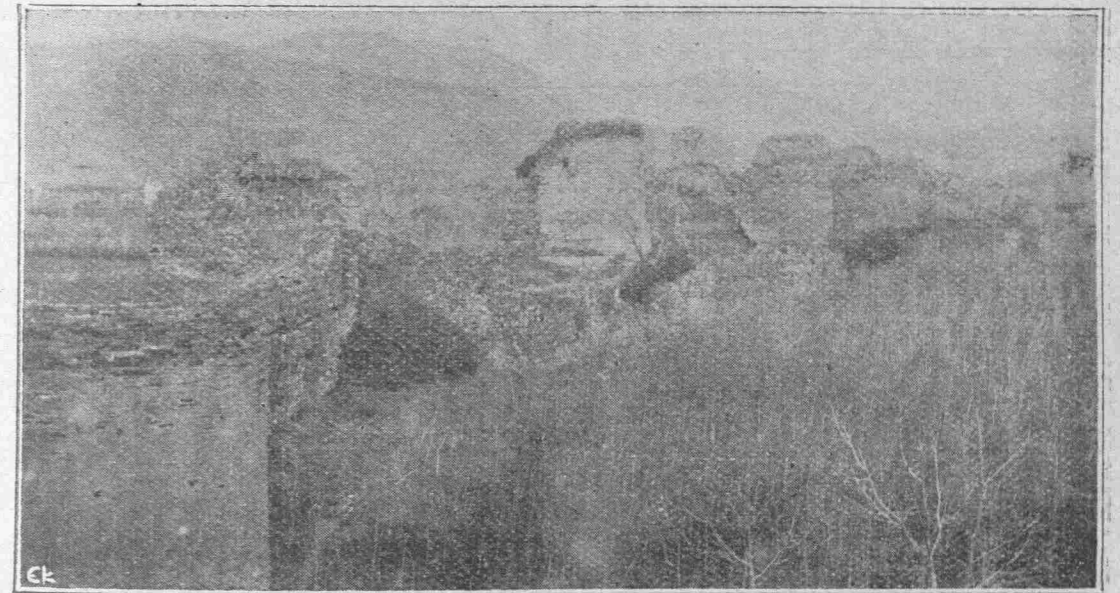
II ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ἡ διαθήκη, ὡς εἶδομεν, Νικομήδους τοῦ Γ' παρεχώρησε τὸ βιθυνικὸν κράτος εἰς τὴν Ῥώμην, ἀλλ' αὕτη ἐπέπρωτο οὐχὶ δωρεὰν νὰ λάβῃ τὸ βασιλείον τοῦτο. Ὁ Μιθριδάτης ἔζη ἔτι, καίτοι δὲ εἶχε ταπεινωθῆ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συγκρατήσῃ τὴν ὀρμητικὴν ψυχὴν του· διημφισβήτησε λοιπὸν τὴν κληρονομίαν ταύτην, ὤρμησε κατὰ τῆς Βιθυνίας καὶ Παφλαγονίας καὶ κατέσχεν αὐτάς. Ἡ Ῥώμη, μὴ ἀνεχομένη τὸ πρᾶγμα, στέλλει δύο ὑπάτους κατ' αὐτοῦ, τὸν Αὐρήλιον Κότταν καὶ τὸν Δικίνιον Λούκουλον καὶ ἰδοὺ ὁ Γ' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ὁ Λούκουλος ὑπῆρξε πολὺ εὐτυχὴς ἐν τῇ καταδιώξει τοῦ Μιθριδάτου· καταλαμβάνει τὴν Ἡράκλειαν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Πόντου Σινώπην, τὴν Ἀμισὸν καὶ διαβάς τὸν Ἄλυν, νικᾷ καὶ ἐκδιώκει αὐτὸν ἐκ τοῦ κράτους του. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν πόλεων τῆς Βιθυνίας ἔμενον πιστὰ τῷ Μιθριδάτῃ, ἀποστέλλει τὸν Γάιον Τριάριον καὶ τὸν Βάρβαν κατ' αὐτῶν, ὁ ἴδιος δὲ ὀρμᾷ περὶ τὸ 69 κατὰ τοῦ Τιγράνου, βασιλέως τῆς Ἀρμενίας, μὴ παραδώσαντος τὸν ἐκεῖ καταφυγόντα Μιθριδάτην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γάιος Τριάριος πολιορκεῖ τὴν Ἀπάμειαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἠναντιώθησαν ἐφ' ὅσον ἠδύναντο, ὕστερον ὁμοίως παρεδόθησαν, ὑποστάντες

μεγάλην καὶ φοβερὰν σφχγὴν ἀδιακρίτως. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀπαμείας ὄρμα διὰ θηλάσσης ὁ Γάιος κατὰ τῆς Κίου, ἦν ὁμοίως μετὰ πολιορκίαν κυριεύει καὶ πρὸς ἣν προσηνέχθη οὐχ ἤττον σκληρῶς. Ὁ δὲ Βέρβας ἐξ Ἀπαμείας ἐπετεθῆ κατὰ τῆς Προύσης, ἦν ἐκυρίευσε τὸ 73 π. Χ. οὐχὶ ἀκόπως, διότι ἡ Προῦσα, μένουσα πιστὴ τῷ Μιθριδάτῃ, ἠναντιώθη εἰς τὰ ρωμαϊὰ στρατεύματα κρατερῶς. Ἀλλ' ὁ Μιθριδάτης, ἂν καὶ ἐνίκηθη καὶ ἐστερήθη τῶν πόλεων του, δὲν ἔχρει ὁμῶς τὸ θάρρος του. Ὅταν ἀνεχώρησεν ὁ Λύκουλος διὰ Ρώμην, ἐπιπίπτει καὶ νικᾷ τὸν ἐπαρχον αὐτοῦ, μόλις δὲ τὸ 66 π. Χ. ὁ Πομπήιος, σταλείς κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, νικᾷ αὐτὸν παρὰ τὸν Λύκον ποταμὸν καὶ κτίζει εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του τὴν Νικόπολιν· καταδύων δ' αὐτὸν καὶ πέραν τοῦ Καυκάσου ἔτι, διασκορπίζει τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὁ Μιθριδάτης, ὄρων τότε ἐκυτὸν ἐγκαταλειμμένον καὶ ἐξηντημένον, αὐτοκτονεῖ. Ἐκτοτε εὖ εἰ ὁ Πομπήιος εὖ εἰ ἡ Ρώμη εἶχον πλέον τι νὰ φοβηθῶσι· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιθριδάτου, οὐδεὶς πλέον ἐπὶ πολλὰ ἔτη τοῦλάχιστον προσέβαλε τὰς νέας τῶν ἐπαρχίας. Ὁ Πομπήιος λοιπὸν πρὸ τοῦ ἀναχωρήσει εἰς Ρώμην, διερρύθμισεν ὑπὸ διοικητικὴν ἐπεψιν τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας· κατὰ τὴν διαρρύθμισιν ταύτην ἡ Βιθυνία μετὰ τῆς Πικραγονίας ἀπετέλεσαν μίαν διοίκησιν, τὴν τοῦ Πόντου, ἣτις διῆκετο κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ ὑπάτου (Proconsul), ὑστερον στρατηγοῦ (Praetor), μεθ' ὃ Σιθιστοῦ (Legatus). Πολλὰ ὀλίγα γνωρίζομεν ὅτιως περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς χώρας, δυνάμεθα ὁμῶς νὰ εἰπώμεν· ὅτι ἐκάστη τῶν μεγάλων Βιθυνικῶν πόλεων εἶχε κοινόν, β.υλὴν δηλαδὴ, σκεπτομένην καὶ ἀποφασίζουσιν περὶ τῶν τοπικῶν πραγμάτων· δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πᾶν τότε ἡ γνώμη τοῦ ὑπάτου ἦτο ἐκείνη, ἣτις ἐβάρυνεν εἰς τὰ διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ ζητήματα, ἡ δὲ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο νόμος, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ποτε ἠδύνατο νὰ παραβῆ, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐτιμᾶτο εἰς δευτέραν μοῖραν ἀμέσως μετὰ τοὺς θεοὺς. Ταῦτα γνωρίζομεν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Βιθυνίας διοίκησιν καὶ, ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν πλειότερα, καίτοι οἱ νόμοι καὶ αἱ διατάξεις ἐποίκιλον οὐχὶ σπανίως κατὰ τόπους. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὑπάτους, εἴτινες διέφυκον αὐτὴν, ἐπίσης εὐτελεῖ τινὰ γνωρίζομεν, ἀγνοοῦντες οὐ μόνον τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα. Ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ ἀνασύρωμεν ἐκ τῆς

λήθης ὀνόματά τινα, ἄτινα ἀπαντῶμεν εἴτε εἰς ψηφίσματα, εἴτε εἰς νομίσματα Βιθυνικά. Καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ παρατηροῦμεν ὅτι μεγάλως θλίβει ὠφελήσει καὶ διαφωτίσει τὴν ἱστορίαν τῆς Βιθυνίας ἡ μελέτη τῶν Βιθυνικῶν νομισμάτων, ὡς ἀφθονοῦσιν ὅτιως τὰ Μουσεία Εὐρώπῃ, Κων/πολεως καὶ Ἀθηνῶν. Δυσούμεθα μὴ δυνάμενοι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὅσα ἠδυνήθημεν νὰ ἀντλήσωμεν ἐκ προχείρου μελέτης αὐτῶν, διότι οὕτω κινδυνεύομεν νὰ ἐξέλθωμεν τῶν ὁρίων τῆς περιληπτικῆς τῶν γεγονότων ἐξιστορήσεως καὶ νὰ ἐπεκτείνωμεν τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου τούτου εἰς βιβλίου ἀνιαρόν, πολλά, ἄλλως τε, ἔχοντες νὰ

ΝΙΚΑΙΑ

ΤΕΙΧΗ ΚΑΙ ΠΥΡΓΟΙ

εἰπώμεν ἔτι· ἐφραζομεν ὁμῶς τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ εὕρωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ πράξωμεν τοῦτο ἄλλοτε καὶ ἄλλαχού. Ἐπανερχόμεθα λοιπὸν εἰς τοὺς ὑπάτους. Ἐκ τούτων γνωστότερος εἶναι ἡμῖν ὁ Γάιος Παπίριος Κάρβω (62—59), ὁ Γάιος Βίπιος Πάνσας (48—47), ἐπὶ Νέρωνος ὁ Γάιος Πετρώνιος. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπεσκευάσθη ἡ μεγάλη ἀσιατικὴ ὁδός, ἣτις συνέδεεν οὕτως εἰπεῖν τὴν Κων/πολιν μετὰ τῆς Συρίας, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Προποντίδος, διασχίζουσα τὴν Βιθυνίαν καὶ διακλαδιζομένη εἰς Πιτιδίαν καὶ Λυκίαν ἀφ' ἐνὸς καὶ εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἀφ' ἑτέρου· τῆς ὁδοῦ ταύτης τμήμα ἦν ἡ συνδέουσα

τὴν Νίκαιαν, Ἀπάμειαν, Προῦσαν καὶ Κίον ὁδός. Ἐπὶ Τραϊκνοῦ εἰς Βιθυνίαν διορίζεται ὡς Legatus ὁ Πλίνιος, ὅστις διέμεινε δύο περίπου ἔτη ἐν αὐτῇ. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ διοικητοῦ τούτου εἶναι ἀληθές ὅτι γνωρίζομεν ἀρκετά· οὗτος πολλὰ ἔπραξε πρὸς καλλωπιτμόν καὶ ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τῆς ἐπαρχίας του, τὰ ἀφορῶντα δὲ τὸ διοικητικόν αὐτοῦ ἔργον γνωρίζομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, διότι ὁ Πλίνιος δὲν ἦτο μόνον καλὸς διοικητής, ἀλλὰ καὶ διάτμητος λογογράφος· πρὸ πάντων αἰ σωζόμενα ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, εἰς 10 β.βλίχ, αἱ ἀπευθυνόμεναι ἄρ' ἐνὸς μὲν πρὸς φίλους του, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊκνόν, μετὰ τῶν συναφῶν αὐταῖς αὐτοκρατορικῶν ἀπαντήσεων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι λίαν ὠραία μνημεῖα τοῦ γραπτοῦ λατινικοῦ λόγου, εἶναι καὶ πολύτιμοι ἱστορικαὶ πηγαί· διττῶς δὲ θὰ ἠδύναται ἡ Β.βλίχ αἱ εἶχε τοιοῦτους ὑπάτους περισσοτέρους τοῦ ἐνός· θὰ λάβωμεν πολλάκις τὴν εὐκαιρίαν ἐν τῇ βιβλίῳ τούτῳ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πλινίου ἐν Βιθυνίᾳ καὶ δὴ ἐκτενῶς εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ταύτῃ καὶ τοῦ Θεάτρου Νικαίας· νῦν παραθέτομεν τὰ ἐξῆς, ἐκ τῶν πρὸς τὸν Τραϊκνόν ἐπιστολῶν του. Ἐν πρώτοις ὁ Πλίνιος μετὰ ταξειδίων εὐχάριστον μὲν ἀπὸ Ρώμης μέχρις Ἐφέσου, κοπιῶδες δὲ καὶ ὀχληρὸν ἀπὸ Ἐφέσου μέχρι Βιθυνίας, ὡς ἐκ τῶν καυσόνων, ἐφθασεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του 15 ἡμέρας πρὸ τῶν Καλενδῶν τοῦ Ὀκτωβρίου, ἑορτάσας τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ αὐτοκράτορος ἐν αὐτῇ. Πρώτη πόλις τῆς Βιθυνίας, ἣν ἐπεσκέφθη, ἦτο ἡ Προῦσα, ἐν ἣ ἁμέσως ἤρξατο ἐξελεγχθῆναι τῶν δημοσίων προσόδων αὐτῆς, περὶ ὧν ἀναφέρει ὅτι ἦσαν τεθρολωμένα, ζητεῖ δὲ οἰκονομολόγον ἐξελεγκτὴν διὰ τὰ οικονομικὰ τῶν ἄλλων πόλεων. Ἐν τῇ 23 ἐπιστολῇ του ὁ Πλίνιος, ἀναφέρων περὶ τοῦ λουτροῦ τῆς Προῦσης, ὅπερ ἦτο κατὰ τὴν φράσιν του *sorditum et vetus*, ὑποδεικνύει τὸν τρόπον τῆς ἐξουρρέσεως τῶν χρημάτων πρὸς ἀνοικοδόμησιν αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντᾷ συγκατατιθέμενος, ἐφ' ὅσον τὰ πρὸς τοῦτο ἔξοδα δὲν ὑπερβαίνουν τὰς χρηματικὰς δυνάμεις τῶν Προσταίων. Ἐκ τῆς 33 ἐπιστολῆς του πληροφοροῦμεθα ὅτι, ὅταν ὁ Πλίνιος εὕριστο ἐν ταξειδίῳ εἰς ἀπομακρυσμένον μέρος τῆς ἐπαρχίας του, πυρκαϊὴ ἐκραγεῖται ἐν Νικομηδείᾳ ἀπετέφρωσε ἐκτὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἰδιωτικῶν οἰκιῶν καὶ δημόσια οἰκοδομήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν Γερουσίαν καὶ τὸ Ἰσεον, κτίτοι ταῦτα ἦσαν κεχωρισμένα δι' ὁδοῦ· ἐν τούτοις ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου καὶ ἡ ἀδράνεια τῶν Νικομηδέων

— λέγει — εἴτινες ὡς ἀκίνητοι καὶ ὀκνηροὶ θεαταί, κατὰ τὴν πυρκαϊὴν παρίσταντο, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πυρός. Περὶ Νικομηδέων ὡσαύτως γράφει ὅτι, ἐνῶ ἐξώδευσαν 3,329,000 *sestercia* (ἕκαστον $\frac{1}{4}$ δραχμῆς) δι' ἐν ὑδραγωγείον, ὅπερ δὲν ἐπερατώθη ἢ μᾶλλον κατεστράφη, ἔδαπάνησαν δὲ 2 ἄλλα ἑκατομμύρια δι' ἕτερον ὑδραγωγεῖον, ἐξ ἴσου ἐγκαταλελειμμένον, ὑπάρχει ἀνάγκη καὶ ἄλλων ἐξόδων διὰ τὸ ὕδωρ, οὗ χρήζει ἡ πόλις. Ἀναφέρει ἐπιπλέον ὅτι μεταβὰς ἐπιτοπίως ὁ ἴδιος, εὔρε καλὴν πηγὴν ὕδατος, ὅπερ σκοπεῖ νὰ μεταφέρῃ εἰς Νικομηδείαν. Ἀλλὰ μόνον περὶ αὐτῶν ἐν Νικομηδείᾳ δὲν ἐφρόντισεν ὁ Πλίνιος, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄλλων τεχνικῶν ἔργων συγκοινωνίας πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἐμπορίου. Ἐν τινὶ π. χ. ἐπιστολῇ του λέγει ὅτι ἡ παρὰ τὴν Νικομηδείαν λίμνη, ἣ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα, καλεῖ ὅμως αὐτὴν «*amplissimus lacus*», χρησιμεύει ὡς ὁδὸς διὰ μεταφορὰν μαρμάρων, ὀπωρῶν, ξυλικῆς πρὸς οἰκοδομὴν ἢ καὶ καῦσιν, ἀλλὰ τὰ πλοῖα φθάνουσι μέχρι τῆς πλησιεστάτης ὁδοῦ καὶ ἐκεῖ ἀφίνουσι τὸ φορτίον των, ὁπόθεν ἄρχεται κοπιώδης καὶ πολυδάπανος μεταφορὰ μέχρι τοῦ λιμένος Νικομηδείας· ζητεῖ λοιπὸν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἄδειαν ὅπως κάμη διώρυχα, δι' ἣς νὰ συγκοινωνήσῃ ἡ λίμνη πρὸς τὴν θάλασσαν πρὸς εὐκολωτέραν μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων, προσθέτει δὲ ὅτι, ἐπιτεφθεὶς τὸ μέρος, εὔρε διώρυχα, ἣν βασιλεὺς τις ἤρξατο ὀρύσσειν, ἀλλ' ἠΐτις ἄγνωστον διατί—πιθανῶς, λέγει, ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βρασιλέως τούτου—ἔμεινε ἀτελής. Ὁ Τραϊκνὸς εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀπαντᾷ συγκατατιθέμενος, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως μὴ ἡ λίμνη κενωθῇ διὰ τῆς διώρυχος ταύτης. Προκειμένου πάλιν οἱ Νικομηδεῖς νὰ κτίσωσι νέαν ἀγορὰν μεγαλειτέραν τῆς προὔταρχούσης καὶ δὴ ἐν χώρῳ, ἐνθα ὑπῆρχε ναὸς τις πολὺ ἀρχαῖος, ζητεῖ ὁδηγίαν ἂν ὁ ναὸς οὗτος ἐπιτρέπηται νὰ μεταφερθῇ εἰς μέρος καταλληλότερον, ὅπερ καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν ἀγορὰν θὰ ὠφέλει, ἢ μήπως ἡ τοιαύτη μεταφορὰ κωλύηται ὑπὸ θρησκευτικῶν κανόνων. Ὁ αὐτοκράτωρ εἰς ταῦτα ἀπαντᾷ, παρέχων τὴν ἄδειαν τῆς μεταφορᾶς. Πολλὰ ἐπιστολαὶ τοῦ ἰδίου ἀφιεροῦνται διὰ τὴν μεγάλην δίκην τοῦ Ἀρχίππου καὶ τοῦ Δίωνα, εἰς ἃς μάλιστα ἐπισυνάπτονται καὶ σχετικὰ ἔγγραφα, ἵνα λάβῃ γνῶσιν αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Εὐμόλοπος ὑποστηρίζει τὸν Φλάβιον Ἀρχίππον, κατηγορεῖ δὲ τὸν Δίωνα, ὅτι δὲν κατέθεσεν ἔτι τὸν ἀπολογισμὸν τῆς διαχειρίσεως τῶν ἔργων, ἅτινα ὠκεδόμενον ἐν Προῦσῃ, ἔθαψε δὲ παρὰ τοὺς

θείους κκνόνας τὴν γυναῖκά του καὶ τὸν υἱὸν του, ἐγείρας αὐτοῖς ἀγάλματα εἰς δημόσιον ἱερόν, τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ἀσθεῖαν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Δίων ἀπαντᾷ ὅτι, διὰ τὸ οικονομικὸν ζήτημα εἶναι πρόθυμος νὰ δώσῃ λόγον. Ὁ δὲ Τραϊανὸς ἀποφασίζει ἐπεικῶς μὲν διὰ τὸ ζήτημα τὸ ἀφορῶν εἰς τὸ πρόσωπόν του, κρίνει ὁμως ἀναγκαίαν τὴν κατάθεσιν τῶν ἀπολογισμῶν.

Διὰ τῆς 83 ἐπιστολῆς του ὁ Πλίνιος ἀποστέλλει εἰς τὸν αὐτοκράτορα αἴτησιν τῶν κατοίκων τῆς Νικαίας, οἵτινες παρακαλοῦσιν ὅπως τοῖς δεθῆ τὸ πρῶτον αὐτοῖς δικαίωμα, νὰ κληρονομή τούτεστιν ἡ πόλις τοὺς ἀδιαθέτους, ὁ δὲ ἐξουσιοδοτεῖ τὸν Πλίνιον νὰ ἐξετάσῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ δικαίου. Ἐκ πασῶν τέλος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πλινίου, οὐχὶ μόνον ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ἀνεφέρομεν, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν, αἵτινες κυρίως ἀσχολοῦνται εἰς ὑπηρεσιακὰ ζητήματα — καὶ εἶναι ἐν συνόλῳ αὐταὶ 121 — γίνεται φανερὰ ἡ φροντίς αὐτοῦ πρὸς οικονομικὴν ἀνόρθωσιν τῆς χώρας καὶ προαγωγὴν αὐτῆς ὑπὸ ἐμπορικὴν καὶ κοινωνικὴν ἔποψιν. Ἰτως ἐμακρηγορήσαμεν εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ γεγονότα, ἅτινα συνέβησαν ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Πλινίου, ἀλλὰ τοῦτο ἐπράξαμεν, ὅχι μόνον διότι τὰ γεγονότα ταῦτα σχετίζονται πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν πόλεων τῆς Βιθυνίας καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ δείξωμεν πόσον μέγαν πλοῦτον πληροφοριῶν θὰ εἶχομεν, ἂν ἐξεδίδοντό ποτε καὶ διετηροῦντο αἱ ἀλληλογραφίαι τῶν ὑπᾶτων τῆς χώρας ταύτης πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Πλινίου ἀναφέρονται ὡς πρῶτον ἀρχαῖοι αὐτοῦ ὑπατοὶ ὁ *Poplius Servilius Calvus*, ὁ *J. Bassus*, ὁ *Velius Paullus*, ὁ καταδικάσας τὸν φιλόσοφον Ἀρχιππον τὸν Προυσαέα, καὶ ὁ *Anicius Maximus*. Ἐτερος ὑπατος, γνωστὸς ἡμῖν μετὰ τὸν Πλίνιον, εἶναι ἐπὶ Ἀδριανοῦ ὁ Σεῦρος, ὁ μετέπειτα αὐτοκράτωρ Ῥώμης γενόμενος. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐκοδομήθη τμήμα τοῦ τείχους τῆς Νικαίας, προσβληθὲν ὑπὸ σεισμῶν καὶ δύο πύλαι αὐτῆς. Κατὰ τὰς ἐμφυλίους ἐρίδας ἐπὶ Σευήρου Σεπτίμου ἡ ὁμόνοια τῶν πόλεων τῆς Βιθυνίας διασπᾶται καὶ δὴ αἱ δύο πόλεις αὐτῆς, αἱ οὐδέποτε παύσασαι ν' ἀμφισβητῶσιν ἀλλήλαις τὸ κοσμητικὸν ἐπίθετον τῆς Μητρόπολεως, αἱ ἀδελφαὶ Νίκαια καὶ Νικομήδεια εὖρον εὐκαιρίαν ὅπως ἐπιτεθῶσι κατ' ἀλλήλων, ταχθεῖσαι ἡ μὲν Νίκαια ὑπὲρ τοῦ Νήγρου, ἡ δὲ Νικομήδεια ὑπὲρ τοῦ Σευήρου. Ἐνταῦθα ὁμως πρέπει νὰ σταματήσωμεν ἡμεῖς, ἵνα δώσωμεν τὸν λόγον εἰς τὴν

Στράβωνα, ὅστις περιγράφων τὴν Νίκαιαν ὡς εἶχε κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα, λέγει· «Ἔστι δὲ τῆς πόλεως ἐκκαίδεκαστάδιος ὁ περίβολος ἐν τετραγώνῳ σχήματι· ἔστι δὲ καὶ τετράπυλος ἐν πεδίῳ κείμενος ἐρρυμοποιημένος πρὸς ὀρθὰς γωνίας, ὥστε ἀφ' ἐνὸς λίθου κατὰ μέσον ἰδρυμένου τὸ γυμνάσιον τὰς τέτταρας ὁρᾶσθαι πύλας». Ἐκ τῶν σαφῶν τούτων πληροφοριῶν μαθαίνομεν, ὅτι ἡ Νίκαια καὶ περίβολος εἶχε, τούτεστι τείχη, τῶν ὁποίων ἡ περίμετρος ἦτο 16 στάδια (3000 περίπου μέτρα) καὶ 4 πύλας. Κατὰ πόσον νῦν μετεβλήθη ἢ μὴ ἡ περίμετρος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ πόσον ἔμεινεν ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν πυλῶν, θὰ ἀναφέρωμεν ὅταν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ ἐπισκεφθῶμεν τὰ τείχη. Ἄλλ' αὐτό, ὅπερ προκαλεῖ τὴν περιέργειάν μας, εἶναι ἡ ὠραία ρυμοτομία τῶν ὁδῶν αὐτῆς πρὸς ὀρθὰς γωνίας καὶ μάλιστα ἡ τοιαύτη διαχάραξις αὐτῶν, ὥστε ἐξ ἐνὸς σημείου, τῆς πέτρας τοῦ γυμνασίου, στρέφων τις τὸ βλέμμα πρὸς τὰ 4 σημεία τοῦ ὀρίζοντος, ν' ἀντικρύξῃ καὶ τὰς 4 πύλας αὐτῆς. Ἡ ρυμοτομία αὕτη τῶν πυλῶν κατὰ συνέπειαν θὰ συνωδεύετο καὶ ὑπὸ ἀναλόγου ρυμοτομίας τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως· ὥστε ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον κολακεύονται νῦν μεγάλαι τινὲς εὐρωπαϊκαὶ πόλεις, ὅτι ἔχουσιν ὀρθόγωνιον, δηλαδὴ ρυμοτομίαν, πρὸ 19 αἰῶνων εἶχεν ἡ Νίκαια, ἂν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν τὸν μικρασιάτην συγγραφέα, ὅστις τὴν πόλιν ταύτην ἐγνώρισε βεβαίως ἰδίῳ ὄμματι. Ἐξ ἄλλου δὲ ἐκ τῶν ὀπισθόποτε ἐκτενῶν πληροφοριῶν, ἃς περὶ Νικαίας παρέχει ἡμῖν ὁ Στράβων, τοῦθ' ὅπερ δὲν πράττει δι' οὐδεμίαν τῶν τριῶν λοιπῶν μεγάλων Βιθυνικῶν πόλεων Προύσης, Χαλκηδόνας, Νικομηδείας, πολλῶν δ' ἦττον περὶ Ἀπαμείας καὶ Κίου, ἐξάγομεν ὅτι ἡ Νίκαια ὑπερέειχε τῶν πόλεων τούτων κατὰ τὴν ὀχύρωσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κατασκευὴν· τοῦτο δὲ συνέβαινεν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Νικομήδεια ἦνθει, ἡ δὲ Προύσα ἐπὶ μεγέθει καὶ κάλλει ἐμεγαλύνετο, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Δίων. Ἄλλ' ὁμως ἡ ὠραιότης τῶν πόλεων τούτων δὲν ἐπέφρωτο νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ ἔτι. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βαλεριανοῦ τὸ 259, οἱ Σκύθαι, ἐπιδραμόντες τὴν Βιθυνίαν, ἐκυρίευσαν τὴν Νίκαιαν καὶ ἐκεῖθεν ὤρμησαν κατὰ τῆς Κυζίκου, ἀναχαιτισθέντες ὁμως ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ρυνδακοῦ, ὑπερεκχειλίσαντος ἐκ ραγδαιστάτων αἰφνιδίῶν βροχῶν, παρωργισμένοι ὠπισθοχώρησαν καὶ ἐν τῇ μανίᾳ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐπυρπόλησαν τὴν Νίκαιαν καὶ τὴν Νικομήδειαν, τὰς ὁποίας ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν προσβολῇ ἐλαφυραγώγησαν μόνον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ

ὀλιγοχρόνιος διαμονή τῶν Σκυθῶν ἐν Β.θυνία ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ οἰκοδομήσωσι τὰς καταστραφείσας πόλεις, ἀλλὰ τίς φαντάζεται ὅτι ἐν τῇ σπουδῇ, ὅπως κτίσωσι τὰς οἰκίας των, διετήρησαν τὴν πρώτην αὐτῶν εὐρυθμίαν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν; Οὐ μόνον δὲ εἰς τοῦτο δὲν προσεῖχον, ἀλλὰ καί, ἔχοντες ἀνάγκην πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν τειχῶν καὶ τῶν ἄλλων οἰκοδομῶν, μετεχειρίσθησαν ὡς πρώτην ὕλην ἐπιτυμβίους πλάκας, ψηφισματὰ, κιονόκρανα, στύλους καὶ στυλοβάτας, τοῦθ' ὅπερ οὐ μόνον παρακωλύει τὰς περὶ τῆς βιθυνικῆς καλλιτεχνίας μελέτας, ἀλλὰ καὶ σκοτίζει τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν αὐτῆς, καταστραφέντων ἢ ἀποκρυβέντων πολλῶν ψηφισμάτων καὶ πλακῶν, ἐφ' ὧν ὑπῆρχον κεχαραγμέναι αἱ ἐπίσημοι ἱστορικαὶ σελίδες τῶν πόλεων τούτων. Ἄλλ' ὅταν τις ἀνακτιζῇ πόλιν, καὶ δὴ ἐσπευσμένως, καὶ ὑποτοιαύτως συνθήκας, βεβαίως πολὺ ὀλίγον φροντίζει διὰ τὰς δυσχερείας τῶν μεταγενεστέρων. Ἐπὶ Κλαυδίου τοῦ Β' ἀνεγείρονται τὰ ἐρειπωθέντα μέρη τοῦ τείχους μετὰ δύο πυλῶν πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμὰς τῆς πόλεως.

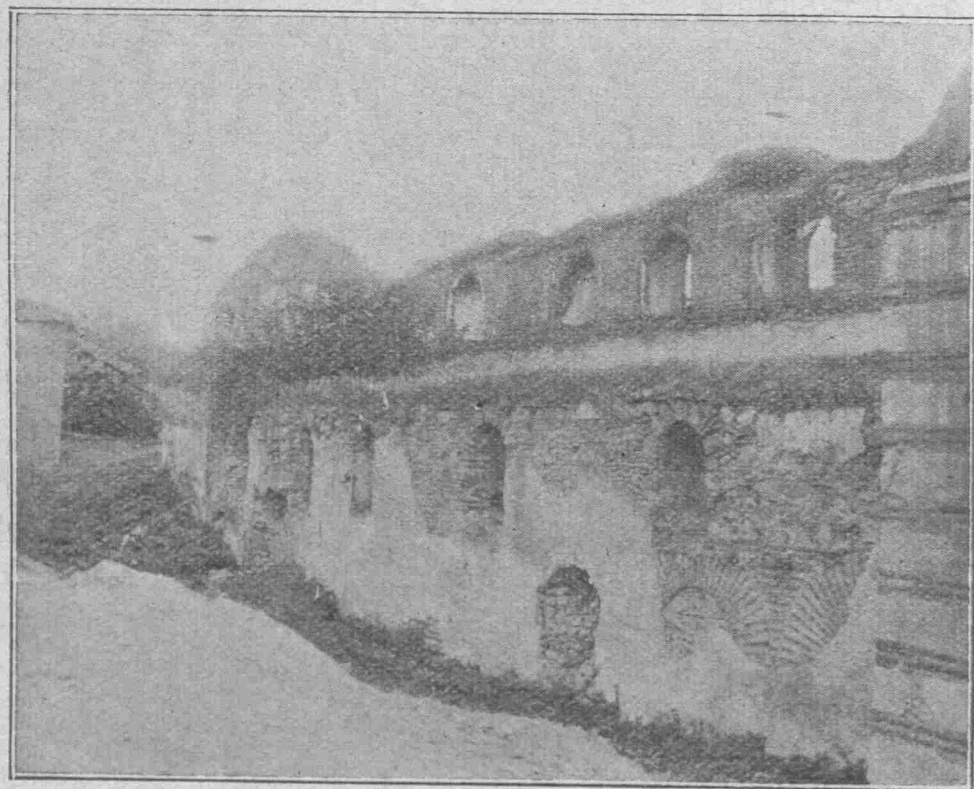
Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν καταστροφῶν τούτων, οἵτινες ἐξ ἐπιδρομῶν προσεγένοντο τῇ Βιθυνία, ἔχομεν καὶ ἄλλας, προερχομένας ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους· ἡ χώρα αὕτη ἔπαθε πολλάκις ἐκ σεισμῶν, φαίνεται δὲ λίαν σεισμοπαθὴς χώρα· ἀλλ' ὅμως ἡ τοιαύτη αὐτῆς κατάστασις, ἣτις πολλὰς ἐπέφερε ζημίας, εἰς ἀντιστάθμισμα, οὕτως εἰπεῖν, παρέτχε καὶ πολλὰς ὠφελείας καὶ δόξαν. Διότι ἐκ τοῦ σεισμοπαθοῦς τούτου ἐδάφους ἀνεβρύθησαν θερμαί πηγαὶ ἰχματικῶν ὑδάτων, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότεραί εἰσι τὰ Πύθια, εἰς τὴν νοτίαν ἀκτὴν τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, παρὰ τὴν μετέπειτα κτισθεῖσαν Ἐλενόπολιν, καὶ τὰ ἐν Προύσῃ ὀνομασθέντα Βασιλικά. Ἀμφότερα τὰ λουτρὰ ταῦτα, ἐπὶ βυζαντινῶν ἰδίᾳ χρόνων, περιῆλθον εἰς μεγάλην περιωπὴν, καταστάντα ἐντετυκτῆριον τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ εὐγενῶν τάξεων. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἀκολουθοῦσι· ἐνταῦθα μόνον ἀνεφέρομεν, ὅτι Ἀθηναῖος ὁ δεινοσοφιστὴς καὶ περὶ τῶν λουτρῶν τῆς Προύσης μνημονεύει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ., λέγων· «καὶ τῶν θερμῶν δ' ἐκ φύσεως ὑδάτων ἐνιά εἰσι γλυκὰ, ὡς τὰ ἐν Αἰγαίς . . . ἐν δὲ τῇ Προύσῃ τῇ πρὸς Μύσιον Ὀλυμπον τὰ Βασιλικά καλούμενα»· ὁ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος· «ἔστι καὶ Βιθυνίας Θέρμα τὰ μὲν Πύθια, τὰ δὲ ἐν Προύσῃ Βασιλικά λεγόμενα»· ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Δίων συχνὰ ἀναφέρουσι περὶ τῶν θερμῶν τούτων, ἃ καὶ

περιέβχλον δι' οἰκοδομημάτων. Ἀρέντες νῦν τὰ λουτρὰ, στραφῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων. Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Σκυθῶν τίνα συνέβαινε ἐν Β.θυνία ἄραγε; Οὐδὲν ἀκριβὲς ἐξ ὧν συνέβηταν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γνωρίζομεν, ἢ μὴ τινα ἀσήμαντα καὶ ἐπουσιώδη. Ἄλλ' ἃ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τοὺς κατὰ τὸν κεντρὸν τοῦτον αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκεῖ διαφθορὰν καὶ ἀναρχίαν, θίλομεν φαντασθῆ καὶ τὴν γενικὴν κατάστασιν ὁλοκλήρου τοῦ κράτους. Ἡ Ρώμη δὲν εὕρισκετο πλέον εἰς τὸ ὠραῖον σημεῖον αὐτῆς, δὲν ἦτο ἡ σοβαρὰ πόλις ἢ κοσμοκράτειρα, ἦτο στάδιον ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ ἐρίδων· καίτοι δὲ μέχοι τῆς δύσεως τοῦ ἀστέρος αὐτῆς παρῆλθον αἰῶνές τινες ἔκτοτε, ἐν τούτοις ἤρξκτο παρχκμάζουσα. Ἡ παρακμὴ αὕτη τῆς Ρώμης ἐγένετο ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἀνατολῆς καὶ συνεπῶς καὶ τῆς Β.θυνίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανός, ὅστις πρὸ τοῦ περιβληθῆ τὴν βασιλικὴν πορφύραν εἶχε ἐνδυσθῆ τὸ ἀμπέχονον τοῦ στρατιώτου καὶ τὸ ξίφος τοῦ στρατηγοῦ, βλέπων ὅτι ἡ πλάστιγξ κλίνει πρὸς τὴν Ἀνατολήν, δίδει τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας εἰς τὸν Μαξιμιανὸν καὶ λαμβάνει τὰς ἀνατολικὰς, ἐγκαθιστάμενος εἰς Νικομήδειαν, ἣν ὀρίζει ὡς ἔδραν του. Ἡ Νικομήδεια τότε λοιπὸν ἐπανεῖδε τὰς ἀρχαίας ἡμέρας τῆς δόξης της καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ὅλη ἡ Βιθυνία. Καίτοι δ' ἐλάχιστα αὐθεντικὰ γνωρίζομεν, ἐν τούτοις φρονοῦμεν ὅτι αἱ Βιθυνικαὶ πόλεις, ὡς ἐκ τῆς γειτνιασεως τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἀρχῶν, θὰ ἀνέλαβον πᾶσαι ζωὴν τινα καὶ κίνησιν. Οἱ ἱστορικοὶ μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς πολὺ ἐκότμησε τὴν Νικομήδειαν καὶ ἐπέδότη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Νικομηδεῶν διὰ τῆς σπουδῆς τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας καὶ γλώσσης, ἀλλ' ἢ μὲν τοιαύτη φροντίς τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐματαιώθη ὑπὸ τῶν κατοίκων, προτιμησάντων νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὰ πάτρια, ὁ δὲ ζῆλός του πρὸς καλλωπισμὸν τῶν πόλεων ἤμαυρώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὡς ἐκ τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπανθρωποτάτου διωγμοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Β.θυνίας, ὅστις, ἀπεδέξε μὲν τὴν μουσρὰν αὐτοῦ ψυχὴν, ἐχάρισε δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ περίλαμπρον χορὸν ἀγίων μαρτύρων. Ἐν Νικομηδείᾳ ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέδοτο τὸ πρῶτον αὐτοῦ διάταγμα τὸ κηρύσσον τὸν διωγμὸν, τὸν ὁποῖον συνέχισεν ὁ Γαλέριος, ὁ ὑπαρχος ἐκείνου. Ἄλλ' ὁ Γαλέριος θνήσκει τὸ 311 μ. Χ., ἀφίνων αὐγουστον τὸν Δικίνιον, ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως προχωρεῖ καί, ἀφοῦ ἐνίκησε τὸν Μαξέντιον, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Δικίνιου, ὃν, κατατροπώσας τὴν 10 Σεπτεμβρίου ἐν τῇ πεδιάδι τῇ

μεταξύ Χρυσόπολεως και Χαλκηδόνος, αναγκάζει εις πορίδωσιν. Ἐκτοτε ἡ ἱστορία εἰσέρχεται εἰς ἄλλη φάσιν· παγισθῆναι ἢ μονακρατία, ὁ δὲ χριστιανισμὸς κηρύσσεται θρησκεία ἐπίσημος.

Ὡς κατακλείδα τοῦ κεφαλαίου τούτου πρέπει νὰ προσθήσωμεν, ὅτι ἡ Βιθυνία καὶ πᾶσα ἡ Μ' Ἀσία, ἵνα μὴ ὁμιλήτωμεν περὶ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ

ΝΙΚΑΙΑ

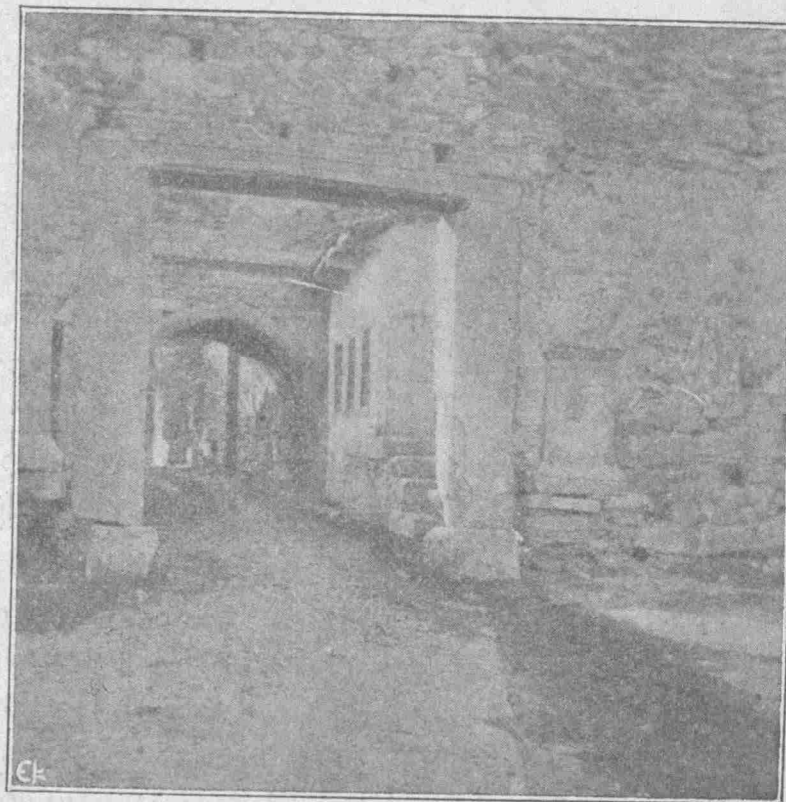

ΤΑ ΕΡΕΠΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ἔθνους, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, δετήρηθεν ἀμιγῆ καὶ ἀλώβητα τὰ τε αἰσθήματα, τὰ ἦθη καὶ τὴν γλῶσσαν. Παρὰ τὰς προσπάθειας τῆς Ρώμης, ἧτις πολλάκις καὶ διὰ παντοίων μέσων ἐζήτησε νὰ συγχωνεύσῃ τὸ μέγα ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ νὰ τὸ ἀφομοιώσῃ πρὸς ἑαυτήν, οὐδὲν κατωρθώθη· αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις πάντοτε ἀντέταξαν σώφρονα ἀνιέτασιν εἰς τὰς

ἐπιθυμίας τῶν κατὰ καιροὺς αὐτοκρατόρων καὶ οὐ μόνον δὲν ὑπέκυψαν, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῶν προγενεστέρων καὶ μετέπειτα δημιουργημάτων αὐτοῦ οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐκπολιτιστικῶς ἐπιδρῶν ἐπὶ τὰ ἦθη τῶν Ρωμαίων. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ὡς ἔχουσα βᾶσιν οὐχὶ δόρατα καὶ ἀσπίδας,

ΝΙΚΑΙΑ

Ἡ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΛΕΓΚΗΣ

ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἀθάνατα στοιχεῖα τῆς ἀληθείας, καταστᾶτα σὺν τῷ χρόνῳ μεγαλειτέρα, τελείως ὑπερίσχυσεν. Εἰς τὸ ἀξιομνημόνευτον λοιπὸν τοῦτο γεγονός ὀφείλομεν τὸ ἱστορικὸν θυμὸν, ὅτι τὴν Βιθυνίαν μετὰ τεσσάρων αἰώνων δουλείαν θέλομεν παραδώσει εἰς τὸ νέον τοῦ Κωνσταντίνου κράτος, οὐχ ἥττον ἢ πρότερον Ἑλληνικήν.

III ΑΙ ΕΝ ΒΙΘΥΝΙΑΙ ΣΥΝΟΔΟΙ

Ἡ Βιθυνία εἶναι εὐτυχῆς χώρα καὶ δι' ἓνα ἔτι λόγον· ἠτύχησε νὰ ἴδῃ εἰς δύο πόλεις αὐτῆς συγκαλουμένας τρεῖς μεγάλας οἰκουμενικὰς Συνόδους, ἠτύχησε νὰ καταστῇ ἡ πηγὴ σοφῶν καὶ θεοπνεύστων δογμάτων καὶ ἡ πατρὶς τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἡ προτίμησις ὁμῶς αὕτη τῆς Βιθυνίας ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, καίτοι ὀφειλομένη ἴσως εἰς ἄλλους λόγους, δὲν εἶναι δυσανάλογος οὔτε πρὸς τὴν εὐημερίαν τῶν πόλεων, οὔτε πρὸς τὸν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ζῆλον αὐτῆς. Ἴνα δὲ δείξωμεν, ἔστω καὶ δι' ἐλαχίστων, τῷ ἀναγνώστῃ τὰ περὶ τῆς καταστάσεως ταύτης, δὲν κρίνομεν ἄσκοπον ἢ περιττὸν πρὸ τοῦ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν Συνόδων, ἔν' ἀναφέρωμεν περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Βιθυνίᾳ ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐδιδάχθη ἐν Βιθυνίᾳ ὑπὸ τῶν πρωτοκλήτων Ἀνδρέου καὶ Πέτρου, ὡς αὐτὸς ὁ κορυφαῖος ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ καθολικῇ ἐπιστολῇ λέγει· «Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας καὶ Βιθυνίας...» Ὁ δὲ Παῦλος, θέλων νὰ μεταβῇ εἰς Βιθυνίαν, ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὡς τοῦτο μνημονεύεται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων· «Διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν κωλυθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἐλθόντες κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπείραζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι καὶ οὐκ εἶασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα». Ταῦτα λέγουσιν αἱ πράξεις περὶ τοῦ Παύλου, Σίλα καὶ Τιμοθέου· ὁποῖα ὁμῶς ὑπῆρξεν ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, χαρακτηριστικώτατα περιγράφει ἡμῖν ὁ εἰδωολάτρης Πλίνιος, ὅστις, χρηματίσας ὕπατος κατὰ τὰ ἔτη 103—105 μ. Χρ., ἀφιεροῖ ὀλόκληρον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Τραϊανόν—τὴν καὶ μακροσκελεστέραν—ἐκθέτων οὐχὶ ἀνευ πικρίας καὶ δυσανασχετήσεως τὴν κατάστασιν. Ἐπιτραπήτω νῦν ἡμῖν οὐχὶ νὰ σταχυολογήσωμεν αὐτήν, ἀλλὰ νὰ παραθέσωμεν ὀλόκληρον ἐν τῇ γλώσσῃ, ἐν ἣ ἔγραψεν, διότι ἀποτελεῖ τοῦτο μὲν ὠραίαν εἰκόνα τῆς Βιθυνίας κατὰ τὸν Α' αἰῶνα, τοῦτο δὲ περιγραφὴν τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, αἵτινες ὑπῆρχον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις περὶ Χριστιανισμοῦ. Γράφει λοιπὸν ὁ Πλίνιος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῇ 96 ἐπιστολῇ του· «Sollemne est mihi, domine, omnia de quibus dubito ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctationem

meam regere vel ignorantiam extruere? Cognitionibus de Christianis interfui numquam: ideo nescio quid et quatenus aut puniri soleat aut quaeri. Nec mediocriter haesitavi sit ne aliquod discrimen aetatum an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant, detur paenitentiae venia an ei qui omnino Christianus fuit desisse non prosit, nomen ipsum si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur. Interim in iis qui ad me tamquam Christiani deferebantur hunc sum secutus modum. Interrogavi ipsos an essent Christiani. Confitentes iterum ac tertio interrogavi supplicium minatus: perseverantes duci iussi. Neque enim dubitabam, qualecumque esset quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem debere puniri. Fuerunt alii similis amentiae quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remittendos. Mox tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine, plures species inciderunt. Propositus est libelus sine auctore multorum nomina continens. Qui negabant esse Christianos aut fuisse cum praeunte me deos appellarent et imagini tuae, quam propter hoc iusseram cum simulacris numinum adferri, ture ac vino supplicarent, praeterea male dicerent Christo, quorum nihil posse cogi dicuntur qui sunt re vera Christiani, dimittendos esse putavi. Alii, ab indice nominati esse se Christianos dixerunt et mox negaverunt; fuisse quidem sed desisse, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti quoque. Omnes et imaginem tuam deorumque simulacra venerati sunt et Christo male dixerunt. Adfirmabant autem hanc fuisse summan vel cul-pae Suae vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum apelati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedenti fuisse, rursusque ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium; quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mantata tua hetaerias esse vetueram. Quo magis necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri et per tormenta quaerere. Nihil aliud inveni quam superstitionem pravam immodicam, Ideo dilata cognitione ad consulendum te de-

cucurri Visa est ecin mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum et vocabuntur. Neque civitates tantum sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est; quae videtur sisti et corrigi posse. Certe satis constat proprie iam desolata templa coepisse celebrari et sacra solemnia diu intermissa repeti partumque venire victimarum, cuius adhuc rarissimus emptor inveniebatur. Ex quo facile est opinari quae turba hominum emendari possit, si sit paenitentiae locus, ἤτοι:

«Μεγαλειότατε, ἔχω ὡς κανόνα νὰ ὑποβάλλω σοι πάντα, περὶ ὧν ἀμφιβάλλω. Διότι τίς δύναται κάλλιον σοῦ νὰ παύσῃ τὴν ἀβεβαιότητά μου, ἢ νὰ με καθοδηγήσῃ ἐν τῇ ἀγνοίᾳ μου; Δὲν παρέστην εἰς καμμίαν καταδίωξιν γενομένην κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀγνοῶ λοιπὸν καὶ μέχρι τίνος φθάνει ἡ τε ποινὴ καὶ ἡ ἀνάκρισις. Ἐπὶ πολὺ ἐδίστασα εἰς πολλὰ σημεῖα· πρέπει ἄρα γε νὰ ποιήσωμαι διάκρισιν καθ' ἡλικίας, ἢ δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ μεταξὺ καὶ τῶν μικροτάτων παίδων καὶ τῶν ὠρίμων ἀνδρῶν; πρέπει ὁμοίως νὰ συγχωρῶμεν ὅταν μετανοῶσιν; ἢ δὲν πρέπει νὰ διαφερώμεθα δι' ἐκεῖνον, ὅστις ὑπῆρξεν ὄντως Χριστιανὸς ἂν παύσῃ νὰ εἶναι; Τὸ ὄνομα δὲ μόνον καὶ ἂν δὲν δικπραττῆ ἔγκλημα εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ πρέπει νὰ τιμωρῶμεν, ἢ τὰ ἐγλήματα, τὰ ὁποῖα προσάπτονται εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο; Ἐν τούτοις ἰδοὺ ὁ τρόπος, ὃν ἠκολούθησα πρὸς ἐκείνους, οἵτινες κατηγγέθησαν ὅτι εἶναι Χριστιανοί. Τοὺς ἠρώτησα ἂν ἦσαν Χριστιανοί. Ἐκείνους δ' οἵτινες ὠμολόγουν τοῦτο, ἠρώτω καὶ διὰ δευτέραν καὶ τρίτην φοράν, ἐπαπειλῶν τιμωρίαν. Ἄν ἐπέμενον, διέτασσον νὰ κρατηθῶσι, διότι ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀξία τῆς ὁμολογίας των, δὲν ἀμφεβαλλόν ὅτι ἡ παρακοή των καὶ ἡ ἀκαμπτος ἐπιμονὴ των ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῶσι. Πολλοὶ ἦσαν οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδίας τρέλλας, τοὺς ὁποίους ἐπειδὴ ἦσαν Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐνέγραψα ἵνα σταλῶσιν εἰς Ῥώμην. Ἐξαπλωθέντος τοῦ ἐγκλήματος, ὡς συμβαίνει ὑπὸ μόνου τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἀνακρίσεων, πολυπληθῆ γεγονότα, ἐπαρουσιάσθησαν πρὸ ἐμοῦ. Μοὶ ἐπέδωκαν ἀνώνυμον καταγγελίαν, ἀναγράφουσαν τὰ ὀνόματα μεγάλου ἀριθμοῦ πολιτῶν. Ἐκείνους, οἵτινες ἠρνήθησαν ὅτι εἶναι ἢ ὑπῆρξαν Χριστιανοί, οἵτινες ἐπεκαλέσθησαν τοὺς θεοὺς διὰ τῶν λόγων, οὓς ἐπέβαλον αὐτοῖς καὶ προσήνεγκον εἰς τὴν εἰκόνα σου, ἣν

ἐκόμισα ἐπίτηδες μετὰ τῆς τῶν θεῶν, λίβανον καὶ οἶνον, οἵτινες ἐπὶ πλεόν ἀπήγγειλον ἄρας κατὰ τοῦ Χριστοῦ, πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται, λέγουσι, νὰ βιασθῶσιν οἱ ἀληθεῖς Χριστιανοί, ἐνόμισα ὅτι ὤφειλον ν' ἀπολύσω. Ἄλλοι πάλιν καταγγελλθέντες ὠμολόγησαν κατ' ἀρχάς ὅτι ἦσαν Χριστιανοί, ἔπειτα ἠρνήθησαν τοῦτο, προφασίζόμενοι ὅτι ἦσαν μὲν τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὅτι εἶχον παίσει νὰ εἶναι οἱ μὲν ἀπὸ 3 ἐτῶν, ἄλλοι ἀπὸ περισσοτέρων καὶ τινες μάλιστα ἀπὸ 20 ἐτῶν. Πάντες οὗτοι προσεκύνησαν τὴν εἰκόνα σου καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, κατηράσθησαν δὲ τὸν Χριστόν. Ἐβεβαίουν δὲ ὅτι ἡ μανία των ἢ ἡ πλάνη των περιωρίζετο εἰς τὴν συνήθειαν νὰ συναθροίζωνται ὠρισμένας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, νὰ ψάλλωσι κατὰ σειράν ὕμνους πρὸς τὸν Χριστόν ὡς εἰς θεόν, νὰ ὑποχρεῶνται ὑφ' ὄρκου οὐχὶ εἰς τι ἔγκλημα, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ μὴ πράττωσιν οὔτε κλοπὴν, οὔτε ληστείαν, οὔτε μοιχείαν, νὰ μὴ παραβαίνωσι τὴν πίστιν καὶ νὰ μὴν ἀρνῶνται κατάθεσιν ἐγκαλούμενοι. Μεθ' ὃ εἶχον τὴν συνήθειαν, ἔλεγον, νὰ χωρίζωνται καὶ ἔπειτα πάλιν νὰ συναθροίζωνται διὰ νὰ φάγωσι κοινῇ τροφὴν ἀπλήν καὶ ἀθῶαν. Προσέθετον δέ, ὅτι ἔπαυσαν νὰ κάμνωσι τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ διατάγματος, δι' οὗ συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας σου, εἶχον ἀπαγορεύσει πᾶσαν συνάθροισιν. Διὰ νὰ βεβαιωθῶ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων τούτων, ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ βασανίσω δύο δούλας νεάνιδας, διακόνους τῆς θρησκείας των, ἀλλὰ δὲν ἀνεκάλυψα τίποτε εἰμὴ μίαν ὑπερευλάβειαν τυφλὴν καὶ ὑπέρμετρον, διὸ ἀνέκοψα τὴν ἀνάκρισιν διὰ νὰ σέ συμβουλευθῶ. Ἡ ὑπόθεσις μοὶ ἐφάνη ἀξία ἐρεύνης πρὸ πάντων ἐξ αἰτίας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατηγορουμένων, διότι πολλοὶ πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως ἐκ τῶν δύο φύλων καλοῦνται εἰς δίκην καὶ θὰ κληθῶσιν ἔτι. Τέλος αὕτη ἡ δεισιδαιμονία ἔχει ὡς κολλητικὴ νόσος διαδοθῆ οὐ μόνον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ προάστεια καὶ τοὺς ἀγρούς. Φαίνεται ὁμως, ὅτι δύναται τις νὰ σταματήσῃ τὸ κακὸν ἢ νὰ τὸ θεραπεύσῃ. Ἀληθῶς νῦν βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ σχεδὸν ἐρημωθέντες ναοὶ βλέπουσι τὸ πλῆθος νὰ ἐπανέρχεται, αἱ πολυτελεῖς θυσίαι, αἱ πρὸ πολλοῦ διακοπεῖσαι, ἐκ νέου τελοῦνται καὶ ἡ νομὴ τῶν ἱερῶν θυμάτων, ἣτις μέχρι τοῦ νῦν εὑρίσκειν ὀλίγους ἀγοραστάς, ἤρξατο πωλουμένη. Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ κρίνῃ εὐκόλως περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ σωφρονισθῶσιν ἂν τοῖς ἐδίδετο καιρὸς μετανοίας». Εἰς ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντᾷ ἐν τῇ 97 ἐπιστολῇ.

«Actum quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis caustis eorum qui Christiani ad te delati fuerant secutus es. Neque enim in universum aliquid quod quasi certam formam habeat constitui postet. Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, punienti sunt, ita tamen ut qui nagaverit se Chrestianum esse idque re ipsa manifestum fecerit, id est supplicando diis nostris, quamvis suspectus in praeteritum, veniam ex paenitentia inpetret. Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est», ἦτοι.

« Ηκολούθησας, ἀγαπητέ μου Πλίνιε, τὴν ἀρμοζούσαν πορείαν ἐν ταῖς ἀνακρίσεσιν ἐκείνων, οὐκ κτηγόρου ὡς Χριστιανούς. Δὲν δύναται τις, ἄλλως τε, νὰ προσδιορίσῃ τρόπον ὁμοίομορφον καὶ ἀπφκλῆ ἐνεργείας. Δὲν πρέπει νὰ τοὺς ἀναζητῶμεν, ἀν ὁμως καταγγελλῶσι καὶ ἀποδειχθῶσι, πρέπει νὰ τοὺς τιμωρῶμεν μετὰ τῆς ἐπιφυλάξεως ταύτης, ὥστε ἐκεῖνος, ὅστις θὰ δηλώσῃ ὅτι δὲν εἶναι Χριστιανὸς καὶ ὅστις παράσχη ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν, προσφέρων τιμὴν εἰς τοὺς θεοὺς μας, νὰ ἐπιτύχῃ χάριν διὰ τῆς μετανοίας του καὶ ὅταν ἔτι τὸ παρελθόν του τὸν καθιστᾷ ὑποπτον. Ὅσον δὲ εἰς τὰς ἀνωνόμους καταγγελίας δὲν πρέπει νὰ τὰς λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει, διότι τοῦτο θὰ ἦτο παράδειγμα χείριστον, ὅπερ δὲν ἀρμόζει εἰς τὰ ἦθη μας».

Ταῦτα συνέβηκιν τρία ἔτη μετὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα, δηλαδὴ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων ἐν Βιθυνίᾳ· τὰ ἀφίνομεν ἄνευ σχολίων καὶ ἄνευ παρατηρήσεων, ἀφοῦ, ἄλλως τε, τὰ πράγματα αὐτὰ καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐπομένων αἰῶνων ἀπέδειξαν τί ἦτο ὁ Χριστιανισμὸς ἢ, κατὰ τὸν Πλίνιον καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του, «μηνία» ἢ «δεισιδαιμονία» ἢ «κολλητικὴ νόσος». Δὲν δυνάμεθα ὁμως νὰ κρατηθῶμεν τοῦ νὰ σημειώσωμεν πρῶτον μὲν τὴν μετ' ἀπορίας ὁμολογίαν τοῦ συγγραφέως, ὅτι τὰ περίχωρα καὶ τὰ προάστεια εἶναι πλήρη τῶν ὀπαδῶν τῆς νέας θρησκείας, ἀριθμούτης ἡμίσεως αἰῶνος τότε βίον καὶ μεγάλους διωγμούς· δεύτερον δὲ τὴν διάψευσιν τῆς ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ιδέας τοῦ Πλινίου. Ἐν τούτοις, πρὸς τιμὴν τῆς ἀμεροληψίας του, δὲν πρέπει ν' ἀποσιωπήσωμεν καὶ τὴν ὁμολογίαν — ὁμολογίαν ἀποδειχθεῖσαν δι' αἵματος — ὅτι οἱ Χριστιανοὶ οὐδὲν ἕτερον πράττουσιν, εἰμὴ νὰ ἀθροίζωνται ὠρισμένας ὥρας τῆς ἡμέρας, ὅπως ψάλλωσιν ὕμνους τινὰς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τρώγωσι τροφὴν καθαρὰν καὶ ἀθώαν, νὰ ὀρκίζωνται δὲ ὅτι

δὲν θὰ πράξωσιν οὔτε κλοπὴν τινα, οὔτε φόνον, οὔτε ἄλλο ἀδίκημα κατ' οὐδενός. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ ἐξαίρομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐκφραζομένην θέλησιν νὰ μὴν ἀναζητῶνται οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ μόνον οἱ καταγγελλόμενοι νὰ δικάζωνται, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν σύστασιν, ὅπως μὴ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει αἱ ἀνωνόμοι καταγγελίαι. Καὶ ὁμως ὁ Χριστιανισμὸς διήρχετο μίαν τῶν κρισιμωτέρων περιόδων αὐτοῦ. Ἡ εἰδωλοατρικὴ Ρώμη τὸν ἐπέεζε διὰ τῆς σιδηρᾶς αὐτῆς πτέρνης καὶ τὸν εἶχε διώξει μέχρι τοῦδε τρίς· ὑπελείποντο ὁμως καὶ ἕτεροι διωγμοί, οἵτινες ἔσχον τὸν ἀντίκτυπόν των καὶ ἐν Βιθυνίᾳ. Ἐν τούτοις ἐξ ὅλων τῶν διωγμῶν, οἱ ὅποιοι συνεκλόνησαν τοὺς Χριστιανούς αὐτῆς, φοβερώτερος ἦτο ὁ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Γαλερίου, ὅστις ἐν Βιθυνίᾳ ἔσχεν ἀπειράριθμα θύματα εἰς ἄνδρας καὶ πόλεις. Δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς περιγραφὴν αὐτοῦ, τοῦτο μὲν διότι ἐπιλήψει ἡμᾶς ὁ χρόνος διηγούμενος τὰ γεγονότα ταῦτα, τοῦτο δὲ διότι λεπτομερῆς καὶ ὠραία ἐξιστόρησις τῶν μαρτυρίων εἶναι ἀναγεγραμμένη ἐν ταῖς καθημεριναῖς τῶν ἀγίων ἀκολουθίαις. Ἀρκούμεθα μόνον νὰ μνημονεύσωμεν ὅτι ἐν Νικομηδείᾳ μετὰ τοῦ 284 καὶ 305 ἐξεδόθησαν τέσσαρα διατάγματα, διατάσσοντα οὐ μόνον σφαγὴν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ πυρπόλησιν βιβλίων καὶ ναῶν. Τὸ πρῶτον τοῦ τελευταίου διωγμοῦ διάταγμα ἐξεδόθη τὴν 23 Ἰανουαρίου 303, τὸ δὲ τελευταῖον τὸ 304· ἀλλὰ τὸ 310, ἐπειδὴ ὁ Γαλέριος περιέπεσεν εἰς βαρεῖαν νόσον, διὰ διατάγματος, ἐκδοθέντος ἐν ἔτος ὕστερον, ἀφ' ἑνὸς μὲν διέτασεν ἀναστολὴν τοῦ διωγμοῦ καὶ ἀνεξιθρησκείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρεκάλει τοὺς Χριστιανούς ὅπως θέωνται τοῦ Θεοῦ αὐτῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του. Ἀλλ' ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ὁ Γαλέριος, τὰς δὲ ἡνίας τοῦ κράτους ἀνέλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ υἱὸς τοῦ Χλωροῦ, ὅστις καὶ ἐκήρυξε τὸν Χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμως, ὁ προστατεύσας τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν εὔρεν αὐτὴν οὐδὲ ἐσωτερικῶς ἤρεμον καὶ γαλήνιον· ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ ἔριδες καὶ αἱρέσεις, τῶν ὁποίων ἡ σπουδαιότερα ἦτο ὁ Ἀρειανισμὸς. Ἔργον βεβαίως ἡμῶν δὲν εἶναι νὰ ἐκθέσωμεν τὰ τῆς κακοδοξίας ταύτης, ἀναφέρομεν μόνον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, πληροφορηθεὶς τὰ κατ' αὐτήν, ἐπεμψε πρὸς τοὺς διαφωνοῦντας ἱεράρχας ἐπιστολάς, παροτρύνων αὐτοὺς εἰς συμβιβασμὸν καὶ συμφιλίωσιν, ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ αὗται οὐδεμίαν βελτίωσιν ἐπέφερον εἰς τὴν κατάστασιν. Συμβουλευθεὶς τότε τοὺς περὶ αὐτόν, ἀπέστειλε προσκλητήρια πρὸς

πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρωθιερεῖς, ἕκαστος συγκεντρωθῶσι τὸ ἔαρ τοῦ 325 ἐν Νικαίᾳ εἰς ἱερὰν Σύνοδον, ἣτις ἀφ' ἑνὸς θα ἐξήταζε περὶ τῆς τοῦ Ἀρείου αἰρέσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ θα ἐξέδιδεν ὁδηγίας καὶ διαταγὰς ὅσον ἀφορᾷ εἰς ζητήματα ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ προτίμησις τῆς Βιθυνίας ἐν τῇ συγκλήσει τῆς Συνόδου ταύτης βεβίως δὲν δύναται νὰ ξενίσῃ κανένα, διότι, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, τὸ ἔδαφος καὶ τὸ περιβάλλον ἦτο τὰ μάλιστα κατάλληλον δι' ἐν τοιαύτης σπουδαιότητος θρησκευτικὸν Συνέδριον, ἡ προτίμησις δὲ τῆς Νικαίας ἀγεί ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη προσέφερε περισσοτέρας εὐκολίας καὶ προσόντα ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην πόλιν καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν Νικομήδειαν· ἄλλως τε καὶ ἔδρα ἐπισκόπου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος ἦτο καὶ εἶχεν ὠραίας οἰκοδομὰς καὶ ἀνάκτορα, ὥστε ἦτο κατάλληλος νὰ φιλοξενήσῃ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Συνόδου τοὺς πάντεθεν προσκληθέντας ἐπισκόπους, τοὺς ὁποίους τὰ αὐτοκρατορικὰ ὀχήματα συνεκέντρωσαν ἐν αὐτῇ. Ἀφοῦ συνήχθησαν λοιπὸν 318 ἐπίσκοποι, ἐκτὸς τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, θέλων νὰ δώσῃ εἰς τὴν Σύνοδον πᾶσαν τὴν ἀπαιτουμένην λαμπρότητα, προέστη αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν 5 Ἰουλίου διὰ λόγου ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, ἐπιτρέψας εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ἐλευθερίαν γνώμης καὶ ἐκφράσεως. Ὁ λόγος, ὃν ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεφώνησεν, ἦτο λατινιστὶ συντεταγμένος, οὐχὶ διότι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν ἐγνώριζε τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλὰ διότι ἡ λατινικὴ ἦτο εἰσέτι ἡ ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα. Ἐν τούτοις αἱ συζητήσεις ἐλληνιστὶ ἐγένοντο καὶ τὰ πρακτικὰ εἰς τὴν ἰδίαν γλῶσσαν συνετάχθησαν· αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος, λαβὼν μέρος κατόπιν εἰς τὰς συζητήσεις, ὠμίλει ἀἐλληνίζων τῇ φωνῇ, ὅτι μὴδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχεν», ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος. Ἡ Σύνοδος λοιπὸν ἤρξατο τοῦ ἔργου αὐτῆς· ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὅ,τι τότε ἡ Ἐκκλησία ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ μέγα καὶ σοφόν, μεταξὺ δὲ τῶν μελῶν αὐτῆς διεκρίνοντο· ὁ Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ διακόνου Ἀθανασίου, ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος, ὁ Ἱεροσολύμων Μακάριος, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα Ρώμης Σιλβέστρου Βίκτωρ καὶ Βικέντιος, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνους Ἀλέξανδρος, ὁ Νεοκαισαρείας Παῦλος, ὁ Νισίβιδος Ἰάκωβος, ὁ Μυγδονίας Ἰάκωβος, ὁ Λαρίσης Ἀχιλλεῖος, ὁ Εἰρηνουπόλεως Ἰωάννης, ὁ Κορδούης Ὅσιος, ὁ Καισαρείας Λεόντιος, πρὸς δὲ καὶ δύο τῶν ἐνδοξοτέρων ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας· ὁ

ἅγιος Νικόλαος ὁ Μυρέων καὶ ὁ ἅγιος Σπυρίδων ὁ Τριλυθῦντος. Ἄρειανοὶ δὲ αὐτὸς ὁ Ἄρειος μετὰ τοῦ Χαλκηδόνος Μαρτύρου, τοῦ Νικαίας Θεόγνιδος καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου. Βεβαίως, ἂν ἀναλογισθῶμεν ἄφ' ἑνὸς μὲν τὸν φανατισμὸν τῶν αἰρετικῶν, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὴν εὐστάθειαν τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς πρὸς τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ὑπῆρξαν καὶ στιγμαὶ ἐξάψεως καὶ θορυβώδους συζητήσεως, ἀλλ' ὅμως οὐδαμῶς θεωροῦμεν πιθανὸν τὸ ἀναφερόμενον παρὰ τινων ὅτι ὁ μὲν Νικόλαος ἐρράπισε τὸν Ἄρειον ἐνώπιον τοῦ Κωνσταντίνου, εὖτος δ' ἠναγκάσθη ἕνα ἐπιβάλη τὴν ἡσυχίαν, νὰ καλέσῃ καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν. Ταῦτα πάντα οὐδεὶς τῶν ἀξιοπίπτων ἱστορικῶν ἀναφέρει, οἱ δ' ἀναγράφοντες εἴτε ἐξ εὐπιστίας πρὸς τὰς τῶν ἀρειανιστῶν διχόσεις ἀναφέρουσιν, εἴτε σκοπίμως πρὸς ὑποβίβασιν τοῦ ἔργου τῆς Συνόδου ταύτης. Διὸ πρέπει ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν τοιούτων νὰ εἴμεθα πάντοτε ἐπιφυλακτικοὶ καὶ νὰ βαλῶμεν μετὰ περισκέψεως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἁγίας ταύτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἧς αἱ συνεδριάσεις διήρκεσαν εἰκοσήμερον, ἄφ' οὗ ἀπέρριψε τὰς δοξασίας τοῦ Ἄρειου ὡς ὑβριστικὰς κατὰ τῆς Θεότητος τοῦ Χριστοῦ, συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ὡς ἐξῆς: « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν ποιητὴν. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν τῷ οὐρανοῦ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπίσαντα. Παθόντα, ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς. Πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τοὺς δὲ λέγοντας ὅτι ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ». Οὕτως εἶχε τὸ πρῶτον τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ ὁπίον ἢ Β' ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος ἐλαφρῶς ἐνήλλαξε, προσθέσασα ἐν τέλει καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐτερον ἔργον τῆς Συνόδου ταύτης ἦτο ὁ προσδιορισμὸς τῆς

ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ὅπως μὴ γίνηται ὡς πρότερον μετὰ τοῦ τῶν Ἑβραίων, ἀλλὰ πάντοτε μετ' αὐτὸ καὶ δὴ μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ ὠρισμένως ἡμέραν Κυριακὴν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων, συνετάχθησαν καὶ 20 κανόνες περὶ καθηκόντων τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἐπισκόπων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Ἐκκλησίας διοίκησιν, μεθ' ὃ ἐκηρύχθη ἡ λήξις τῆς Συνόδου, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς, διελθόντα διὰ τῆς οἰκοδομουμένης Νέας Ρώμης, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τιμῆς ἕνεκα πρὸς τὴν ἔδραν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, πάντες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ κοσμήσωσι τὴν Νίκαιαν δι' ὠρχίων ναῶν, οἵτινες, χάρις εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διακοσμητικῆς, ἀποτελοῦσιν ἔτι καὶ νῦν μνημεῖα περισπούδαστα τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κωνσταντῖνος μετέβη εἰς τὰ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου λουτρά, τὰ ὁποῖα εἶδομεν ὅτι ἐκαλοῦντο Πύθια καί, εὐαρεστηθεὶς ἐκ τῆς τῶν λουτρῶν τούτων θεραπευτικῆς ιδιότητος καὶ τῆς ὠραίας τοποθεσίας, ἔκτισε τὴν Ἑλενούπολιν, εἰς τιμὴν τῆς μητρὸς τοῦ ἁγίας Ἑλένης, εἰς τὴν πόλιν δὲ ταύτην πολλάκις μετέβαινεν ὁ ἴδιος, ὠραίους λουτρῶνας καὶ ἀνάκτορα ἐκεῖ οἰκοδομήσας.

Τὸ 337 θνήσκει παρὰ τὸν Χάρακα τῆς Νικομηδείας ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ προηγουμένως ἐβπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιτόκου Εὐσεβίου, τὸ ὀρθόδοξον βάπτισμα. Ἐκ τῶν ὄσων συνέβησαν ἐν Βιθυνίᾳ κατὰ τὸν καιρὸν τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Ἐξ ὄσων τῶν πόλεων αὐτῆς, μόνον περὶ Νικαίας γίνεται λόγος τις, ἐνῶ οὐδεμία σχεδὸν πληροφορία ὑπάρχει περὶ τῶν λοιπῶν. Ἐν Νικαίᾳ λ. χ. ἀναφέρεται ὅτι ἐστέφθη τὸ 364 ὁ διάδοχος τοῦ Ἰοβιανοῦ, Οὐαλεντιανὸς καί, εἰς Νικομήδειαν μεταβάς, παρεχώρησε τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν Προῦσαν αὕτη ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας καθεύδει ὑπὸ λήθην, ὑπὸ δὲ τῶν χρονογράφων τῆς ἐποχῆς «μικρὰ πόλις» τῆς Βιθυνίας καλεῖται ἡ Νικομήδεια ἔχασε τὴν προτέραν τῆς δοξαν, διότι ἔπαυσε νὰ εἶναι πλέον πρωτεύουσα, προσβληθεῖσα δ' ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ ἐπὶ Κωνσταντίου, εἶδε πολλὰς τῶν περικαλλῶν αὐτῆς οἰκοδομῶν νὰ πίπτωσι σωρηδὸν εἰς ἐρείπια, ἐνῶ ἡ Χαλκηδὼν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου ἤρχισε νὰ ὑψίσταται τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς γειτνιασεως τῆς νέας πρωτεύουσας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀρκადίου καὶ τῆς Εὐδοξίας, ὁ Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος,

φανερὸς ἐχθρὸς τοῦ Χρυσόστομου, μετὰ τριάκοντα πέντε ὁμοφρόνων του, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῆς Εὐδοξίας, ἔκαμε σύνοδον κατ' αὐτοῦ, εἰς ἣν προσεκάλεσε τὸν Χρυσόστομον ν' ἀπολογηθῆ, ὁ Ἰωάννης ὁμοως, βλέπων ὅτι παρανόμως καὶ μεροληπτικῶς ὅπως συνεκρατήθη ἡ σύνοδος αὕτη, ἀποτελουμένη μόνον ἀπὸ Ἐπισκόπων μιᾶς ἐπαρχίας καὶ πάντας ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἤρνηθη νὰ προσέλθῃ, ζητῶν ὅπως κριθῆ ὑπὸ μεγαλειτέρας Συνόδου καὶ δὴ οἰκουμενικῆς. Ἡ σπεῖρα τοῦ Θεοφίλου κητεδίκασε τὸν Χρυσόστομον ἐρήμην καὶ καθήρσεν αὐτόν, ἡ δὲ Εὐδοξία, συμπληροῦσα τὴν ἀδικίαν, τὸν ἐξώρισε. Ταῦτα συνέβαινον τὸ 403, ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ ταῦτα, δηλαδὴ τὴν 8 Ὀκτωβρίου 451, συνεκλήθη ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐπὶ βασιλείᾳ Μαρκιανοῦ καὶ Πουλχερίας, διὰ τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου. Καὶ τὸ μὲν διάταγμα τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου ταύτης ἀνέφερε τὴν Νίκαιαν ὡς ἔδραν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν Μαρκιανὸς ἐπεθύμει νὰ προστῆ τῶν συνεδριῶν, φόβος δ' ἐπιδρομῆς τῶν Οὐνῶν ὑπῆρχεν, ἵνα μὴ ὁ αὐτοκράτωρ εὐρίσκηται μακρὰν τῆς πρωτεύουσας, ὠρίσθη ἡ Χαλκηδὼν ὡς ἔδρα τῆς Συνόδου ταύτης. Ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ παρέστησαν 630 ἐπίσκοποι, ἐν οἷς οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα Λέοντος Πατσαῖνος, Λουκίνσιος, Βονιφάτιος καὶ Βασίλειος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀνατόλιος, ὁ Ἀντιοχείας Μάξιμος, ὁ Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιος, ὁ Ἀλεξανδρείας Διόσκορος, ὁ Νικαίας Ἀναστάσιος (δι' ἀντιπροσώπου), ὁ Χαλκηδόνος Ἐλευθέριος, ὁ Νικομηδείας Εὐνόμιος, ὁ Δορυλαίου Εὐσέβιος κ. λπ.

Ἡ Σύνοδος αὕτη συνεδρίασεν ἐξάκις εἰς τὸν μεγαλοπρεπῆ τῆς ἁγίας Εὐφημίας ναόν, ὃν εἶχε κτίσει ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ συνελεύσει αὐτῆς ἐψηφίσθη ὁ ἐξῆς Ὅρος· «Ἐπόμενοι τοῖς θείοις πατράσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Ὑῖὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς, τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας. Πρὸ αἰῶνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστόν, υἱόν, Κύριον, Μονογενῆ, ἐκ δύο φύσεων ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως γνωρι-

ζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἔνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ιδιότητος ἐκατέρας φύσεως εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης. Οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον, ἢ διαιρούμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν Μονογενῆ, Θεὸν λόγον, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καθάπερ ἄνωθεν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξεπαίδευσε καὶ τὸ τῶν Πατέρων ἡμῖν παρέδωκε Σύμβολον». Ταῦτα ἐδογματίσεν ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, πρὸς δὲ ἐξέδοτο καὶ 30 κανόνας ἀφορῶντας εἰς τὴν λοιπὴν τῆς Ἐκκλησίας διοίκησιν καὶ εἰς τὸ πρωτεῖον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σχετικῶς πρὸς τὴν Σύνοδον ταύτην ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐξῆς· Ἐπειδὴ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Διοσκόρου ἐπέμενον ἔτι εἰς τὴν κακοδοξίαν των, διὰ τοῦτο οἱ ἡμέτεροι προέτεινον ὅπως γραφῶσιν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν δύο τόμοι, περιέχοντες ἐκάτερος τὴν δοξασίαν ἐκάστης τῶν ἀντιφρονούντων μερίδος καὶ τεθῶσιν εἰς τὴν λάρνακα τῆς ἁγίας Εὐφημίας, εἰς τὸν Θεὸν δὲ ν' ἀφεθῆ ἡ ἀποκάλυψις τῶν ὀρθοδόξων. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· τεθέντων δὲ τῶν δύο κωδίκων παρὰ τὰς χεῖρας τῆς Μάρτυρος καὶ σφραγισθέντος τοῦ μνημείου, ὅταν μετὰ τριῶν ἡμερῶν παρακλήσεις καὶ ἰκεσίας ἠνοιχθῆ ἡ λάρναξ, εὐρέθη ὁ μὲν κώδιξ τῶν αἰρετικῶν παρὰ τοὺς πόδας, ὁ δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἐν ταῖς χερσὶ τῆς ἁγίας Εὐφημίας.

Ταῦτα συνέβαινον τὸν πέμπτον αἰῶνα, ἵνα δὲ συναντήσωμεν καὶ ἐτέραν ἐν Βιθυνίᾳ Σύνοδον, ἀνάγκη νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸν ὄγδον. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ φθάσωμεν ἐκεῖ, ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν χώραν ταύτην τῶν Συνόδων καὶ ἴδωμεν ὅσα αἱ ὀλίγαι ἄλλωστε πληροφοροὶαι τῶν χρονογράφων μᾶς ἐπιτρέπουσι.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, συμβάντων πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμων, ἡ Βιθυνία ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδὸς τῶν αὐτοκρατορικῶν λεγεῶνων, μεταβινουσῶν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἢ ἐπιστρεφουσῶν ἐκεῖθεν. Διοικητικῶς ἡ Βιθυνία καὶ δὴ αἱ πόλεις αὐτῆς Νίκαια, Νικομήδεια, Προῦσα, Κίος, Ἀπάμεια, Δασκύλιον, καὶ Ἀπολλωνιάς ἀπετέλουν μίαν ἐπαρχίαν τὴν ὑπ' ἀριθμὸν ΛΑ' τῆς Βιθυνίας. Ὅταν δὲ κατόπιν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου εἰτήχθη ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις τῶν θεμάτων, τότε αἱ πόλεις αὗται κατὰ μέγα μέρος ὑπήχθησαν εἰς τὸ Ε' θέμα, τὸ κληθὲν Ὀψίκιον ἐκ τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων Obsequentes, ἅτινα ἐστάθμευσεν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτοῦ. Τὸ θέμα τοῦτο ὠρίζετο πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τῆς παραλλίας τοῦ Ἀστακηνοῦ καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου,

πρὸς νότον ὑπὸ τῶν θεμάτων Σίμου καὶ Θρακισίων, πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ πρὸς ἄρκτον ὑπὸ τοῦ Ὀπτιμάτου, ἔχον πρωτεύουσαν μὲν τὴν Νίκαιαν, ἐπισημοτέρας δὲ πόλεις τὸ Δορύλαιον, τὸ Κοτυάειον καὶ τὴν Κύζικον. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀφικίου Ὀπτιμάτου κατελάμβανε τὴν πρὸς τὸν Ἀστακηνὸν παραλίαν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Βοσπόρου, τὴν δυτικωτέραν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου, συνώρευε δὲ πρὸς Ἀν. μετὰ τοῦ Βουκελαρίων θέματος καὶ εἶχε τὴν Νικομήδειαν ὡς πρωτεύουσαν. Εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἀνήκεν ἡ Χαλκηδὼν καὶ ἡ Χρυσόπολις.

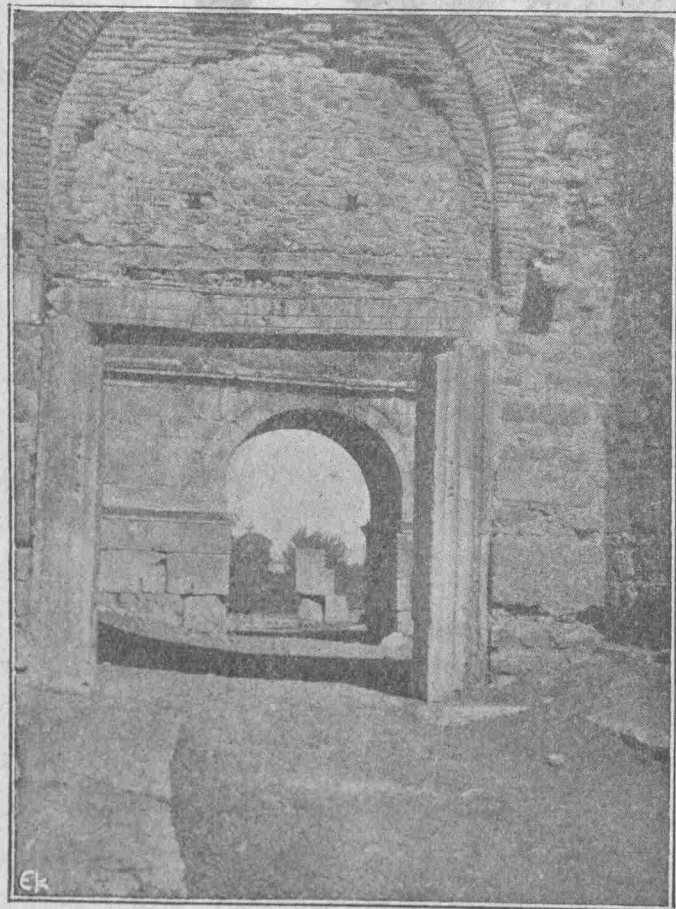
Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουστιανοῦ, οἱ ὅποιοι σημειοῦσιν ἰδιαίτερον σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, εἶδον τὰς πόλεις τῆς Βιθυνίας καλλωπιζομένας δι' ὠραίων ναῶν καὶ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομῶν. Ὁ βασιλεὺς οὗτος τὴν Νικομήδειαν, ὑπὸ σειμοῦ παθοῦσαν, ἀνέκτισεν, οἰκοδομήσας ἐν αὐτῇ Ἐκκλησίαν καὶ λουτρῶνα· ἐν τῇ Νικαίᾳ πάλιν ἐκτίσεν τὸ ἡρειπομένον ἀνάκτορον, ἐπεσκεύασε τὸ ἄχρηστον καταστὰν ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον καὶ ὑποδόμησε λουτρῶνα. Γενικῶς εἰς ὅλην τὴν Βιθυνίαν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους ὑπῆρχε μεγάλη περὶ τὴν καλλιτεχνικὴν διακόσμησιν τῶν πόλεων κίνησις, φιλοτιμωμένων τῶν βασιλέων ὅπως ἕκαστος ἐγείρῃ ὠραῖόν τι καὶ χρήσιμον οἰκοδόμημα ἐν αὐταῖς. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν κίνησιν ταύτην, ἀναφέρομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀναστασίου (491—518), ἐγένετο διώρυξ μετὰ τῆς Βιάννης λίμνης καὶ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, ἔργον, ὅπερ, ὡς εἶδομεν, συνέστησεν ὁ Πλίνιος εἰς τὸν Τραϊκόν, ἠνώρθωσε δὲ βραδύτερον Ἀλέξιος ὁ Α'. Καίτοι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρονται ὡς ἐπισυμβάντες καθ' ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν σεισμοὶ καὶ λοιμός, ἐν τούτοις αἱ ἐκ τούτων καταστροφαὶ δὲν ἦσαν τοσοῦτον μεγάλαι, ὥστε νὰ μειώσωσι τὴν λαμπρότητα τῶν Βιθυνικῶν πόλεων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ οὐδόλως ἄσκοπον θεωροῦμεν νὰ συστήσωμεν τῶ ἀναγνώστη τῶν χρονογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὅπως μετ' ἐπιφυλάξεως δέχεται τὰς ἀναγραφομένας παρ' αὐτῶν πληροφορίας, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀπὸ τῶν σεισμῶν ἐπελθούσας καταστροφάς, διότι οὗτοι κατέχονται ὄντως ὑπὸ παραδόξου τινὸς οἴστρου καὶ μανίας, ὅπως παραστήσωσι ταύτας ὅσον δύνανται φοβερώτερας καὶ ὑπερβολικὰς, τοῦτο μὲν ἴσως ἵνα δείξωσι ρητορικόν τι ὕφος καὶ περιγραφικὴν δεινότητα, τοῦτο δ' ἵνα κορέσωσι πολιτικὰ αὐτῶν πάθη. Δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν ὑπερβολῶν τούτων, αἵτινες ὥπλισαν τοὺς

ἐχθρικῶς πρὸς τὸ ἔθνος μας διακειμένους ἱστορικούς ὅπως καταφέρωσιν αὐτῶν βαρέα πλήγματα, ἀλλὰ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ σημειώσωμεν ὅτι ἡ ποιότης τῶν ἀνακριθειῶν τῶν τούτων ἐξελέγχεται δι' αὐτῶν τῶν ἰδίων, διότι οἱ τοιοῦτοι τοῦ αἰῶνος χρονογράφοι, οὐ μόνον περιπίπτουσιν εἰς ἀντιφάσεις πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τούτων ἀντιφάσκει λεληθότως πρὸς ἑαυτόν· ὁ ἔμπαθής π.χ. Προκόπιος ἀναφέρει ὡς ἀπολεσθέντα ἐκ σεισμῶν καὶ λοιμοῦ τόσα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἐν τῶν κράτει, ὥστε ἂν καὶ κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἦτο ἀληθής, θ' ἀντιπροσώπευεν ὅλην τὴν οἰκουμένην, καὶ ὁμοίως μετὰ τὴν ἀπώλειάν των καὶ κράτος ὑφίστατο καὶ φόροι εἰσεπράττοντο πλούσιοι καὶ ἡ καλλιτεχνία δὲν ἐκωλύθη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄνωγον τῆς ἐκφάνσεως αὐτῆς, ὁ δὲ Μαλάλας, ὅστις ἀναγράφει τὴν Ἀντιόχειαν ὡς καταστραφεῖσαν τὴν 29 Νοεμβρίου 528, παριστᾷ τὸν Ἰούλιον τοῦ 529, ἤτοι 8 μῆνας μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην, ὡς πόλιν, ἐν ἣ τὰ θεάτρα, οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις συνεκέντρονον χιλιάδας ὄλας θεατῶν· καὶ ὁμοίως αἱ καταστραφεῖσαι πόλεις γνωρίζομεν ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι κατοίκους καὶ ἂν τοιοῦτοι ἀπέμειναν ἐν αὐταῖς βεβαίως περὶ παντὸς ἄλλου θὰ ἐσκέπτοντο, ἢ περὶ θεάτρων καὶ ἵπποδρομιῶν ὀκτῶ μῆνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως, ἣτις ἀκόμη δὲν θὰ εἶχεν ἐγερθῆ ἐκ τῶν ἐρείπιων της. Ἄλλ' ἀρκοῦσιν ἡμῖν τοσαῦτα, ἀφοῦ, ἄλλως τε, θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἴδιον θέμα καὶ ὅταν ἐξετάσωμεν τὰ ἐν Νικαίᾳ σωζόμενα ἔτι ἀρχαῖα μνημεῖα. Προχωρήσωμεν ἤδη ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν γεγονότων. Μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ζ' αἰῶνος ἄρχονται αἱ τῶν βερβάρων ἐπὶ τὴν Βιθυνίαν ἐπιδρομαί· ὁ Χοσρόης Β', ἀφοῦ περὶ τὸ 610 ἐκυρίευσεν τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν, λεηλατήσας τὰ περὶ τὴν Χαλκηδόνα, ἐστρατοπέδευεν ἐν αὐτῇ, μόλις δὲ κατὰ τὸ 622, κατόπιν τῶν νικῶν, ἃς ὁ Ἡράκλειος κατέφερε κατὰ τούτων ἐν Κιλικίᾳ, ἠναγκάσθησαν ν' ἀναποδίσωσιν ἐκ τῆς Βιθυνίας, ἣτις ὁμοίως ἔφερον ἀπτότατα τὰ σημεῖα τῆς ἀγρίας αὐτῶν λεηλασίας.

Τί ὁμοίως ἐγένετο ἐν Βιθυνίᾳ μετὰ ταῦτα; Ἐλάχιστα ὄντως γνωρίζομεν ἐκ τῶν χρονογράφων τῆς ἐποχῆς, οἵτινες καὶ περὶ τῶν μεγάλων πολεμικῶν γεγονότων τοῦ αἰῶνος τούτου φαίνονται εἰς τὰς πληροφορίας των φειδωλότατοι· φρονοῦμεν ὁμοίως ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν συχνωτάτων πολέμων καὶ ἐπιδρομῶν, καθ' ἃς τὸ κράτος πάσας τὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐνέτεινεν, ὀλίγιστα ἐξωραϊστικά ἔργα θὰ ἐγένοντο ἐν αὐτῇ, ἐκτὸς τῶν ἐπισκευῶν, ἃς προῦκάλουν αἱ ἐκ

διαφόρων περιστάσεων καταστροφαι. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὁμως τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος γνωρίζομεν ὅτι ἡ Προῦσα ἤρξατο ἀναλαμβάνουσα αἴγλην καὶ λαμπρότητα· εἰς τοῦτο συνετέλεσαν μεγάλως δύο τινά· α') τὰ λουτρά καὶ β') ὁ Ὀλυμπος. Καὶ ἕνεκα μὲν τῶν λουτρῶν πολλοὶ βασιλεῖς καὶ μεγιστᾶνες ἔκτιζον ἐν Προῦσῃ ἀνάκτορα καὶ μέγαρα, ὡς ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ Βασιλείος, πολλοὶ δέ, κατὰ

ΝΙΚΑΙΑ

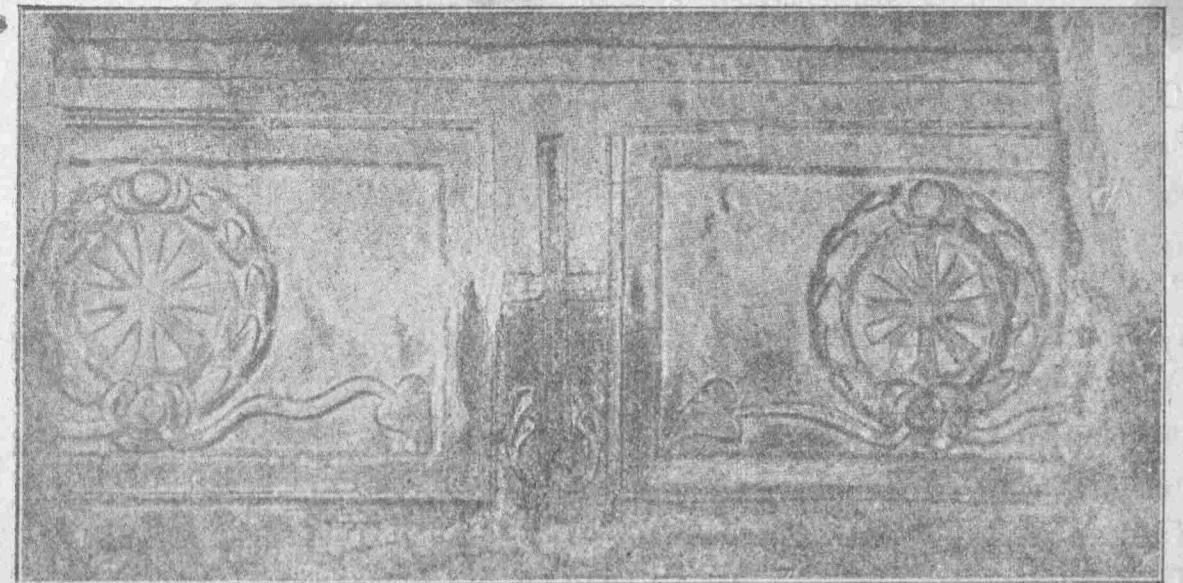

Ἡ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ

μίμησίν τωι, μετέβηκιν ἐκεῖ καὶ διέτριβον καθ' ὅλους τοὺς θερινοὺς μῆνας, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅτι ἡ Προῦσα καὶ τὰ λουτρά αὐτῆς ἦσαν τὸ κοινὸν ἐντευκτήριον τῆς ἀριστοκρατίας· ὁ δὲ Ὀλυμπος, ὁ γηραιὸς καὶ αἰωνίως χιονοσκεπὴς Ὀλυμπος, μὲ τὰς ὠραίαις καὶ δισώδεις ὑπωρείαις του ἤλυσε

τὴν προσοχὴν τῶν μοναχῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, οἵτινες, ἐπιθυμοῦντες ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἐκείνῃ ἐρημίᾳ νὰ λατρεύσωσι τὸν Θεόν, μακρὰν τῶν παθῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν σκανδάλων, ἔκτισαν ἐκεῖ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας, ἅτινα ὀλίγον ὕστερον καὶ δὴ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐγνώρισαν τὴν ὑψίστην αὐτῶν λαμπρότητα καὶ ἀκμὴν, διότι ἀφ' ἐνὸς εἰς αὐτὰ ἐμόνασαν ἄνδρες διακρινόμενοι ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀγιότητι, ἀφ' ἑτέρου δὲ πολλοὶ βασιλεῖς καὶ μεγιστᾶνες ὠκοδόμησαν ἐκεῖ ναοὺς ἀξιολόγους. Τόσον δὲ ἡ διαμονὴ ἦτο τερπνὴ καὶ εὐχάριστος, ὥστε πολλοὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, νοσταλγοῦντες ὥρας τινὰς φιλοσοφίας καὶ ρέμβης, μετέβαινον ἐκεῖ καὶ διήρχοντο καιρὸν τινα μακρὰν τῆς δαιδάλης τοῦ

ΝΙΚΑΙΑ

ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΕΝ Τῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

κοινωνικοῦ βίου. Τα μοναστήρια ταῦτα ἦσαν τόσον πολλὰ, ὥστε δὲν περιορίζοντο μόνον ἐν Ὀλύμπῳ καὶ τοῖς πέριξ, ἀλλὰ καὶ ἐξηπλώθησαν εἰς μέγα μέρος τῆς Βιθυνίας. Δὲν δυνάμεθα βεβχίως μεταξὺ τῶν γραμμῶν τούτων ν' ἀναφέρωμεν διεξοδικῶς περὶ αὐτῶν, ἐξ ὧν μᾶς πληροφοροῦσι τὰ ἀγιογραφικὰ βιβλία, θέμα, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν θη ἦτο ἀνωφελὲς ἂν ἐγράφετο ἰδιαιτέρως τὴν μονογραφίαν· ἀπλούστατα μόνον ἀπαριθμοῦμέν τινα τούτων, τὰ μᾶλλον ὀνομα-

ΕΙΣ ΝΙΚΑΙΑΝ

στά, ἅτινα ἦσαν· 1) ἅγιος Γεώργιος ὁ τοῦ Κυπαρισσώτου, 2) ἡ Πελεκητὴ εἰς μνήμην τοῦ Προδρόμου, 3) τοῦ Χηνολάκκου κτισθεῖσα τὸ 715, 4) τῶν Ἀγαύρων, 5) τοῦ Μηδικίου, 6) Τριγλίας, 7) μονὴ τοῦ Σωτῆρος καλουμένη Βαθέος Ρύακος, 8) ἡ Λάβρα, 9) ἡ μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν καὶ ἄλλαι πολλαί.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος συνέβησαν ἐν Βιθυνίᾳ ἱστορικά τινα ἐπεισόδια, ἅτινα δὲν θεωροῦμεν περιττὸν ν' ἀναγράψωμεν. Τὸ 713 ἀναφέρεται ὅτι ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὀψικίου Βούραφος, μετ' ἄλλων συνεννοηθεὶς, καθαιρεῖ καὶ τυφλόνει τὸν Φιλιππικόν, τὸ 715 ὁ στρατηγὸς τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐν Ρόδῳ ἐκήρυξε τὸν Ἀναστάσιον Β' ἑκπτωτον τοῦ θρόνου. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε μετέβη εἰς Νίκαιαν ἐν ἀντιδράσῃ εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν ἀνταρτῶν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ οὗτοι, κηρύξαντες βασιλέα ἄτημόν τινα Θεοδόσιον Γ', συλλέξαντες δ' ἐκ τοῦ Ὀψικίου ὁπαδοὺς στρατοπεδεύουσιν εἰς Χρυσόπολιν, ἐκεῖθεν δὲ ὀρμήσαντες κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καταλαμβάνουσιν αὐτήν. Ὁ Ἀναστάσιος τότε, παραδοθεὶς ἐν Νικαίᾳ, ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἐξωρίσθη εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐνῶ ὅμως ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον Θεοδόσιος ὁ Γ', ὁ στρατηγὸς Λέων ἦτο ἐν Ἀσίᾳ περιπεπλεγμένος πρὸς τοὺς Ἀραβας, οἵτινες τὸ 716 ἐπέδραμον τὴν Μυσίαν καὶ Βιθυνίαν. Ὁ Λέων, μὴ δυνάμενος ἐκ τοῦ συστάδην ν' ἀντιπαραταχθῆ πρὸς τὸ μέγα πλῆθος τούτων διὰ τῶν δυνάμεων, ἃς εἶχε, συλλαμβάνει τὸ σχέδιον νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Θεοδόσιον καὶ οὕτω γενόμενος κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ δυνηθῆ νὰ αὐξήσῃ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις καὶ ν' ἀντιμετωπίῃ ἐπιτυχῶς τοὺς Ἀραβας. Φθάνει λοιπὸν εἰς Νικομήδειαν, νικήσας δ' ἐκεῖ τὸν ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου πεμφθέντα στρατόν, ὀρμᾶ εἰς Χρυσόπολιν καὶ ἐκεῖθεν, τῇ συμφωνίᾳ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ, εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνηγορεύθη τὸ 717 αὐτοκράτωρ. Ἄλλ' οἱ Ἀραβες δὲν ἔμειναν ἀδρανεῖς, διότι 6 μῆνας μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα πολιορκοῦσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ὑπέστη καὶ ἡ Βιθυνία πολλὰ δεινά, διότι μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου ἐστάθμευσεν εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἕτερον δὲ εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον, ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ αἱ ναυτικαὶ βοήθειαι, τὰς ὁποίας μετέπειτα ἐστειλεν ἡ Αἴγυπτος, ἔσχον ὡς ὀρμητήριον τὸν Κιανὸν κόλπον. Ἡ τοσαύτη λοιπὸν συγκέντρωσις ἐχθρικοῦ στόλου εἰς τὰ παράλια τῆς Βιθυνίας συνεπήγετο καὶ πολλὰς αὐτῆς δηώσεις, διότι οἱ ναῦται καὶ ὁ στρατός, ἐξερχόμενοι εἰς τὴν ξηράν, ἐληλάτουν ὀλόκληρον τὴν μέχρι Νικομηδείας χώραν. Ἡ

κατάστασις ὅμως αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν· τὴν 15 Αὐγούστου 718 διελύθη ἡ πολιορκία καὶ ταυτοχρόνως ἡ Βιθυνία ἀπηλλάγη.

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς Συνόδους. Εἶναι γνωστὴ εἰς πάντας ἡ εἰκονομαχία. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἡ ἐγκαινισθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου διὰ πολιτικούς μᾶλλον λόγους, προσέλαβεν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος φάσιν ὅλως ἀγρίου καὶ μανιῶδους φανατισμοῦ. Ἴσως οὐδεμία ἄλλη αἵρεσις συνεκλόνησε τόσον τὴν Ἐκκλησίαν, ἴσως οὐδεμία ἄλλη αἵρεσις προύξενεσε τοιοῦτον διχασμόν, ὅπως ἡ εἰκονομαχία, ἣτις ἀπὸ τοῦ 720—840 ἐμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν. Καὶ πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὅτι θὰ ὑπερίσχυον οἱ μεταρρυθμισταί, διότι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε', τὸ 754, συνεκλήθη ἐν Ἱερειᾷ τῆς Χαλκηδόνας σύνοδος ἐκ 348 μελῶν, ἣτις κατεδίκασε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν διὰ τοῦ ἐξῆς Ὄρου· «Ὁμοφώνως ὀρίζομεν ἀπόβλητον εἶναι καὶ ἄλλοτρίαν καὶ ἐβδελυγμένην ἐκ τῆς τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίας πᾶσαν εἰκόνα ἐκ πάσης ὕλης καὶ χρωματουργικῆς διὰ τῆς τῶν ζωγράφων καινοτεχνίας πεποιημένην. Μηκέτι τολμᾶν ἄνθρωπον τὸν οἰονδήποτε ἐπιτηδεύειν τὸ τοιοῦτον ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον ἐπιτήδευμα, ὃ δὲ τολμᾶν ἀπὸ τοῦ παρόντος κατασκευάσαι εἰκόνα ἢ προσκυνῆσαι, ἢ στήσαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἰδιωτικῷ οἴκῳ ἢ κρύψαι, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος εἶεν, καθαιρεῖσθω, εἰ δὲ μονάζων ἢ λαϊκός, ἀναθεματιζέσθω, καὶ τοῖς βασιλικοῖς νόμοις ὑπεύθυνος ἔστω, ὡς ἐναντίος τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων, καὶ ἐχθρὸς τῶν πατρικῶν δογμάτων».

Ταῦτα ἐψήφισεν ἡ τῆς μεταρρυθμίσεως σύνοδος τὸ 754· τριάκοντα ὅμως ἔτη μετὰ ταῦτα, καθ' ἃ οὐδέποτε ἠδυνήθησαν οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς νὰ ἐπιβάλωσι τὰς κατὰ τῶν εἰκόνων ἀποφάσεις των, ἐφάνη Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ἣτις, σύζυγος τοῦ Λέοντος Δ', μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπιτροπικῶς διὰ τὸν υἱὸν τῆς Κωνσταντίνου βασιλεύουσα, ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Συνεννοηθεῖσα λοιπὸν μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ φανατισμὸς παρεκώλυσε τὴν συνεδρίασιν, ἡ Εἰρήνη οὐδαμῶς κλονισθεῖσα, ὥρισεν ὡς ἔδραν τῆς Συνόδου τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, εἰς ἣν μετέβησαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει προσκληθέντες 367 ἐπίσκοποι καὶ 132 ἡγούμενοι, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ταράσιον, τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Πάπα

Ρώμης Ἀδριανοῦ Πέτρον ἀρχιεπισκόπου καὶ Πέτρον πρεσβύτερον, τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἀπολιναρίου, τοῦ Ἀντιοχείας Θεοδωρήτου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Ἡλία, τὸν Ἀγκύρας Βασίλειον, τὸν Μύρων Θεόδωρον, τὸν Ἀμορίου Θεοδόσιον, τὸν Νικομηδείας Πέτρον, τὸν Νικαίας Ἰγνάτιον, τὸν Μελιτουπόλεως Μιχαήλ, τὸν Χαλκηδόνος Σταυράκιον, τὸν Κίου Λέοντα καὶ ἄλλους. Ἡ Σύνοδος αὕτη συνεδρίασεν ἐν τῷ ἐν Νικαίᾳ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ἀπὸ τῆς 24 Σεπτεμβρίου καὶ καθ' ὄλον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 787, τελέσασα 8 πράξεις, καθ' ἃς, ἀκουσθέντων τῶν ἐπιχειρημάτων ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀνεθεματίσθησαν οἱ εἰκονομάχοι καὶ κατελύθη τὸ κῦρος τῆς συνόδου τῆς Ἱερείας, ἣτις, ὡς μὴ καταρτισθεῖσα νομίμως, ἀπόντων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Πάπα καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπονομάζηται οἰκουμενική.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος ἐθέσπισε προσέτι 22 κανόνας, μεθ' ὃ τῶν μελῶν αὐτῆς προσκληθέντων ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ τῆς βασιλείας συνεδρίασε τὸ ἔσχατον παρουσία αὐτῆς ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Μαγναύρα, ὅτε καὶ ἐπισήμως ἀνεγνώσθη καὶ ἐκυρώθη ὁ Ὅρος τῆς Συνόδου ταύτης. Κατὰ τὸν Ὅρον τοῦτον αἱ εἰκόνες ἀνυψοῦνται πρὸς τιμὴν καὶ προσκύνησιν — οὐχὶ λατρείαν — τῶν Ὀρθοδόξων, πρὸς καθοδήγησιν αὐτῶν ἀναγινωσκόντων ἐν αὐταῖς ὡς ἐν βιβλίῳ πράξεις ἁγίας καὶ πρὸς σεμνήν τῶν ναῶν διακόσμησιν. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ἡ Σύνοδος αὕτη ἔταμε τὴν μέσσην καὶ ἀληθῶς σώφρονα ὁδόν, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν κατέκρινε τοὺς τὴν τελείαν ἐρήμωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἀπειλοῦντας διὰ τῆς μανιώδους ιδέας αὐτῶν τοῦ ν' ἀπαλείψωσιν οὐ μόνον πᾶσαν ἀγιογραφίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν Σταυρὸν καὶ πᾶν ἐκκλησιαστικὸν κόσμημα, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐποδηγέτησε τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν, ὅπως μὴ ἐξέρχεται τῶν ὁρίων ἀπλῆς τιμῆς καὶ προσκηνύτως τῶν εἰκόνων, ἣτις πάλιν, καθὼς ἀναφέρει ὁ Ὅρος, «ἐπὶ τὸ πρωτότυπον μεταβαίνει». Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ ἁγία αὕτη Σύνοδος διὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς ἀνύψωσιν τῆς Χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, ἣτις, ἂν ἐπεκράτει ἡ αἵρεσις, θ' ἀπεστερεῖτο οἰκτρῶς τοῦ ὡραίου αὐτῆς κλάδου τῆς διὰ χρωμάτων καὶ ψηφιδωτῶν ἀγιογραφίας, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς θὰ ἐχάνομεν οὐ μόνον τὰ ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἀριστοτεχνήματα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ τῶν προηγουμένων ἐποχῶν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦτο ἀπώλεια, δι' ἣν θὰ ἔκλειον ἀνωφελῶς οἱ μετέπειτα αἰῶνες.

IV ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

Ἐτάμομεν τὸ νῆμα τῆς ἐξιστορήσεως τῶν Βιθυνικῶν πραγμάτων περὶ τὰ τέλη τοῦ Η' αἰῶνος, ὅποτε συνεκλήθη ἡ τρίτη ἐν Βιθυνίᾳ καὶ τελευταία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Ἦδη ἀνοίγεται πρὸ ἡμῶν ἑτέρα περίοδος, περίοδος μεγάλη, περίοδος ἐκτενής. Ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος μέχρι σήμερον διέρρευσαν ἑνδεκα πλήρεις ἑκατονταετηρίδες, μεστὰ ἱστορικῶν γεγονότων μεγίστου διαφέροντος· ἀλλ' ἡ πληθώρα αὕτη δὲν καθιστᾷ τὸ ἔργον ἡμῶν ἥττον ἐπίπονον· τὸν τεῦθεν μετὰ μεγίστου κόπου θὰ δυνηθῶμεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξελίξιν αὐτῶν· εἶναι τόσοσιν πολλά, τόσοσιν ἐπάλληλα, τόσοσιν συνεσφιγμένα καὶ συνδεδεμένα πρὸς τὰς ἱστορίας διαφόρων ἐθνῶν, ὥστε κινδυνεύομεν ἐν τῇ ἐξιστορήσει αὐτῶν νὰ παρασυρθῶμεν πολὺ πέρα τῶν ὁρίων, ἅτινα προδιεγράφησαν ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ διὰ τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Οὕτω περιπίπτομεν νῦν διὰ τὴν ἀφθοίαν εἰς τὴν ἰδίαν στενοχωρίαν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡμῖν εἰς προηγουμένας ἐποχὰς ἡ σπάνις· τότε ἐζητοῦμεν γεγονότα διὰ τὸν τόπον, νῦν δὲ τόπον διὰ τὰ γεγονότα. Ἐν τούτοις προκειμένου ἢ νὰ σιγήσωμεν ἀπολύτως, ἢ νὰ ἐκταθῶμεν εἰς σχοινοτενεῖς πραγματείας, τὰς ὁποίας, ἄλλως τε, ὁ ἀναγνώστης δὲν περιμένει νὰ ἴδῃ ἐνταῦθα, προτιμῶμεν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν σπουδαιοτέρων μόνον γεγονότων, ἄνευ περιγραφῶν καὶ ἐκτενῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας παρέχουσιν ἡμῖν οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἡ Βιθυνία ὑπέστη ἐπιδρομὴν νομαδικῶν φυλῶν, κατὰ τὸ 867 δὲ ὁ ἡγεμὼν τῶν Παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, προελθὼν μέχρι Νικομηδείας, ἐδήλωσε τὴν χώραν· ὅταν δ' ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος προέτεινεν ὄρους εἰρήνης, ὁ θρασὺς ἡγεμὼν οὗτος ἀπήντησεν ὑπεροπτικῶς, ἀπαιτῶν τὴν ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν ἐξουσίαν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τούτους, ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατετρόπωσεν ὁ Βασίλειος, ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ οὐδόλως ἐπαυσαν· ἡ Βιθυνία ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ καὶ ἄλλους ἐνόπλους ἐπισκέπτας. Τὸ 912 Λέων ὁ Σοφὸς καὶ ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἀνέκτισαν ἐκ μαρμάρου μέρος τοῦ τείχους τῆς Νικαίας, ὅπερ εἶχεν ἐκ τῶν πολέμων καταστραφῆ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ δὴ

τὸ 924, ἡ Προῦσα κυριεύεται ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ οἴκου Χαμαδάν, ὅστις ἐπὶ μακρὸν ἐκυριάρχησε τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας, ἀλλ' ἀπεχώρησε καὶ οὗτος ταχέως ἐξ αὐτῆς. Ὀλίγα ἔτη ὕστερον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἐγένετο, ὡς γνωστὸν, ἡ στάσις τοῦ Σκληροῦ· ταύτης πολλὰ ἐπεισοδία διεδραματίσθησαν ἐν τῇ Βιθυνίᾳ. Διότι, ἀφοῦ ἐνίκησεν ὁ Σκληρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντα, τὸ 977, καθίσταται τῆς Μ. Ἀσίας κύριος, εἰσελθὼν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Νικαίᾳ, ἐνθα καὶ διεχείμασεν. Ὅτε δὲ ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Βάρδαν Φωκᾶν κατὰ τοῦ Σκληροῦ, ὁ τελευταῖος οὗτος ὁρμᾷ ἐκ Νικαίας κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων καί, συγκροτηθείσης μάχης, νικᾷ τὸν Φωκᾶν περὶ τὸ Ἀμόριον πρῶτον, μεθ' ὃ εἰς τὰ Βασιλικὰ Θέρμα, ἅτινα ἔκειντο ὀλίγον ἔξωθεν τῆς Προῦσης. Δὲν θα παρακολουθήσωμεν ὁμῶς πάσας τὰς φάσεις τῆς στάσεως ταύτης, ἣτις ὀλίγον ἔπειτα, ἄλλως τε, κατεπνίγη, διότι δὲν ἐνδιαφέρει πλέον ἡμᾶς, εἰμὴ ἐφ' ὅσον σχετίζεται πρὸς τὴν χώραν, ἣν ἱστοροῦμεν. Ἐνδεκα ἔτη μετὰ ταῦτα, ὅτε Βασίλειος ὁ Β', ἀναλαβὼν αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰς ἡνάς τοῦ κράτους, καθήρσε τὸν πρόεδρον Βασίλειον, ὁ Φωκᾶς ἐπαναστατήσας, ἀφοῦ προηγουμένως ἐφυλάκισε τὸν Σκληρόν, στέλλει τὸν στρατηγὸν τοῦ Δελφινᾶν εἰς Χρυσόπολιν, αὐτὸς δὲ κατηθύνθη κατὰ τῆς Ἀβύδου. Ὁ αὐτοκράτωρ κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε διὰ λόγων νὰ πείσῃ τὸν Δελφινᾶν, ἵνα μεταλλάξῃ στάσιν, ἀλλὰ τούτου ἀρνηθέντος ἐπιτίθεται καὶ τὸν κατανικᾷ, συλλαβὼν δ' αὐτὸν αἰχμάλωτον, τὸν κρεμᾷ ἐπὶ ξύλου ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος, ἐνθα οὗτος εἶχε πῆξει τὴν ἑαυτοῦ σκηνήν.

Τρίτη στάσις ἐν Βιθυνίᾳ ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ· οὗτος ἐπὶ αὐτοκράτορος Βοτανειάτου, διαμένων ἐν Κῶ, ἀνακηρύττει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα, συμμαχεῖ μετὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐν μέσῳ τῆς τότε ἐπικρατούσης ἀναρχίας καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν καὶ ἅπασαν τὴν περίξ χώραν. Οὕτως ἡ νοτιὰ Βιθυνία ἀπὸ τοῦ 1080 ἔπαυσε νὰ θεωρῆται ἐπαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τὰ ἐν αὐτῇ διψοῦν οἱ δύο σύμμαχοι, ὃ τε Μελισσηνὸς καὶ οἱ Τούρκοι. Ἐν τούτοις ὁμῶς ὁ πρῶτος δὲν ὑπῆρξε καὶ πολὺ εὐτυχής, διότι ὅτε οὗτος ἐφθασε μέχρι Χρυσόπολεως, οἱ σύμμαχοί του καταλαμβάνουσι δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν Νίκαιαν, τὴν Κύζικον καὶ τὰ περίξ, αὐτὸς δ' ὑποτάσσεται τῷ νεαρῷ Ἀλεξίῳ, τῷ διαδεχθέντι τὸν Βοτανειάτην. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν λήγει ἡ τρίτη ἐν Βιθυνίᾳ στάσις, ἣτις ὁμῶς εἶχε τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι εἰσῆγαγεν εἰς τὸ

κέντρον τῆς Μ. Ἀσίας ἕνα νέον ὁρμητικὸν καὶ φιλοπόλεμον λαόν. Τίς ἦτο οὗτος καὶ τίς ἡ ἱστορία του;

Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ εἰσελθῶμεν εἰς τὰ δυσδιάκριτα βᾶθη τῆς ἱστορίας τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἣτις ἀπὸ τοῦ I' αἰῶνος ἤρξατο ἰσχυρῶς ἐπιδρῶσα ἐπὶ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ πραγμάτων, ἀναφέρομεν ὅτι, κατὰ τὰς πιθανωτέρας παραδόσεις, ἡ φυλὴ αὕτη εἶναι παναρχαία, μνημονευομένη, καίτοι ὑπὸ διάφορον ὄνομα, ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Πομπωνίου. Ἐπὶ πολλοῦς αἰῶνας διάφοροι φύλαρχοι καὶ ἡγεμόνες τῆς φυλῆς ταύτης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον φιλικῶς συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους, ἐδέσποζον τῆς ἀνατολικωτάτης Ἀσίας, δυνηθέντες μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐξαπλωθῶσι καὶ εἰς τὰ δυτικὰ αὐτῆς μέρη. Εἰς τῶν κλάδων τούτων ὁ ἀμέσως ἐν τῇ ἐξιστορήσει ταύτῃ διαφέρων ἡμᾶς, εἶναι ὁ τῶν Σελτσουκιδῶν. Τοῦ οἴκου τούτου γενάρχης ὑπῆρξεν ὁ Σελτσούκ, ὅστις καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ Σελτσούκ τούτου καὶ τῶν διαδόχων του τὸ Σελτσουκικὸν κράτος ἦτο περιπεπλεγμένον εἰς ἔριδας πρὸς τὰ ἄλλα ὁμόφυλα αὐτῶν κράτη, ἀλλ' ἐπὶ Ἀλπ Ἀρσλάν, ἀνεψιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Τογρούλ, ὅστις ἦτο ἔγγονος τοῦ Σελτσούκ, ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χώραν μέχρι Καππαδοκίας καὶ Φρυγίας. Ὁ Ἀλπ Ἀρσλάν, ὅστις καθὼς ὁμολογεῖται, ἦτο ἐκ τῶν φρονίμων καὶ δικαίων βασιλέων, ἀπέθανε τὸ 1072, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν τῷ υἱῷ του Μελὲκ Σάχ. Οὗτος φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἰσάξιος τοῦ πατρὸς του. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὰ γράμματα πολὺ ἐπροστατεύθησαν, ἀλλὰ τὸ Σελτσουκικὸν κράτος διηρέθη εἰς πολλὰ τμήματα, ὧν ἓν, τὸ καλούμενον δυτικὸν Σελτσουκικὸν κράτος, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Σολεῦμάν, ἐξαδέλφου τοῦ Μελὲκ Σάχ, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνισχύετο, ἐφ' ὅσον τὰ λοιπὰ βαθμηδὸν παρήκμαζον. Ὁ Σολεῦμάν οὗτος λοιπὸν, συμμαχήσας πρὸς τὸν ἀποστάτην Νικηφόρον Μελισσηνόν, κατέλαβεν, ὡς προείπομεν, τὸ 1080 τὴν Νίκαιαν, καταστήσας αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Υἱὸς καὶ διάδοχος τούτου ἦτο ὁ Κελιτζὲ Ἀρσλάν· ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἡ Νίκαια εἰσῆλθεν εἰς νέον πολιτισμὸν, τὸν ἀραβικόν· τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστήμαι ἐθεραπεύοντο ἐκεῖ ἀρκούντως, συγκεντρωθέντων ἐν τῇ νέᾳ πρωτεύουσῃ πολλῶν ἐπισήμων ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ ἀνδρῶν· ἀλλὰ καὶ αἱ ὠραῖαι τέχναι οὐχ ἥττον νυδοκίμησαν ἐνταῦθα. Οἱ τεχνῖται, ἐμπνεόμενοι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖ Βυζαντινῶν μνημείων, ἀναμιγνύοντες δὲ εἰς τὸν ρυθμὸν

τούτων και τὴν ἀραβικὴν διακοσμητικὴν καὶ ἰδιοσυγκρασίαν, ἐδημιούργησαν τὸν ὠραῖον ἐκεῖνον τύπον, ὅστις ἐσημείωσε σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνατολικῆς τέχνης. Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῦ Ἀλέξιον, διότι νέα σπουδαῖα γεγονότα, μεγάλως διαφέροντα τὴν ἱστορίαν τῆς Βιθυνίας, πρόκειται νὰ ἐξελιχθῶσιν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Εἶναι γνωστὸς καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον ἐπιπολαίως μελετήσαντας τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὁ κρύφιος πόθος, ὃν ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρώπη ἔτρεφεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς σχετικῶς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ἡ εὐημερία τοῦ κράτους τούτου, αἱ προσοδοφόροι χῶραι αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπίκαιρος θέσις του πολλάκις ἐκέντησαν τὴν κατακτητικὴν ὀρέξιν τῶν δυτικῶν λαῶν, οἵτινες, ὁσάκις ἠυκαίρουν ἐκ τῶν πολέμων, εἰς οὓς ἀμοιβαίως κατετρίβοντο, δὲν ἔπαυον παρέχοντες πράγματα εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου, μὲ τὸν σκοπὸν ἵνα ταπεινώσωσιν, ὅσον ἠδύναντο πλείοτερον, ταύτην. Καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνίσχυσεν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἥτις ἐν τῇ ἐπικρατήσει τῶν ὄπλων τῆς Δύσεως, διέβλεπε τὴν ἐπὶ τὴν Ἀνατ. Ἐκκλησίαν ὑπεροχὴν αὐτῆς. Πρόχειρος ἀπόδειξις τῶν τοιούτων αὐτῆς διαθέσεων εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Νορμανδοῦ ἡγεμόνος Ροβέρτου Γυσκάρδου, ἡ γενομένη τῇ συναρωγῇ ἂν μὴ τῇ ὑποκινήσει τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Ζ'. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐγχείρημα τελείως ἀπέτυχεν, ἀλλ' ὅμως ἐχρειάζετο νὰ εἶναι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοκράτωρ οἷος ὁ Ἀλέξιος, ἵν' ἀποφύγη καὶ ἀπομακρύνῃ τοιοῦτον προφανῶς μέγαν κίνδυνον. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος, ὁ δυνήθει νὰ σώσῃ τὸ κράτος ἐκ τῆς δυσμικῆς ταύτης ἐπιδρομῆς, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγη ἕτερον νέον κίνδυνον, τὰς σταυροφορίας, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσῳ αὐταὶ ἐπῆρχοντο ὑπὸ προσωπίδα καὶ πρόσχημα, καίτοι ἦσαν οὐχ ἥττον φοβεραί, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη. Ἐπτὰ ἐν ὄλῳ σταυροφορίας ὑπέστη, ὡς ἑπτὰ μεγάλας πληγὰς, τὸ Βυζαντ. κράτος, καθ' ἃς κατεδείχθησαν τὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἔτρεφον οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ πρῶτον κίνημα ἐγένετο τὸ 1096, ὅποτε σμήνη ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πέννητος ἱππότη Οὐαλτέρου Μηδὲν ἔχοντος, ἐν ληστεία καὶ ἀρπαγῇ πορευόμενα διὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν νομῶν τοῦ κράτους, διεπεραιώθησαν εἰς Μ. Ἀσίαν, ἀλλ' ὁ Σελτσουκίδης ἡγεμὼν Κελιτζὲ Ἀρσλάν, ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτῶν ἐν Βιθυνίᾳ, τελείως κατέστρεψεν, ἀφοῦ ἐκ τῶν πολλῶν μυριά-

ΝΙΚΑΙΑ

Ἡ ἐν τῷ ναρθηκί εἰκὼν τῆς Παναγίας — ΜΩΣΑΪΚΟΝ —

δων, εις ἃς ἀνήρχετο ὁ ὄχλος οὗτος, μόλις 3000 ἐσώθησαν, κακῶς ἔχοντες, ἐν Κων/πόλει. Τὸ τί ἔπραξαν κατὰ τὴν πορείαν αὐτῶν εἶναι ἀπερίγραπτον καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς Δύσεως ἱστορικοὶ, ἐπιεικῶς πάντοτε κρίνοντες τὰ αὐτῶν, ὁμολογοῦσι τοῦτο. Αἱ δηώσεις, αἱ σφαγαί, αἱ ἀρπαγαί, αἱ ἀτιμώσεις καὶ τὰ παντὸς εἶδους αἵτιχαι, εἰς ἃ ἐξετραχηλίσθησαν, ἦσαν ὄντως πράξεις ληστρικαὶ τυφλοῦ καὶ ἀχαλιναγωγῆτου ὄχλου· καὶ ὁμοίως ὁ λαὸς οὗτος ἔφερον ἐν ἱερὸν σύμβολον· τὸν Σταυρόν, καὶ ἓνα μέγαν σκοπὸν εἶχε, τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ! Οἱ ἡμέτεροι ἐπίσθησαν ταχέως ὅτι οἱ ἐλευθερωταὶ οὗτοι εἰς οὐδὲν ἀπέβλεπον ἢ εἰς τὴν πλήρωσιν πόθων τελείως ξένων πρὸς ὅ,τι ἐπηγγέλονται, διὸ ὁ Ἀλέξιος, ὅταν ὁ κυρίως στρατὸς τῆς πρώτης σταυροφορίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γοδεφρίδου τοῦ Βουϊλλῶνος, τοῦ Βοημούνδου, υἱοῦ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου καὶ τοῦ Ταγκρέδου ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπέβαλεν ὄρους, καθ' οὓς πᾶν ὅ,τι ἤθελον κυριεύσει, ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος, αὐτὸς δ' ὑπέσχετο ἓνα βοηθήσει αὐτοὺς διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ. Μετὰ τὴν ἐνορκον ταύτην ὑπόσχεσιν, οἱ σταυροφόροι διεπεραιώθησαν εἰς Βιθυνίαν, μὴ θέλοντες δὲ ν' ἀφήσωσιν ὀπισθὲν τῶν ἐπιφοβῶν ἐχθρόν, τὸν Σελτσουκίδην ἡγεμόνα, διηυθύνθησαν διὰ Νικομηδείας εἰς Νίκαιαν, ἣν καὶ ἐπολιορκήσαν. Ἡ πόλις αὕτη οὐδὲν ἐξωτερικὸν φυσικὸν ὀχύρωμα εἶχεν· ἐστηρίζετο λοιπὸν μόνον ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν προασπιστῶν τῆς. Καὶ πόσον ἡ ὀχύρωσις αὕτη ἦτο ἱκανὴ νὰ σώσῃ τὴν πόλιν, δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι παρὰ τὴν πληθὺν τῶν πολιορκούντων, παρὰ τὰ μηχανήματα, ἅτινα ἐφευρίσκοντο καθ' ἑκάστην πρὸς ὑπόσκαψιν τῶν τειχῶν, παρὰ τὴν ἦταν τοῦ Κελιτζῆ Ἀρσλάν, ἡ πόλις ἀντείχεν εἰσέτι, οὐδ' ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, διότι, ἐνῶ ἦτο στενωπὸς περιδεδεμένη ἐκ ξηρᾶς, ἦτο τελείως ἐλευθέρη ἐκ τῆς λίμνης, οἱ δὲ πολιορκούμενοι διὰ πλοιαρίων καὶ λέμβων ἀκωλύτως ἐπρομηθεύοντο τροφίμα καὶ πολεμεφόδια. Οἱ σταυροφόροι λοιπὸν ἐδείχθησαν ἀνίκανοι νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ἄνευ βοηθείας ἐκ τῆς λίμνης, τὴν βοήθειαν δὲ ταύτην ὑπέσχεθη καὶ παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος, διότι ἐκ τοῦ Κιαννοῦ κόλπου ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ νυκτὶ ἄπειρα πλοῖα, χωρητικότητος 100 ἀνδρῶν, μετέφερον εἰς τὴν λίμνην, ἐν οἷς, ἐπιβιβάσας καὶ στρατεύματα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Βουτομίτου, ἐπεχείρησε καὶ τὴν ἐκ τῆς λίμνης πολιορκίαν τῆς πόλεως. Τὸ ἐγγεῖρημα τοῦτο ὄντως εἶναι ἀξίον ἀναγραφῆς, διότι, εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις τῆς γενικῆς ἱστορίας ἀναφέρεται διὰ ξηρᾶς, ἀπὸ μιᾶς

θαλάσσης εἰς ἑτέραν μεταφορὰ πλοίων, ἀλλ' ὁμοίως οὔτε ἡ πληθὺς ἐκείνων ἦτο τοσαύτη, οὔτε ἡ διὰ ξηρᾶς ἀπόστασις ἦτο ἴση πρὸς ἐκείνην, ἦν τὰ πλοῖα τοῦ Ἀλεξίου διήνυσαν. Καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἦτο τοσοῦτον τελεσφόρον, ὅσῳ δύο ἡμέρας μετὰ τὸν ἐκ λίμνης ἀποκλεισμόν, οἱ πολιορκούμενοι παρεδόθησαν τῷ στρατηγῷ τοῦ Ἀλεξίου Τατικίῳ, ὅστις μετὰ 40,000 στρατοῦ ἐβοήθει τοὺς σταυροφόρους. Ἡ παράδοσις λοιπὸν τῆς Νικαίας ἐγένετο τὴν 20 Ἰουνίου 1097 καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτῆς ὑψώθησαν νικηφόροι αἱ αὐτοκρατορικαὶ σημαῖαι. Ἐν τούτοις τὸ καθ' ὅλα εὐάρεστον τοῦτο γεγονός δὲν ἠυχαρίστητε ποσῶς τοὺς σταυροφόρους, οἱ ἱστορικοὶ τῶν ὁποίων πικρῶς μέμφονται τὸν Ἀλέξιον, διότι εἰς αὐτὸν ἐγένετο ὑπὸ τῶν Σελτσουκιδῶν ἡ παράδοσις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι, ἡ ἐκδήλωσις τῆς πικρίας ταύτης, ἐνῶ εἰς οὐδὲν συντελεῖ ὑπὲρ τῶν προμάχων τούτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸναντίον μάλιστα καταδεικνύει τὸν κρύφιον αὐτῶν πόθον, ὃν εἶχον ὅπως κρατήσωσι δι' ἴδιον λογαριασμόν τὰς κυριευόμενας πόλεις, διότι, ἂν ἐσκόπουσαν νὰ τὰς ἀποδώσωσιν εἰς τὸ κυρίαρχον κράτος, πρὸς τί ὠδύροντο ὅτι δὲν τὰς παρέλαβον; Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι δὲν ἱστοροῦμεν τὰς σταυροφορίας, εἰ μὴ ἐφ' ὅσον αὐταὶ συνδέονται πρὸς τὴν Βιθυνίαν, εἰς τὰς κρίσεις ὁμοίως ταύτας ἠγάγεν ἡμᾶς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀκολασία τῶν σταυροφόρων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ ἐπιθυμία ὅπως δείξωμεν, ἀπαξ ἔτι, ὅτι πᾶν, ὅπερ ἔλεγον, ἦτο πρόσχημα καὶ πᾶν ὅ,τι ἔπραττον, τὸ ἔπραττον πεποιθότες ὅτι συντελεῖ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μυστικοῦ αὐτῶν πόθου, τὴν ὑποταγὴν δηλ. τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτος ὑπὸ τὸ πανσθενὲς τότε σκῆπτρον τῶν παπῶν καὶ τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ὑπῆρχον εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνδρες ἀξιοὶ καὶ δραστήριοι, οἱ σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι, ἄλλως τε, εἶχον ἐμπροσθέν των καὶ ἄλλους ἐχθρούς, δὲν ἠδύνατο νὰ πράττωσιν εἰμὴ μονομερῆ τινα πραξικοπήματα, ὅταν ὁμοίως εὖρον κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν κατάλληλον περίστασιν καὶ καιρὸν, δὲν ἐδίστασαν νὰ καταλάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ αὐτόκλητοι σύμμαχοι ὡς δορυκτῆτορες καὶ ἀχαλίνωτοι κατακτηταί· ἀλλὰ ταῦτα συνέβησαν τὸ 1204, ἡμεῖς δὲ νῦν εὐρισκόμεθα μόλις εἰς τὸ 1097.

Ὁ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰὼν διήλθε διὰ τὴν Βιθυνίαν ἐν κινδύνοις· δὲν ἦτο αἰὼν, οἷοι ἦσαν ὁ τέταρτος ἢ ὁ ἕβδομος, ἀλλ' οὔτε κἂν ὡς ὁ μετ' αὐτὸν δέκατος τρίτος· διότι

ναί μὲν οἱ Σελτσουκίδαι εἶχον ὅπως δῆποτε ταπεινωθῆ, ἀλλ' οἱ κίνδυνοι δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι. Κατὰ τὴν δευτέραν σταυροφορίαν ὁ Λουδοβίκος καὶ ὁ Κορράδος μετὰ τὴν ἀποπλάνησίν των καὶ τὸν δεκατισμὸν, ὃν ὑπέστησαν, ἐπέστρεψαν εἰς Νίκαιαν, καθ' ὅλην δ' αὐτῶν τὴν διαμονὴν ἡ χώρα εὕρισκετο οἰοεὶ ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει, ἀφοῦ οἱ σταυροφόροι μὲν οὐδαμῶς ἐσέβοντο τὴν ξένην ἰδιοκτησίαν, ὁ δὲ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἦτο ὑπόχρεως νὰ παρακολουθῆ τὰ βήματα τῶν ἐκ δυσμῶν προμάχων του. Ὅλιγα ἔτη μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Βιθυνίᾳ δύο κηρύσσονται στάσεις, ἐν Νικαίᾳ ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Κατακουζηνοῦ, ἐν Προῦσῃ δ' ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε Ἀνδρόνικος ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ, πολιορκήσας τὰς πόλεις Νίκαιαν καὶ Προῦσαν, δημοῖ αὐτάς καὶ τιμωρεῖ ἀυστηρότατα τοὺς ἐπαναστάτας, ἄλλους μὲν τυφλώσας, ἄλλους δὲ πνίξας. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου νέα στάσις ἐγείρεται ὑπὸ τὸν Βασίλειον Χοτζᾶν ἐν Νικομηδείᾳ, ἀλλὰ ταχέως καὶ αὕτη δαμάζεται, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συλληφθέντος καὶ τυφλωθέντος. Καὶ ἄλλα τινὰ συνέβησαν ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ταύτῃ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπουδαῖα, ἅτινα ὁμως παρατρέχομεν, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἣτις καὶ σημειοῖ ἕνα σταθμὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἱστορίας.

Τὸ δυστύχημα, ὅπερ ὑπέστη ἡ ἀνατολικὴ ἡμῶν αὐτοκρατορία, διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τῆς τετάρτης σταυροφορίας, δυστύχημα, ὅπερ ἐπετάχυνε καὶ τὴν ὀλοσχερῆ αὐτῆς πτώσιν, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ δεῖξη δύο τινὰ· πρῶτον μὲν ὅτι ἡ Βιθυνία ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴ χώρα τοῦ κράτους, ἐν ἣ ἠδυνήθη ἡ ἐκδιωχθεῖσα ἐκ Βυζαντίου βασιλεία καὶ αὐλὴ νὰ πῆξῃ τὸν κλονιζόμενον αὐτῆς θρόνον, δεύτερον δὲ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὀρθοδοξία σύσσωμος διὰ πάντων τῶν δυνατῶν μέσων ἠναντιώθησαν πρὸς τὸν ἐπαπειλοῦντα τὸ ἔθνος νέον κίνδυνον. Ἴνα δὲ τις κατανοήσῃ τὸ μέγεθος τῶν αἰσθημάτων τούτων, ἀρκεῖ ν' ἀναλογισθῆ ὅτι ἡ Βυζ. αὐτοκρατορία, ἣτις καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀπέιχε πολὺ τοῦ νὰ εἶναι εἰς τὴν περιωπὴν τῆς δυνάμεως τῶν προηγηθέντων αἰώνων καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐξησθένησεν ἔτι μᾶλλον, ὁμως ἠδυνήθη νὰ συγκεντρώσῃ πάσας τὰς δυνάμεις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, δυνάμεις, αἵτινες, καίτοι ὀλιγάριθμοι, ἀπέβησαν μετ' ὀλίγον πολὺ

ἐπικίνδυνοι, ἐπενεγκοῦσαι ἡμῖσιν σχεδὸν μετὰ ταῦτα αἰῶνα τὴν κατάλυσιν τῆς λατινικῆς δεσποτείας. Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐκτύλιξιν τῶν γεγονότων.

Τὴν νύκτα τῆς 12 Ἀπριλίου 1204, ἐνῶ οἱ Φράγκοι μετὰ τὴν ἄλωσιν παρεδίδοντο εἰς παντὸς εἶδους βιαιοπραγίας καὶ λεηλασίας, ἡ δὲ ὥραία τοῦ Κωνσταντίνου πόλις κατεστρέφετο ὑπὸ φοβερᾶς πυρκαϊᾶς, εὐάριθμοί τινες πατριῶται, οἵτινες μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πρωτεύουσας καὶ τὴν φυγὴν Ἀλεξίου τοῦ Ε' δὲν ἀπῆλπισαν τελείως, συνεκεντρώθησαν ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἀγίας Σοφίας, ἣτις πλέον δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, καὶ συνεσκέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ πρώτη καὶ ἐπιβεβλημένη ἀνάγκη ἦτο καὶ τὸ δυσκολώτερον ἔργον, διότι ὁ μέλλον αὐτοκράτωρ ἔδει νὰ ἦτο ἀνὴρ θελήσεως καὶ μεγίστης πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς ἱκανότητος, ἔδει πρὸ πάντων νὰ ἦτο στρατιώτης ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, εἰς τὸν ὅποιον θὰ ἐδίδετο ἀξίωμα ἄνευ θρόνου καὶ βασιλείας ἄνευ κράτους· αἱ περιστάσεις δειναὶ καὶ τὸ ἔργον, ὅπερ ἔδει νὰ ἐπιτελεσθῆ, τόσον κολοσιαῖον καὶ γιγάντιον, ὥστε εἰς τοὺς μᾶλλον αἰσιοδόξους ἐλαχίστην ἐλπίδα ἐνέπνεεν ἐπιτυχίας, ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Πάντες κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἀπέβλεψαν εἰς τὸν ἱκανώτερον, ὃν καὶ προεκήρυξαν αὐτοκράτορα· οὗτος ἦτο ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ μετὰ ματαίας τινὰς προσπαθείας ὅπως συγκεντρώσῃ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορικὸν στρατόν, ταχέως ἐνόησεν ὅτι ἦτο πολὺ ἀργὰ διὰ νὰ σώσῃ τὴν βασιλεύουσαν· διεπεραιώθη λοιπὸν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, σκεπτόμενος πῶς ἠδύνατο νὰ δράσῃ τελεσφορώτερον κατὰ τῶν Λατίνων· τοιαῦτα δὲ σχέδια τρέφων, μεταβαίνει εἰς Προῦσαν καὶ περιστοιχιθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προσφύγων ἀναγορεύεται δεσπότης, ἐκγυμνάσας δὲ ἐκ τῶν ἐνόντων στρατόν, ἀπέκρουσε τὰς τῶν Φράγκων εἰσβολὰς ἐπὶ ἕν ἔτος, μεθ' ὃ, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1205, ὅτε δηλαδὴ ὀλέθρην διὰ τοὺς Λατίνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξ Εὐρώπης εἰδήσεις ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀποσύρῃσι τὸ καλλίτερον τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μέρος ἐκ τῆς Ἀσίας, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ Δ' τοῦ Αὐτοριανοῦ. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ κράτους, ὅπερ, γεννηθὲν ἐκ τῆς τέφρας, ἐπέπρωτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βράχος ἀσάλευτος, κωλύων τὰ ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐπερχόμενα ὀρμητικὰ κύματα. Ἄλλὰ τίς ἦτο ἡ δύναμις τοῦ κράτους ἐκείνου; Οἱ ἱστορικοὶ ἀναφέρουσιν ὡς τὰ πρῶτα αὐτοῦ ὄρια τὴν Νίκαιαν, τὴν

Προῦσαν καὶ τὴν Φιλαδέλφειαν, ἐν τούτοις ὁμοῦ ταχέως ταῦτα ἠϋρύνθησαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Θεοδώρου Λασκάρως, διότι οὗτος καὶ τὸν Σελτσουκίδην Σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου Καϊχορσοῦ ἐφόνευσεν, εἰσελάσας εἰς Ἀντιόχειαν καὶ τὸν ὑποτελετῆ τῶν Φράγκων Δαβίδ τὸν Κομνηνὸν ἐνίκησεν, ἀποσπάσας ἀπ' αὐτοῦ πολλὰ φρούρια καὶ πόλεις, μεταξύ τῶν ὁποίων τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ἄμαστριν, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῶν Λατίνων Ἐρρίκον κατεμετρήθη, πολλὰς αὐτῷ ἐπενεγκῶν ζημίας, ὥστε μετὰ τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους συνθήκας τὸ 1213 τὸ κράτος ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν θεμάτων Νεοκάστρου, Ὀψικίου, Κελβιανῶν, Μαγιδίου μετὰ τῶν πόλεων Νικομηδείας, Ἐλαίας καὶ Περγάμου. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις μετὰ τινὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις θνήσκει τὸ 1222, καταλιπὼν διάδοχον τὸν Ἰωάννην Βατάτσην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Εἰρήνῃ. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ τοῦ ἐν Νικαίᾳ κράτους ὑπερέτρησε τὸν πενθερὸν αὐτοῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὰ πολεμικὰ κατορθώματα, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρετάς· διότι ὁ Ἰωάννης Βατάτσης καὶ σύνεσιν εἶχε καὶ τὸ ἦθος εὐσταθὲς καὶ περισκεμμένος ἦτο, ἐνῶ ὁ Θεόδωρος ἦτο ὀρμητικὸς καὶ ὀξύς τὸν χαρακτῆρα. Πρῶτον ἔργον τοῦ Βατάτση ἦτο ἡ παρατὸ Ποιμανητὸν νίκη αὐτοῦ κατὰ τῶν Λατίνων, παρ' ὧν ἔλαβε πάσας τὰς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ κτήσεις, ἕτερον ἦτο ἡ ἐκ τῆς θαλάσσης ἐπέκτασις τῶν ὀρίων τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, διότι, καταρτήσας στόλον, καθυπέταξε τὴν Λέσβον, Χίον, Σάμον, Ἰκαρίαν καὶ Κῶν. Ἀλλὰ τὸ μεγαλείτερον τῶν κατορθωμάτων τοῦ Βατάτση ἦτο ἡ συνένωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ ἓν σκῆπτρον, τὸ σκῆπτρον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν του καταλύεται ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλεία, οὕτω δέ, περιορίσας τὰς δυνάμεις καὶ τὸ κράτος τῶν Λατίνων εἰς μόνην σχεδὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν, μὴ φοβούμενος δὲ ἐπιδρομὴν ἐξ Ἀνατολῶν, διῆγεν ἐν εἰρήνῃ ἔτη τινά, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ σώφρων οὗτος βασιλεὺς πολλὰ ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους αὐτοῦ.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1255 ἀπέθανεν ὁ Βατάτσης καὶ διαδέχεται αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος Β' Δούκας Λάσκαρις, ὅστις κατὰ τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς βασιλείας του ἔδειξε τὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρετάς, νικήσας ἐπανειλημμένως τοὺς Βουλγάρους, ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβαλόντας. Ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς ἡ φιλάσθενος αὐτοῦ κρᾶσις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ καχύποπτος αὐτοῦ χαρακτῆρ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν πτώσιν τῆς δυναστείας αὐτοῦ. Ὁ Θεό-

δωρος Β' ἀπέθανε τὸ 1259, ἀφῆκε δὲ διάδοχον τὸν Ἰωάννην Λάσκαριν, ὀκταετῆ τὴν ἡλικίαν. Ἀλλ' ὁ πτωχὸς Ἰωάννης δὲν ἐπέπρωτο ν' ἀνέλθῃ οὐδέποτε τὸν θρόνον, ὃν ἀφῆκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ του, διότι ἐπεφάνη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἐκ γνωστοῦ καὶ ἐπισήμου οἴκου τῶν Παλαιολόγων καταγόμενος, ὅστις, προσοικειωθείς τὸν στρατὸν, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς κυβερνήτης, μεθ' ὃ δεσπότης καὶ τέλος αὐτοκράτωρ, ἀρχηγὸς τῆς γενεᾶς τῶν αὐτοκρατόρων, ἧς ὁ τελευταῖος βλαπτὸς ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ δύο αἰῶνας μετὰ ταῦτα εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν βεβαίως ἐνταῦθα κατὰ πόσον σὺν δικαίῳ δρῶν ἐπέτυχεν ὁ Μιχαὴλ πάντα ταῦτα. ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνοντες τὰ πράγματα, λέγομεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ πολλὴν εἶχε στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν περίνοιαν, οὐκ ὀλίγον συντελέσας εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅπερ τὴν 26 τοῦ μηνὸς Ἰουλίου 1261 ἠτύχησε ν' ἀναλάβῃ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρωτεύουσαν.

Οὕτω λοιπὸν τὸ ἐν Βυζαντίῳ Φραγκικὸν κράτος ὑπέστη τὴν τελευταίαν θανάσιμον πληγὴν, ἡ δὲ Νικαία, ἡ ὑπηρετήσασα τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν πλέον τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος ὡς πρωτεύουσα αὐτῆς, παρέδωκε τὰ σκῆπτρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀποχαιρετήσωμεν τὴν πόλιν τῶν Συνόδων, ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἐπισκοπήσωμε τὴν τελευταίαν αὐτῆς εὐημερίαν.

Ἐν Νικαίᾳ δὲν ἐστήθη μόνον ὁ βασιλικὸς θρόνος τῆς πρὸς καιρὸν ἐκὼι-χθείσης Βυζ. αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πατριαρχικὴ καθέδρα τῆς οὐδέποτε τῆ δυτικῆ Ρώμῃ θελησάσης νὰ ὑποταγῇ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Περὶ τοὺς δύο τούτους θρόνους συνεσπειρώθησαν οἱ λογιώτεροι καὶ σοφώτεροι τῶν ἀνδρῶν, οὓς εἶχε νὰ ἀναδείξῃ τότε ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν Ἑλληνισμός. Ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1261 ἐπατριάρχευσαν ἐν Νικαίᾳ ὡς οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι οἱ ἑξῆς· 1) Μιχαὴλ ὁ Αὐτοριανὸς (1206—1212), λίαν πεπαιδευμένος καὶ λόγιος ἀνὴρ, πολλαχῶς ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῆς κλυδωνιζομένης Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς δυσχερεῖς ἐκείνους χρόνους, 2) Θεόδωρος Β' (1213—1215), ὅστις ἔθεωρεῖτο ὡς ὁ ὑπάτος τῶν φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς, 3) Μάξιμος Β' (1215), ὀλίγους μῆνας πατριαρχεύσας, 4) Μανουὴλ Α' (1215—1222), ἀναφερόμενος ὡς «φιλόσοφος καὶ φύλαξ ἀκριβῆς νόμων καὶ κανόνων», 5) Γερμανὸς Β' (1222—1240), ὅστις μεγάλως ἠγωνίσαστο ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων κατὰ τὴν τὸ 1233 γενο-

μένην ὑπὸ Γρηγορίου ἀπόπειραν πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, 6) Μεθόδιος Β' (1240), ἡγούμενος τῆς ἐν Νικαίᾳ Μονῆς Ὑακίνθου, ἀποθανὼν τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πατριαρχείας του, 7) Μανουὴλ Β' (1244—1245), διακρινόμενος ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ μελιχίᾳ, δραστηρίως ἀγωνισθεὶς πρὸς λύτρωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πλεκτανῶν τοῦ Ἰννοκεντίου Δ', 8) Ἀρσένιος (1255—1260), πρῶτον μοναχὸς ἐν Βιθυνίᾳ, ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος ἀνελθὼν τῇ διαταγῇ τοῦ αὐτοκράτορος πάντα τὰ ἀπὸ μοναχοῦ μέχρι Πατριάρχου ἱερατικὰ ἀξιώματα,

ΝΙΚΑΙΑ

ΜΩΑΜΕΘ. ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΕΞΩΘΕΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

ἐπαύθη ὁμως τὸ 1260, διότι ἤλεγχε τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον ἐπὶ σφετερισμῷ τοῦ θρόνου καὶ 9) Νικηφόρος Β' (1260—1251), ὁ τελευταῖος ἐν Νικαίᾳ Πατριάρχης, ἐν ἔτος πατριαρχεύσας.

Ἐκτὸς ὁμως τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες ἐκόσμησαν τὸν ἐν Νικαίᾳ Πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἄλλοι διὰ τῆς παιδείας καὶ σοφίας αὐτῶν οὐκ ὀλίγον συνέτελεσαν εἰς τὴν ἔντασιν τῆς λαμπηδόνης τῆς ἐν Νικαίᾳ αὐλῆς. Πολλοὺς θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν, περιοριζόμεθα ὁμως εἰς τοὺς ἐπισημοτέρους. Οὗτοι

ἦσαν Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων/πόλεως καταφυγὼν εἰς Νικαίαν, συνεπλήρωσε τὴν χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν· Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης, προστατευόμενος τοῦ Βατάτση καὶ τῆς συζύγου του Εἰρήνης, χρηματίσας Μίγης Λογοθέτης τοῦ κράτους, συγγραφεὺς χρονικὴν συγγραφὴν, ἣτις περιέχει τὰ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀνακτήσεως

ΝΙΚΑΙΑ

ΑΓΓΕΛΟΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ—ΜΩΣΑΪΚΟΝ—

αὐτῆς γεγονότα· Γεώργιος ὁ Παχυμέρης, πεφημισμένος ἱστοριογράφος, γεννηθεὶς ἐν Νικαίᾳ, ἀνελθὼν δ' ἐπὶ τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Η' οὗτος συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολῆς εἰς 13 βιβλία ἀπὸ τοῦ 1258 μέχρι τοῦ 1308· Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης, διάσημος ἐπὶ σοφίᾳ, χρηματίσας διδάσκαλος τοῦ Θεοδώρου Β' Λασιάρειος, τοῦ Γεωρ-

γίου Ἀκροπολίτου καὶ ἄλλων πολλῶν. Τούτου θυμαίνεται ἢ πρὸς τὴν ἀκόλουθον καὶ ἐρωμένην τοῦ αὐτοκράτορος Βατάση, Μαρκεσίαν, ἄμαχον κατὰ τὸ κάλλος φημιζομένην, στάσις· διότι, ὅτε ἡ ἀκόλουθος αὕτη, περιβεβλημένη διὰ τῶν βασιλικῶν ἐνσήμων καὶ συνοδευομένη ὑπὸ μακρᾶς ἀκολουθίας, ἠθέλησε νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ μοναστήριον, εἰς ὃ ὁ Βλεμμίδης ἐμόναζεν, οὗτος ἀπέδωξεν αὐτὴν, εἰς οὐδὲν λογιζάμενος τὰς ἀπειλὰς τῆς παρὰ τῷ Βατάση πανσθενοῦς ἀκολούθου. Ἄλλ' ἂν ὁ Βλεμμίδης ὑπῆρξε χρηστὸς καὶ δίκαιος, οὐχ ἤττον ἐφάνη τοιοῦτος καὶ ὁ Βατάσης ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, διότι, παρὰ τὰς ἰκεσίας τῆς προσβληθείσης Μαρκεσίνας, ἀναγνωρίζων τὴν δικαίαν τοῦ φιλοσόφου στάσιν, οὐδόπως ἐτιμώρησεν αὐτόν. Τοιούτους λοιπὸν ἄνδρας μεταξὺ πολλῶν ἀνέδειξεν ἢ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκρατορία, ἣτις, θαρραλέως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, πολὺ ὀλίγον ὑπελείπετο κατὰ τὴν λαμπρότητα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Αἱ τελεταί, ὡς πάντοτε, μεγαλοπρεπῶς ἐτελοῦντο, αἱ ὑπάρχουσαι ἐκκλησίαι ἐκαλλωπίσθησαν καὶ νέαι ἐκοδομήθησαν, πρὸς δ' αὐτὰς καὶ πολλὰ ἀνάκτορα καὶ εὐαγῆ καθιδρύματα, ὥστε χωρὶς φόβου ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπῆρξε διὰ τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Νικαίαν μετὸν λαμπρότητα καὶ δόξης. Πλὴν αὕτη ταχέως ἐπέπρωτο νὰ σβεσθῆ ὡς τελευταία ἀναλαμπὴ δύοντος φθινοπωρινοῦ ἡλίου.

Ἀπὸ τοῦ 1261 ἄρχεται νέα περίοδος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βιθυνίας. Ἡ περίοδος αὕτη φέρει ὡς πρωταγωνιστοῦντα λαὸν ἐν Βιθυνίᾳ τὸν κυρίως Τουρκικόν· καὶ λέγομεν κυρίως Τουρκικόν, ἵνα διαστείλωμεν αὐτὸν ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἡμῖν Σελτσουκίδας, τῶν ὁποίων τὸ κράτος ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὁ Ἐρτογρούλ, υἱὸς τοῦ Σολιμάν Σίχ, διαμένωντος ἐν Χορασάν καὶ πνιγένης εἰς τὸν Εὐφράτην, ἦλθε μετὰ 400 οἰκογενειῶν καὶ τῇ ἀδείᾳ τοῦ Σελτσουκίδου ἡγεμόνος κατέλαβε χώραν τινὰ πλησίον τῶν πρὸς τὴν Βιθυνίαν ὀρίων τοῦ κράτους τούτου, ἀσχολούμενος εἰς τὴν ποιμενικὴν καὶ προστατεύων ἐν ταύτῃ τὰ μεθόρια τοῦ Σελτσουκικοῦ κράτους. Τούτου ὁ υἱὸς Ὀσμάν, γεννηθεὶς τὸ 1260, ἐπέπρωτο ἐκ τῆς χώρας ταύτης νὰ καταρτίσῃ ἴδιον κράτος, ν' ἀποτεινάξῃ τὸν ζυγὸν τῶν Σελτσουκιδῶν καὶ νὰ ἰδρύσῃ τὴν μεγάλην Ὀσμаниκὴν γενεάν, ἣτις καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρέλαβε. Καὶ πρῶτον, διοργανώσας στρατόν, κατώρθωσε δι' αὐτοῦ πολλὰ ἐνδοξα ἔργα, κυριεύσας μέχρι τοῦ 1325 τὸ Δορύλαιον (Ἐσκί-Σεχίρ), τὰ Μελάγγεια (Καρὰ-

Χισάρ), τὴν Τρικοκκίαν, τὰ Κουβούκλια, τὴν Βέσβυκον, τὰ Ἀγγελόκωμα (Ἰνεγκιόλ), τὰ Βηλόκωμα (Βιλετζίκ) καὶ τὴν Ἀδριανὴν (Ἐδρενός). Ὁ ρίπτων ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ Βιθυνικοῦ χάρτου ταχέως θέλει ἐννοήσῃ ὅτι πολὺ ἐπλησίαζε πλέον καὶ ἡ τῆς Προύσης ἄλωσις, καὶ ὄντως, ἐν ἔτος μετὰ ταῦτα, δηλαδὴ τὸ 1326, κυριεύεται καὶ ἡ Προῦσα, ἀλλ' ὁ Ὀσμάν δὲν ἠξιώθη νὰ εἰσέλθῃ ἐν αὐτῇ ζῶν· διότι, ἐξωθεν αὐτῆς εὐρισκόμενος κατάκοιτος καθὸ πάσχων, ἀφοῦ ἔμαθε τὴν εὐχάριστον ταύτην εἶδησιν, ἀπέθανε, διατάξας ὅπως ταφῆ ἐν αὐτῇ τῇ νεοαλώτῃ πόλει, τουθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἄλλ' ἂν ἀπέθανεν ὁ Ὀσμάν δὲν ἐξέλιπε καὶ ἡ γενεά του· ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρχάν, ἰσάξιος τοῦ πατρός του, βοηθήσας τὰ μάλιστα αὐτὸν εἰς τὴν ἐκπολιόρησιν τῆς Προύσης, συνεπλήρωσε τὸ κατακτητικὸν ἔργον· καὶ πρῶτον ἐφρόντισε περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου πρωτεύουσαν ὥρισε τὴν νεοάλωτον πόλιν· ὥστε ἀπὸ τοῦ 1326 ἡ Προῦσα, ἢ δευτέρα τῆς Βιθυνίας πόλις, τὸ κτίσμα τοῦ Καρχηδονίου στρατηγοῦ, κατέστη πρωτεύουσα τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, κοσμηθεῖσα καὶ πλουτισθεῖσα ἀφειδῶς καὶ ἀφθόνως δι' ὠραίων οἰκοδομῶν, τεμενῶν, σχολείων καὶ ἄλλων ἱερῶν καθιδρυμάτων. Ὁ Ὀρχάν τὸ 1331 καταλαμβάνει τὴν Νικομήδειαν καὶ, δύο ἔτη μετὰ ταῦτα, τὴν Νικαίαν, εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ διὰ τῆς νοτίας πύλης. Υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ὀρχάν ἦτο Μουράτ ὁ Α', ὅστις ἐν μὲν τῇ ἀκροπόλει τῆς Προύσης ἐκτίσσε λαμπρὰ ἀνάκτορα, ἐν δὲ τῷ προαστείῳ Τσεγκυριε περικαλλῆς τέμενος. Ὁ κυρίαρχος οὗτος ἐκαλεῖτο Γαζή Χουδαβενδικιάρ, ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τούτου ἐκλήθη ὁ νομὸς Προύσης Βιλαέτιον Χουδαβενδικιάρ. Διάδοχος αὐτοῦ ἦτο ὁ Βεγζαζιτ Γιλδριμ (1390—1403), ὅστις καὶ τὸ φερόνυμον ἐκτίσσε τέμενος ἐπὶ περιόπτου θέσεως. Τέταρτος ἐν Προῦσῃ αὐτοκράτωρ ἦτο Μεχμέτ ὁ Α', ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1413 μέχρι τοῦ 1421. Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐκτίσθη τὸ περίφημον τέμενος Γεσιλ Τζαμί. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μουράτ τοῦ Β' τὸ μέγα τέμενος Μουραδιέ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Προῦσα καὶ μετ' αὐτῆς πολλαὶ ἄλλαι Βιθυνικαὶ πόλεις ἀνέζησαν ἢ θρησκεία, τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἐκαλλιεργοῦντο πανταχοῦ, χάρις εἰς τὸν ζῆλον τῶν ὀθωμανῶν αὐτοκρατόρων. Πολλὰ εὐεργετικὰ καθιδρύματα, σχολεῖα καὶ ἀνάκτορα, μοναστήρια καὶ ξενῶνες κτίζονται ὑπ' αὐτῶν, πολῦτιμα, οὐ μόνον διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν πιστῶν προσέφερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Πολλά τέλος ἐγνώρισεν ἡ Βιθυνία ἀπὸ τοῦ 1326 ἐπὶ τῆς σειρᾶς τῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἔσχον τὴν Προῦταν πρωτεύουσαν. Ἀλλὰ ἡ δόξα αὕτη ταχέως παρήλθε, διότι, μετενεχθείσης τῆς ἑδρας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἡ Προῦσα ὡς δευτέρα ἐλογίζετο πόλις αὐτοῦ καὶ ἦτο μὲν πάντοτε ἱερά παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὡς περικλείουσα τὴν τέφραν τῶν πρώτων αὐτῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλὰ δὲν δύναμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι διετήρησε τὴν πρώτην λαμπρότητα, ἣν εἶχεν ἐφ' ὅσον ἦτο πρωτεύουσα. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ διὰ πάνταν τὴν Βιθυνίαν.

V ΒΙΘΥΝΙΚΟΝ ΠΑΝΘΕΟΝ

Ἡ Βιθυνία εἶναι εὐκνδρος χώρα ἐν αὐτῇ ἐγεννήθησαν καθ' ὅλον τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον ἄνδρες διάσημοι καὶ ὀνομαστοὶ ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς ἐπιστήμαις, τοῖς γράμμασι καὶ τῇ διοικήσει, ἄνδρες, τῶν ὁποίων τὰ ἔνδοξα ὀνόματα ἀποτελοῦσι λαμπρὸν φωτοστέφανον διὰ τὴν ὥραιαν τοῦ Σαγγαρίου καὶ τῆς Ἀσκανίας χώραν. Ἐκτὸς ὁμως τῶν Βιθυνῶν ἐκ γεννήσεως τούτων ἀνδρῶν καὶ ἕτεροι σχόντες ὡς δευτέραν πατρίδα τὴν Βιθυνίαν καὶ δράσαντες ἐπωφελῶς ἐν αὐτῇ, συνίδεσαν τὰ ὀνόματά των μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς χώρας, ἣτις καὶ εἰς αὐτοὺς ὀφείλει νὰ εἶναι ἐξ ἴσου εὐγνώμων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βιογραφία τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀρρήκτως εἶναι συνημμένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν τὸ κεφάλαιον τοῦτο πραγματεύεται, ἐθεωρήσαμεν καθήκον ἡμῶν, ὅπως μὴ λείψωμεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ περὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις μας αὕτη εὐρίσκει πολλὰς δυσχερείας. Ἄν θελήσωμεν νὰ συνάξωμεν τὰ τίμια ὀνόματα τῶν Βιθυνῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ δρασάντων καὶ νὰ εἴπωμεν ἀνάλογά τινα πρὸς τὴν δρᾶσιν αὐτῶν, ἂν θελήσωμεν νὰ περᾶσχωμεν εἰς ἕκαστον τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῶ ἐν τῷ Βιθυνικῷ Πανθέῳ θέσιν, θὰ ἴδωμεν ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κεφάλαιον θὰ λάβῃ διαστάσεις ὀγκωδεδστάτου τόμου, τοῦθ' ὅπερ καὶ δυσανάλογον πρὸς τὸ λοιπὸν ἔργον θὰ εἶναι καὶ θὰ ἐξέρχεται τῶν ὀρίων τῶν ταξειδιωτικῶν τούτων ἐντυπώσεων. Πράξωμεν λοιπὸν τὸ ἐξῆς· εἰσέλθωμεν εἰς τὸ εὐκλεές Βιθυνικὸν Πάνθεον, βαδίσωμεν ἐν αὐτῷ, σταματῶντες πρὸ

τῶν τάφων ἀνδρῶν τινῶν ἐν' ἀναγνώσωμεν μόνον τὰς ἐπιτυμβίους αὐτῶν πλάκας. Ἐχομεν δὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι καὶ ἡ ἀπλή ἀναγραφή αὐτῶν θέλει δείξει τῷ εὐμενεῖ ἀναγνώστῃ τὴν εὐρύτητα καὶ δόξαν τοῦ Πανθέου τούτου.

Εἰς τῶν Βιθυνῶν ἀνδρῶν, τὸν ὁποῖον ἐπαξίως πρῶτον θέλωμεν ἀναφέρει, οὐ μόνον διότι καὶ χρονικῶς ἀρχαιότερος εἶναι, ἀλλὰ καὶ διότι διάσημος ἐδείχθη ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, εἶναι Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος. Γεννηθεὶς οὗτος ἐν Χαλκηδόνι τὸ 396 π. Χ., μετέβη ἐνωρὶς εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος. Τὸ πνεῦμα καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ τὸν ἀνέδειξαν ἄξιον μὲν μαθητὴν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, διάσημον δὲ διδάσκαλον ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ἐδίδαξεν ἐν τῇ Πλατωνικῇ Ἀκαδημίᾳ εἰκοσιπενταετίαν ὀλόκληρον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι διὰ τὸ αὐστηρὸν του ἦθος, τὴν πλοῦτον τῶν ἰδεῶν του, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὴν θαυμαστὴν ἐγκράτειαν αὐτοῦ καὶ χρηστότητα, ἐτίμων αὐτὸν ὑπερβαλόντως. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του σώζονται μικρά τινα ἀποσπάσματα ὀλίγον σπουδαῖα. Ἀπέθανε τὸ 314 ἐν ἡλικίᾳ 82 ἐτῶν. Ἄλλος μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος ἐκ Βιθυνίας ἦτο καὶ ὁ Θρασύμαχος, ὅστις καὶ περὶ ρητορικῆς ἔργον συνέγραψεν. Ἐν τῇ γραμματικῇ ὀνομαστὸς Βιθυνὸς εἶναι καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ Μυρλεανός· οὗτος, ἀκμάσας ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Πομπηίου, ἐδίδαξεν ἐκεῖ τὴν γραμματικὴν, περιηγηθεὶς δὲ τὴν Ἰσπανίαν, κατὰ τὸν Στράβωνα, συνέγραψε «Περιήγησιν τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἔθνων», «Περὶ γραμματικῶν», «Τὰ περὶ Κρατήτου» καὶ τέλος «Βιθυνικά», ἱστορίαν καὶ περιγραφὴν τῆς Βιθυνίας εἰς 10 βιβλία, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐκ πάντων ἐλάχιστα τεμάχια περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἄλλος συνώνυμος τῷ προηγουμένῳ, Προυσαεὺς ὁμως τὴν πατρίδα καὶ ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, ἐζήτησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α'. π. Χ. αἰῶνος καὶ παρίσταται ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὡς φίλος τοῦ Λικινίου Κράσσου. Ὁπαδὸς τῆς ἐμπειρικῆς ἰατρικῆς, ἐξήσκησε τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἐν Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνθα μεγάλως ἐτιμᾶτο, ἦτο πολέμιος τῆς μεθόδου τοῦ Ἱπποκράτους, φρονῶν ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κλίματος καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς διαίτης τοῦ ἀσθενοῦς μεγάλως συντελοῦσιν εἰς τὴν ὑγίαν· παρεδέχετο δὲ τὴν θεωρίαν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἀεικίνητα μόρια, τότε ἀσθενεῖ, ὅταν ὀπωσδήποτε παρακλυθῇ ἡ κίνησις καὶ λειτουργία τῶν μορίων τούτων. Εἶναι ὁ πρῶτος μνημονευόμενος ὅτι ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν ἀνθρώπου παθόντα νεκροφάνειαν, ἡ φήμη δ' αὐτοῦ τοσοῦτον εἶχε διαδοθῆ, ὥστε ὁ Μιθριδάτης προσεκάλεσεν αὐτὸν

νά μένη ἐν τῇ αὐλῇ του, ἀλλ' οὗτος ἀπέριψε τὴν πρότασιν. Συνέγραψε πολλά, οἷον «Περὶ σφυγμῶν», «Ἀλωπεκείας», «Περὶ διαλειπόντων πυρετῶν» καὶ «Περὶ ἀναπνοῆς». Ἄλλ' ἐκ πάντων τούτων ἀποσπάσματα μόνον σώζονται. Σύγχρονος τοῦ Ἀσκληπιάδου τούτου ἦτο Διοφάνης ὁ Νικαεύς, ἀγρονόμος τὸ ἐπάγγελμα, συνέγραψεν ἔργον «Περὶ γεωργικῶν», πολλάκις δὲ μνημονεύεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Νικαεύς ἐπίσης ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἐπιθέρης, περὶ οὗ λέγει ὁ Πλούταρχος ὅτι ἦτο γραμματικὸς καὶ πατὴρ τοῦ ρήτορος Αἰμιλιανοῦ, ζήσας τὸ 711 περίπου ἀπὸ κτίσεως Ρώμης.

Ἄλλ' ἡ δόξα τῆς ἀρχαίας Νικαίας, δι' ἣν καυχᾶται οὐ μόνον ἡ πόλις αὕτη καὶ ἡ Βιθυνία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀστρονομία, εἶναι ὁ Ἴππαρχος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀστρονομίας, ὁ μέγιστος ἀστρονόμος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου κληθεὶς «ἀψευδέστατος ἀνὴρ». Γεννηθεὶς οὗτος ἐν Νικαίᾳ, διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν Ρόδῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ. Καίτοι ἐλάχιστα περὶ τοῦ βίου του γνωρίζομεν, ἐν τούτοις περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ ἔργου καὶ τῶν ἀποκαλύψεων του εἰξεύρομεν ἀρκετὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, διότι ἀπὸ τὰ πολλὰ συγγράμματα τοῦ ἀνδρὸς μόνον ἐν τὸ καὶ ἤττον σπουδαῖον σώζεται. Ἀνὴρ ἀκάματος εἰς ἐπιστημονικὰ παρατηρήσεις καὶ μελέτας, ἐπὶ τριακονταπενταετίαν ὄλην (161—126) εἰργάσθη μὲ τὰ ὀλίγα μέσα τῆς τότε ἀστρονομίας καὶ κατῴρθωσεν ἡ ἀνακαλύψῃ πολλά. Εὗρε τὸ μέγεθος τοῦ τροπικοῦ ἔτους, πρῶτος αὐτὸς ποιήσας διάκρισιν μεταξὺ διαρκείας ἀστρικοῦ καὶ τροπικοῦ, ἀνεκάλυψε τὴν μετάπτωσιν τῶν ἰσημερινῶν, προσδιώρισε δὲ τὴν διάρκειαν του ἔτους εἰς 365 ἡμέρας, 5 ὥρας καὶ 55', βραχυτέραν δηλ. κατὰ 5' τῆς πρότερον παραδεδεγμένης ἐκ 365 ἡμερῶν καὶ 6 ὥρων. Διὰ τὴν ἐξηγήσῃ τὴν ἀνισότητά τῶν ὥρων τοῦ ἔτους παρεδέχθη τὴν γῆν κειμένην οὐχὶ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἡλιακῆς τροχιᾶς, προσδιώρισε τὴν θέσιν τοῦ ἀπογείου καὶ περιγείου σημείου, κατήρτισε τοὺς πρῶτους πίνακας τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου, ἀνεκάλυψε τὴν ἀνισότητά τῶν ἡμερῶν, ἐφεῦρε τὸ ἀστρολάβον πρὸς εὑρεσιν τοῦ μήκους καὶ πλάτους τῶν ἀστέρων καὶ ἐπεξείργασθη πίνακα περιλαμβάνοντα μῆκος καὶ πλάτος, μέγεθος καὶ θέσιν ὑπερχιλίων ἀστέρων· ὁ Ἴππαρχος προσέτι ἀνεκάλυψε καὶ τὸ φερώνυμον θεώρημα, τὸ ἐν τῇ μαθηματικῇ ἀστρονομίᾳ ἀναγραφόμενον, πρῶτος δ' αὐτὸς εἰσήγαγε τὸ γεωγραφικὸν πλάτος καὶ μῆκος ἐν τῇ γεωγραφίᾳ καὶ ἐτελειοποίησε μεγάλως τὴν σφαιρικὴν τριγωνομετρίαν. Δὲν

θὰ ἐτελειόνομεν ποτὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἂν ἠθέλομεν ἀναγράψαι ὅτι ἐπιστημονικῶς αὐτῷ ἀποδίδεται συμπληροῦντες μόνον τὴν ἀτελεῖ ταύτην σκιαγραφίαν τοῦ μεγίστου ἀστρονόμου καὶ ἐνδόξου Νικαέως, ἀναφέρομεν ὅτι αὐτὸς δέκα ἐπτὰ αἰῶνας πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς διὰ θεωρητικῶν ἀπλῶς μέσων παρατηρῶν τὰς ἐν τῷ Ὠκεανῷ μεταβολάς, ἀπεδείκνυε τὴν ὑπαρξίν τῆς πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ ἡπείρου. Ἄλλὰ περιττὸν βεβαίως εἶναι νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν καθίστατο πιθανός, διότι καὶ πολλοὶ ἄλλοι σύγχρονοὶ τοῦ ἀστρονόμου καὶ αὐτὸς ὁ Στράβων, παρ' οὗ μανθάνομεν τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ Ἴππαρχου, ἀντέκρουσαν αὐτόν. Δυστυχῶς δὲν περισώθη μέχρις ἡμῶν οὐδὲν συγγραμμά του, πληροφοροῦν ἡμᾶς περὶ τῆς ἰδέας του ταύτης, μεθ' ὅλην ὁμῶς τὴν ἀπώλειαν τῶν ἔργων του καὶ τὴν ἔλλειψιν πληροφοριῶν περὶ τοῦ βίου, δὲν παύει νὰ μένη ὁ πατὴρ καὶ ὁ μέγας τῆς σημερινῆς ἀστρονομίας πρόδρομος. Τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας ἔζησαν προσέτι οἱ ἐξῆς Βιθυνοὶ ἄνδρες, περὶ ὧν ὀλίγα γνωρίζομεν· Βιάνωρ ὁ Βιθυνός, διάσημος ἐπιγραμματοποιός, Διονύσιος ὁ Διαλεκτικός, Θεοδόσιος καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ μαθηματικοὶ καὶ Κλεοχάρης Μυρλεανός ὁ ρήτωρ, ὅστις ἔγραψε ρητορικὴν μὴ διασωθεῖσαν. Τοὺς ἄνδρας τούτους, ἀναφέρων ὁ Στράβων, καλεῖ «ἀξιολόγους κατὰ τὴν παιδείαν».

Ὡμιλήσαμεν περὶ Νικαέων, Χαλκηδονίων, Προυσαέων καὶ Μυρλεανῶν ἀνδρῶν, εἴπωμεν ἤδη καὶ τινὰ περὶ τοῦ ἐκ Νικομηδείας Ἀρριανοῦ, τοῦ διασήμου ἱστορικοῦ τούτου ἀνδρὸς, ὅστις διὰ τὸ ὕφος του καὶ τὴν ἀττικὴν του γλῶσσαν ὠνομάσθη νέος Ξενοφῶν. Οὗτος ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ Ἐπικτήτῳ, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ ἐγένετο συγκλητικὸς ἐν Ρώμῃ τὸ 136 μ. Χ., πολιτογραφηθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πολίτης. Μετὰ μακρὰν διαμονὴν ἐν Ρώμῃ, Ἀθήναις καὶ Καππαδοκίᾳ, ἐνθα διωρίσθη διοικητής, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε. Συνέγραψε πολλά· φιλοσοφικά μὲν, «Διατριβὰς Ἐπικτήτου» εἰς βιβλία 8, ὧν 4 σώζονται, «Ἐγχειρίδιον Ἠθικῆς», ἱστορικά δὲ καὶ στρατιωτικά· «Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου» εἰς βιβλία 7 μιμηθεὶς ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἐξιστορήσεως καὶ τῇ γλώσσῃ τὸν Ξενοφῶντα, «Τακτικὴν», «Ἰνδικὰ» εἰς ἰωνικὴν διάλεκτον κατὰ μίμησιν τοῦ Ἡροδότου καὶ λόγον «Κυνηγετικόν». Ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων ἀναφέρονται· «Τὰ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον» 10 βιβλία, «Παρθικὰ» 17 βιβλία, «Βιθυνικὰ» 8 βιβλία. Ἐν τοῖς τοῖς τελευταίοις τούτοις, τῶν ὁποίων τὴν ἀπώλειαν πρέπει νὰ κλαίῃ ἡ Βιθυνία,

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ — ΜΩΣΑΪΚΟΝ —

ἀνεγράφετο λεπτομερῆς ἱστορία τῆς χώρας ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῶν Ρωμαίων.

Ἐκ τῶν Βιθυνῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐδράσαν κατὰ τὸν Β' αἰῶνα, εἶναι Δίων ὁ Χρυσόστομος· περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς δίκης του πρὸς τὸν Φλάβιον Ἄρχιππον ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ὑπολείπεται νῦν ἡμῖν ἵνα περὶ αὐτοῦ βιογραφικῶς τινα ἀναφέρωμεν. Οὗτος, γεννηθεὶς ἐν Προύσῃ καὶ γόνος μεγάλης οἰκογενείας ὦν, ἀνετράφη καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐπιμελῶς· μετέβη δ' ὕστερον εἰς Ρώμην, ἔνθα ἠσχολήθη εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην. Ἐξορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δομητιανοῦ, ἀνακαλεῖται ἐπὶ Νέρβα, ὅστις καὶ μεγάλως ἠνόει τὸν ἄνδρα. Τὴν εὖνοιαν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος στρέφων ὁ καλὸς Δίων πρὸς τὴν γενέτειραν, κατῴρθωσε νὰ ἐξωραΐη τὴν Προύσαν, εἰ κάτοικοι τῆς ὁποίας καὶ ἀνδριάντα ἀνήγειρον αὐτῷ καὶ προσεκάλεσαν τιμητικῶς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πόλιν των. Ὁ Δίων δέχεται καὶ διάγων ἐν Προύσῃ ἐξακολουθεῖ δρῶν ἐπωφελῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος του. Ἄλλ' αἱ διαμάχαι δὲν ἤργησαν ν' ἀναφανῶσιν. Ὁ Φλάβιος Ἄρχιππος καὶ ὁ Εὐμόλπος ἠγωνίσθησαν ἀκρατῆτως ὅπως ταπεινώσωσι τὴν δόξαν του καὶ συκοφαντήσωσι τὸν ἄνδρα, ὃν οὐδεὶς ἔσωσεν, ὅτε οἱ φίλοι του, ὅτε οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντες πατριῶταί του, ἀλλ' ὁ Τραϊκνός, ὅστις καὶ ἠθώωτεν αὐτόν. Ἐκτοτε ὁ Δίων ἀπεχώρησεν εἰς Ρώμην, ἔνθα καὶ ἀπέθανε, τὸ 117, καταλιπὼν πολλὰ συγγράμματα, ἐξ ὧν 80 μόνον λόγοι του σώζονται. Περὶ αὐτοῦ δικαίως ἐλέχθη, ὅτι ἐγνώρισε καὶ ἐδοκίμασε ὅλα τὰ δῶρα τῆς τύχης· τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐσχάτην πενίαν, τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄρμα, εἰς ὃ προσεκαλεῖτο τιμητικῶς ὑπὸ τοῦ Νέρβα, καὶ τὸ πτωχικὸν βχλανεῖον, εἰς ὃ εἰργάζετο διὰ νὰ κερδαίνῃ τὸν ἄρτον του, τὴν δόξαν καὶ τοὺς λιθιβολισμούς, τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὴν ἐξορίαν. Ἐκ πάντων ὅμως τούτων δὲν παύει νὰ εἶναι διὰ τὴν Προύσαν ἐνδοξὸν τέκνον, διὰ δὲ τὴν γραμματολογίαν εὐφραδῆς καὶ γλυκὺς ρήτωρ, διὸ καὶ Χρυσόστομος ἐπωνομάσθη.

Σύγχρονος καὶ συγγειῆς τῷ προηγουμένῳ ἦτο Δίων ὁ Κάσιος, υἱὸς Κασίου ἐκ Νικαίας, γεννηθεὶς τὸ 155 μ. Χ., κάτοχος παιδείας καὶ μορφώσεως μεγάλης, ἐπεδόθη εἰς τὴν ρητορικὴν, ἀνέλαβε δ' ἔπειτα ὑψηλὰ ἀξιώματα. Ἐγένετο ταμίης, ἀγορανόμος, στρατηγὸς καὶ ὑπατος ἐπὶ Σεπτίμου Σευήρου. Ἠσχολήθη περὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, τὰ ὅποια διήλθεν ἐν Νικαίᾳ εἰς συγγραφάς. Τούτων ἡ «Ἱστορία τοῦ Κομμοδου» ἀπωλέοθη, ἐκ δὲ τῆς Ρωμαϊκῆς

του ιστορίας, διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ὁποίας ἔδαπάνησεν 22 ἔτη, σώζονται τὰ ἀπὸ τοῦ 37—54 βιβλία πλήρη, τῶν δ' ὑπολοίπων ἀποσπάσματα μόνον. Τὸ ἔργον του, κατὰ τοὺς γραμματολόγους καὶ ιστορικούς, εἶναι μεγίστης ἀξίας, διότι φαίνεται ἐν αὐτῷ οὐ μόνον ὁ φιλόπνοος καὶ κριτικὸς συγγραφεὺς, ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ στρατιώτης. Πληροφορούμεθα δὲ συνάμα καὶ περὶ τοῦ καταπεπτωκότος πνεύματος ἐν Ρώμῃ, ἣτις οὐδὲν εἶχε διατηρήσει ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ λαμπρότητος. Ἐτέρους Βιθυνοὺς διασήμους δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν Παρθένιον τὸν Νικαέα, ποιητὴν, ὅστις, αἰχμαλωτισθεὶς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ἤχθη εἰς Ρώμην τὸ 65 π. Χ., ἔνθα ἀπηλευθερώθη χάρις εἰς τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, μεγάλως ἐκτιμώμενος ὑπὸ τοῦ Τιβερίου, τὸν Σωκράτην τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον, τὸν Φρύνιχον, τοῦ ἔργου τοῦ ὁποίου περίληψις σώζεται παρὰ Φωτίῳ καὶ τὸν Ἀριστείδην Αἴλιον, ὅστις ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Ἡρώδῃ τῷ Ἀττικῷ καὶ ἐδίδαξεν ἐν Σμύρῃ τὴν ρητορικὴν, ἀποκτῆσας ἐκεῖ μεγάλην φήμην. Ὁ τρίτος μ. Χ. αἰὼν δὲν παρουσιάζει ἡμῖν ἐν Βιθυνίᾳ ἀνδρας ὀνομαστους· ἴσως ν' ἀνεδείχθησαν τοιοῦτοι καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀλλ' αἱ ἀνωμαλῖαι τῶν πραγμάτων νὰ ἐκάλυψαν αὐτῶν τὰ ὀνόματα. Πάντως ὁμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι πνεύματα οἷα τοῦ Ἰππάρχου, Ξενοκράτους, Ἀρριανοῦ καὶ Διώνων, δὲν ὑπῆρξαν ἐν Βιθυνίᾳ κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην καὶ τὴν μετ' αὐτήν, διότι ἐκτὸς Ἀριστοναίτου τοῦ Νικαέως (352 μ. Χ.), ὅστις καὶ ἑπαρχὸς Βιθυνίας ἐπὶ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Ἰμερίου τοῦ Προυσαέως, ὅστις ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου ἠγωνίσθη μεγάλως νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν σοφιστικὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν περιωπὴν τῆς, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ μνημονεύσωμεν ἄλλων ἀνδρῶν διασήμων ἐν τοῖς γράμμασιν.

Ἄλλ' ἡ σπάνις τῶν σοφῶν αὕτη πληροῦται διὰ τῆς ἀφθονίας τῶν ἁγίων. Ἡ Βιθυνία δὲν ὑπῆρξε μόνον πατρίς φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων, ἀλλὰ καὶ προσέφερεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν εὐδοξὸν χορὸν ἁγίων ἀνδρῶν, ζῶντα καὶ περίτρανα δείγματα εὐσταθείας, πίστεως καὶ εὐλαβείας. Μυριάδας τούτων ἀναφέρουσιν οἱ Συναξαρισταί· δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ν' ἀναγράψωμεν πάντων τὰ τίμια ὀνόματα, ἀρκούμεθα εἰς ὀλίγα μόνον ἐκ τῶν πολλῶν. Ἐπὶ Δεκίου ὁ ἐκ Νικομηδείας Μάρτυς Κοδράτος θνήσκει, βασανισθεὶς ἐν Νικαίᾳ (Μαΐου 7), ὁμοίως ἐν Βιθυνίᾳ μαρτυροῦσιν ὁ Θύρσος, Λεύκιος καὶ Καλλίνικος (Δεκεμβρίου

14). Ἐπὶ δὲ τοῦ μεγάλου διωγμοῦ τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ ἔχομεν τὸν ἅγιον Παντελεήμονα ἐν Νικομηδείᾳ (Ἰουλίου 27), τοὺς μάρτυρας Εὐστάθιον, Θεσπέσιον καὶ Ἀνατόλιον (Νοεμβρίου 20), τὸν Λουκιλιανὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὅστις ἐπὶ Λιβανίου ἄρχοντος ἐν Νικομηδείᾳ πρώην ἱερεὺς τῶν εἰδώλων ὢν, μαρτυρεῖ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ (Ἰουνίου 3), τὸν ἐπίσκοπον Νικομηδείας ἱερομάρτυρα Ἀνθιμον (Ἰουνίου 10), τοὺς 3628 Μάρτυρας (Σεπτεμβρίου 4), τὸν Εὐλάμπιον καὶ τὴν Εὐλαμπίαν (Ὀκτωβρίου 10), τὸν ἱερομάρτυρα Λουκιανόν, ὅστις πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ μαρτυρεῖ ἐν Νικομηδείᾳ (Ὀκτωβρίου 16), τὴν ἁγίαν Δόμναν (Δεκεμβρίου 28), τὰς τρεῖς ἀδελφὰς Μηνοδώραν, Νυμφοδώραν καὶ Μητροδώραν, αἵτινες, οἰκοῦσαι παρὰ τὰ Πύθια τῆς Βιθυνίας, ἐβασανίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς χώρας Φρόντωνος (Σεπτεμβρίου 10), τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν Εὐφημίαν, ἣτις καὶ ἐθαυματούργησεν, ὡς εἶπομεν, κατὰ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (Ἰουλίου 11), τοὺς Μάρτυρας Φώτιον καὶ Ἀνίκητον (Αὐγούστου 12), τὸν Στράτωνα, Εὐτυχιανὸν καὶ Κυπριανόν, πάντας ἐν Νικομηδείᾳ ἀθλήσαντας (Αὐγούστου 17), τὸν ἱερομάρτυρα Αὐτόνομον (Σεπτεμβρίου 12), τοὺς 1000 Μάρτυρας Νικομηδείας (Φεβρουαρίου 7), τὸν ἐκ Νικαίας Νεόφυτον (Ἰανουαρίου 21), τὸν Χρυσόγονον (Δεκεμβρίου 22), τὴν ἁγίαν Θεοδότην μετὰ τῶν τέκνων τῆς (Δεκεμβρίου 22), τοὺς δισμυρίους Μάρτυρας ἐν Νικομηδείᾳ (Δεκεμβρίου 28), τὸν ἅγιον Φιλέταιρον (Δεκεμβρίου 30), τὴν ἐκ Νικαίας Ἀντωνίνην (Ἰουνίου 12) καὶ ἄλλους πολλούς.

Ἐπὶ τοῦ Παραβάτου μαρτυρεῖ ὁ ἐπίσκοπος Προύσης ὁσιος Τιμόθεος (Ἰουνίου 10) καὶ ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ Μένιμος, Οὐρβανὸς καὶ Θεόδωρος μετὰ τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἐκτὸς ὁμως τούτων καὶ πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῖς, ἡ Βιθυνία προσέφερε τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἐτέρους τῆς Ὀρθοδοξίας προμάχους, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταριθμοῦνται ὁ ἐν Νικαίᾳ ἐξορισθεὶς Νικηφόρος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως (Ἰουνίου 2), ὁ ἐν Νικαίᾳ ὁμολογήσας εὐθαρσῶς τὰς εἰκόνας Θεοφίλος (Ὀκτωβρίου 10), ὁ ὁσιος Θεοφάνης, ἀδελφὸς Θεοδώρου τοῦ Γραπτοῦ, ὅστις ἐπὶ Θεοδώρας διὰ τὸν πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν ζῆλόν του ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Νικαίας καὶ ὁ ἐπίσκοπος Νικομηδείας Θεοφύλακτος, ὁ διαδεχθεὶς τὸν ἱερὸν Ταράσιον εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ὀλυμπος, τὸ ἅγιον τῆς Βιθυνίας ὄρος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν

Ἡ' καὶ Θ' αἰῶνα ἦτο ὀνομαστὸν διὰ τὰ σπουδαῖα αὐτοῦ μοναστήρια, ἀνέδειξεν ἁγίους ἀναχωρητάς, οἵτινες ἐν ἀγιότητι καὶ προσευχῇ διελθόντες τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς γράμμασι καταγινομένοι, μεγάλως ὑπηρετήσαν τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Τοιούτους δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὸν ὄσιον Ἰωαννῆσιον, τὸν ἀνταλλάξαντα τὰς τιμὰς καὶ τὴν κοιωνικὴν δοξάν πρὸς τὴν ἐρήμωσιν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὴν προσευχὴν (740—834 Νοεμ. 4), τὸν ἰδρυτὴν τῆς Μονῆς τοῦ Βαθέος Ρύγκος Βασιλείου (Ἰουλ. 1), τὸν ὄσιον Λουκᾶν, τρίτον ἡγούμενον τῆς αὐτῆς Μονῆς (Σεπτ. 7), τὸν ἐν τῇ Πελεκητῇ μονάσαντα ἁγ. Μακάριον (Ἀπριλ. 1), τὸν ἡγούμενον τῆς Μονῆς Μηδικίου Νικήταν (Ἀπρ. 3), τὸν ἐν τῇ Μονῇ Τριγλίας Λουκᾶν (Δεκεμβ. 27) καὶ τὸν ὄσιον Στέφανον, ἰδρυτὴν τῆς Μονῆς Χηνολάκκου· τέλος δὲ τοὺς νεομάρτυρας Μακάριον, τὸν ἐκ Κίου μὲν καταγόμενον, ἐν Προύσῃ δὲ μαρτυρήσαντα, τὸν ἐπίσης Κιανὸν Ἀθανάσιον καὶ τὸν ἐν Προύσῃ ἐν βεσάνοις τελειωθέντα πρῶτον Γάνου Γαβριήλ. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, δὲν πρέπει νὰ διέλθωμεν ἄνευ μνείας τὸν κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα δρᾶσαντα Κωνσταντῖνον νομοδιδάσκαλον ἐκ Νικαίας, ὅστις πολλὰ νομικὰ συγγράμματα ἐσχολίασε, προσέτι δὲ τοὺς ἐκ Βιθυνίας καταγομένους τρεῖς Σχολάρχας τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ἦτοι Διαμαντῆν τὸν Ρύτιον, διευθύναντα ἀπὸ τοῦ 1683 μέχρι τοῦ 1704, τὸν Νικόλαον Κριτίαν Προυσαέα (1752), ὅστις ἐκτὸς τῆς διευθύνσεως τῆς Σχολῆς, ἔλαβε καὶ πολλὰ ἀξιώματα, ἐφημίζετο δὲ ὡς φιλόσοφος εὐγλωττος καὶ ἀνήρ δραστήριος καὶ τρίτον τὸν Νικόλαον Λογαδῆν ἐκ Κουρίου τῆς Βιθυνίας ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1835 χρηματίσαντα διευθυντὴν, πολλὰ δὲ θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα συγγράψαντα.

Μὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν σεπτῶν τούτων ὁμαγῶν κλείομεν καὶ τὴν τελευταίαν γραμμὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου, ὅπερ προσέθετο ὅπως δι' ὀλίγων περιγράψῃ τὴν ἐπὶ 28 πλήρεις αἰῶνας κατάστασιν τῆς Βιθυνίας. Ἡ πρόθεσις ἦτο βρεῖξ, τα μέγα ὀλίγιστα καὶ ὁ χῶρος στενός, διὸ δὲν δυνάμεθα νὰ κολακευθῶμεν ὅτι κατωρθώταμεν ἵα παράσχωμεν ὅ,τι ἐπιθοῦμεν· ἂν ὅμως ἡ εὐμένεια τοῦ ἀναγνώστου μας εὐρῆ καὶ εἰς τὰς γραμμὰς ταύτας διαφερούσας τινὰς πληροφορίας καὶ μικροτάτην ἱστορικὴν σκιαγραφίαν τῆς Βιθυνίας, ἣν μετ' αὐτοῦ συνταξιδεύομεν, χάριτας θὰ ὀρείλωμεν αὐτῷ διὰ τὴν ἐπιείκειάν του ταύτην.